

BIBLIOTECA CENTRALA
UNIVERSITARA
BUCUREȘTI

Cota 55796

Inventar 277893

- 5 lei -

7
E. L O V I N E S C U

C R I T I C E

EDIȚIE DEFINITIVĂ

II.

METODA IMPRESIONISTĂ

EDITURA „ANCORA”, BUCUREȘTI

8210

E. L O V I N E S C U
C R I T I C E

EDIȚIE DEFINITIVĂ

800

II.

CRITICA IMPRESIONISTĂ

*EMINESCU, ȚARAGIALE, P. CERNA, D. ANGHEL,
I. MINULESCU, ELENA FARAGO, I. A. BASSARABESCU.*

PE DRUMURILE ELADEI

14985
A8641

EDITURA „ANCORA”, S. BENVENISTI & Co.

BUCUREȘTI

C195

55796
continuare

6652/93

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ
BUCUREȘTI
Cota 55796
Inventar C277893

B.C.U. "Carol I" - Bucuresti

C277893

P R E F A Ț A

De nu se justifică prin unitatea subiectului, reunirea sub forma unei cărți a articolelor de față se justifică prin stricta unitate a metodei critice întrebuințate ; pe axa aceluiaș fond, ele au fost, de altfel, refăcute în întregime în vederea armonizării lor într'un tot organizat în jurul unei metode și al unei epoci : 1907—10.

E. L.

Ianuarie 1926.

I. CRITICA IMPRESIONISTĂ

I

1. Impresionismul ca metodă critică.

1. Impresionism nu înseamnă numai relativism estetic ci și metodă critică. Ca să exprime noțiunea sărutării, Rodin a eliminat în *le Baiser* tot ce nu contribuia riguros la realizarea ei; a lăsat, deci, la o parte amănuntele de desen; linia spatelui se pierde neterminată; părul nu e studiat; întreaga viață sufletească se concentrează, astfel, în gurile extatic împreunate. Această reducere a expresiei unei idei la elementul său esențial, greu de realizat în artele plastice, poate constitui în critică o formă specifică de impresionism cu mult mai legitimă. A merge de-adreptul la principiile generatoare, ocolind accesoriul, a intui *totul* cu ignorarea *părților*, nu printr'o laborioasă analiză ci pe calea simplei emoțiuni estetice, poate fi punctul de plecare al unei metode critice. Nu o doctrină trebuie, deci, căutată în aceste pagini: chiar dacă îndărătul lor ar miji relativismul ca un probabil principiu configurator, el nu prinde niciodată conștiința de sine sub forma teoretică;

prea importantă pentru a fi rezolvată sumar, problema naturii valorilor estetice nu se prezintă aci decât doar sub o formă infuză. Cum însă rezerva față de afirmația caracterului metafizic al esteticului nu are aproape nici o însemnătate în domeniul evaluărilor practice, — dincolo de cadrele speculației, deosebirea dintre critica impresionistă și cea științifică devine o chestiune secundară mai mult formală, subliniată destul de expresiv în cartea de față, în care elementele uneori esențiale iar alteori intenționat fugitive și controversate ale operelor nu sunt redată pe calea analizei ci a emoției și prin mijloace pur artistice din care nu-s eliminate fantezia și suggestia.

1925.

II

1. **M. Eminescu**: pagini inedite asupra romanului său „*Geniu pustiu*“. 2. Precizări asupra „filozofiei“ lui Eminescu.

1. Pentru interesul ce se cuvine cunoașterii integrale a lui Eminescu, publicăm câteva pagini inedite găsite în hârtiile unui prieten ieșean al poetului. Scrise repede, ele n'au intenții literare; brutală lor sinceritate ne dovedește, de altfel, că nici nu erau menite să vadă lumina; sinceritatea în doi e rară, iar cititorul e un îndemn multiplu la atitudine și, deci, la simulare.

Octombrie 1882.

„Plouă... plouă... Ce trist mi-a părut astăzi Iașul, cu ulițele lui pustii și pline de noroi! Toată ziua am umblat prin locurile tinereții, prin Sărărie și prin Păcurari, prin dosul Mitropoliei și prin crângurile desfrunzite ale Copoului. Am voit să-mi mai retrăesc trecutul. Zădarnic: Iașul de odinioară a murit pentru totdeauna. Către seară

m'am închis în odaia rece a otelului. Miron¹⁾ n'a venit. In aşteptarea lui, m'am pus să-mi recitesc romanul neisprăvit din tinereţe²⁾. Dela primele rânduri m'am proiectat repede aşa cum eram la douăzeci de ani, cu capul plin de vise şi de iluzii. O zi întreagă m'am căutat şi nu m'am găsit; au fost însă de ajuns câteva pagini pentru a mă regăsi fără a mă recunoaşte totuşi. Ca fost vizitiu, lângă sceptrul regal, Murat ţinea să-şi arate biciul; eu n'aş îndrăzni să-mi pun *Geniul pustiu* lângă *Luceafărul*. Nimic nu-i statornic; valorile estetice se măsoară şi ele în tiparele conştiinţii noastre mobile. La douăzeci de ani mi-am împins trufia până a mă crede un „geniu pustiu“; neputând adânci, tinerii înlocuesc intensitatea prin extensiune şi preciziunea gândirii prin divagaţiune. Nici o notaţie exactă, ci numai găunos patetic romantic; demoni, îngeri şi genii; eroi frumoşi, perversi şi diabolici; femei divine, bolizi de basm pueril. Pe mormântul tinereţii aruncăm cei mai poetici trandafiri ai amintirii; pentru ce deci, scuturându-şi giulgiul, s'a mai înălţat spre mine palidul sol al dureroasei mele dezorientări literare?

...„Sufletul omului, scriam, aşa dar, în îndrăzneala inexperienţii, e ca un val — sufletul unei

1. Miron Pompiliu, profesor şi poet dela Iaşi. N. Ed.

2. *Geniu pustiu*.

națiuni ca un ocean. Când vântul cu aripi turburi și noaptea cu aeru-i brun și cu norii suri domnește asupra mării și a valurilor ei — ea doarme monotonă și întunecată în fundul ei, care murmură fără înțeles; pe când deci în senina și albastra împărăție a cerului înflorește lumina ca o floare de foc, — fiecare val reflectă în fruntea sa un soare, iar marea împrumută dela cer culoarea sa, seninul geniului său — și le reflectă în visul său cel adânc și luciu. Când națiunea e întuneric, ea doarme în adâncimile geniului și-a puterilor sale neștiute și tace, — iar când Libertatea, civilizațiunea plutește asupra-i — oamenii superiori se ridică spre a le reflecta în frunțile lor și a le arunca apoi în raze lungi adâncimilor poporului — astfel încât în sânul mării întregi se face o zi senină, ce răsfrânge în adâncul ei cerul. Poeții, filozofii unei națiuni presupun în cântec, și cugetă înălțimile cerului. Nouri tună, fulgeră, și acopăr cu o perdea de fer soarele aurit, și până ce vor fi ei tirani asupra frunților de valuri, până ce întunericul ce-l aruncă ei prin umbra lor cea mare va pătrunde sufletul adânc al mării c'o noapte rece și tăcută, până atunci Lumea lui Dumnezeu va fi nenorocită. Cei mai mulți și mai veninoși nouri sunt monarhii. Cei după ei asemenea de veninoși sunt diplomații. Trăsnetele lor cu care ruină, seacă, ucid popoare întregi sunt rezbelele. Sfărâmați monarhii! Nimiciți servii lor cei mai le-

neși, diplomații, desființați rezbelul și nu chemați cetele popoarelor decât înaintea tribunalelor și atunci cosmopolitismul cel mai fericit va încălzi cu vasele sale de pace și de bine“¹⁾.

Astfel cuvântează Toma Nour, nefericitul meu erou, căruia nu-i pot decât răspunde :

— „Nu vezi scoarța înflorată a pământului jilav încă? Tinere visător, te chiamă soarele de afară și vântul proaspăt al primăverii. Părăsește-ți sumbra odăe; deșteaptă-te cu natura și, renăscând, strânge mănunchiul de flori făgăduit plăpândeii Poesis ce te așteaptă nu departe de oraș, în căsuța-i lăturalnică. Deși nu-i zeița închipuirii tale, e, totuși, femeie: n'o face, deci, să plângă; nu schimba lumea, nu răsturna pe împărați și nu „distruge pe diplomați“; nu ești un geniu atât de neînțeles pe cât crezi; la vârsta ta nu poți fi decât pe înțelesul tuturor“.

Poetul s'a înșelat; petalele criticei s'au scuturat voioase peste palidul visător eminescian ca peste o realitate artistică. S'a repetat, astfel, minunea basmului; făgăduindu-i să-l îmbrace în niște haine văzute numai de oamenii deștepți, un scamator l'a lăsat pe împărat gol. Din teama de a nu părea proști, curtenii s'au grăbit, totuși, să-i admire hainele fermecate; pentru a da pe față înșelă-

1. Ed. Minerva, p. 1, 15.

toria a trebuit naivitatea unui copil. In critica română nimeni n'a băgat-o în seamă până acum : scamatorii îi leagă și astăzi ochii cu fâșia sugestiei.

1908.

2. Dela „meditația“ lui Alexandrescu poezia română s'a înălțat la „filozofia“ lui Eminescu, pentru a cărei precizare calitativă se simte nevoia unei distincțiuni noționale. In știință, filozoful sau cugetătorul e omul care, prin jocul funcțiilor superioare ale inteligenței, ca abstracțiunea, generalizarea, judecata și raționamentul, izbutește să stabilească raporturi noi între idei vechi. Nu însă în poezie : în ce stă, de pildă, noutatea cugetării lui Eminescu ? Care sunt raporturile noi stabilite între idei ? Spre ce sistem i-s'a îndreptat jocul superior al funcțiilor sale sufletești ? Iată filozofia lui :

*A fi ? Nebunie și tristă și goală
Urechia te minte și ochiul te 'nșeală.
Ce un secol ne zice, ceilalți o dezic.
Decât un vis sarbăd, mai bine nimic.*

(Mortua est).

*

*O, moartea-i un haos, o mare de stele,
Când viața-i o baltă de vise rebele :
O, moartea-i un secol de sori înflorit,
Când viața-i un basm pustiu și urit.*

(Mortua est).

Poți zidi o lume 'ntreagă, poți s'o sfărâmi : ori
[ce-ai spune,
Peste toate o lopată de țărână se depune.

(Satira I).

*

Deci, cum voești, tu poți urma cărarea ;
Fii bun și mare ori pătat de crime :
Acelaș praf, aceeaș adâncime !
Iar moștenirea ta și a tot : uitarea !

Et ?

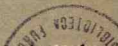
Tristeța vieții, zădărnicia lucrurilor omenești, scurgerea ireversibilă a vremii sunt însă teme poetice ale tuturor timpurilor. Cu șase sute de ani înainte de Christos, poetul Mimnermos din Colofon cânta : „Ca și frunzele răsărite în anotimpul înflorit al primăverii sub razele zămisli-toare ale soarelui, ne bucurăm numai o clipă fugară de floarea tinereții, pedepsiți de zei de a nu cunoaște *nici ce e binele, nici ce e răul* ; împresurându-ne, negrele ursite ne aduc bătrânețea și moartea. Rodul tinereții e trecător : dăinuiește cât strălucirea soarelui. Trecând dincolo, viața e mai rea decât moartea“. Și tot pe atunci Theognis se jenea : „Ar fi fost mai bine pentru om să nu se fi născut și să nu fi văzut razele soarelui ; iar dacă s'a născut, să treacă repede porțile Hadesului și să stea culcat sub o movilă de țărână“.

Intreaga „filozofie“ a lui Eminescu nu se deosebete, deci, întru nimic de „filozofia“ lui Theognis sau a lui Mimnermos și se poate rezuma în sim-

pla propoziție; „viața e o nefericire, moartea o fericire“, care, cât timp nu devine principiul configurator al unei activități psihice, nu are nici o valoare. Aruncată în minele din Salzburg, mlădița lui Stendhal se preface într'un ram de sare cristalizată; viața afectivă se cristalizează și ea în jurul unui singur principiu. Dintr'un simplu concept, pesimismul ajunge o sentimentalitate exprimată printr'o atitudine categorică în fața existenței. În poezie, „filozofia“ nu înseamnă, deci, „cugetare“ și speculație intelectuală, ci intensitate de sentiment și unitate sufletească organică. Punând mâna pe frunte, poetul trebuie să poată spune ca și eroul lui Barbey d'Aurevilly :

— Și aici tot inimă e.

1910.

III

1. **Caragiale:** Considerațiuni asupra *Momentelor* lui.
2. Considerațiuni asupra actualității literaturii lui.

1. **Agathon.** Molière susținea că din amestecul vinului cu pânea iese principiul digresiunii; și în ceai există un astfel de principiu. O adevărată discuție trebuie, totuși, să urmeze normele vechilor navigatori ce se țineau strâns de țărșm; să nu ne depărtăm nici noi de linia trasă de *Momentele* lui Caragiale. Glykyon are, deci, cuvântul.

Glykyon. Statua *Vânzătorului de măști* din grădina Luxemburgului îmi pare expresia tipică a artei lui Caragiale. Deoparte, figuri pline și rotunde, cu zâmbetul înflorit pe buze și cu frunze de laur în jurul frunții; de cealaltă, golurile diforme ale măștilor. Tot așa pe fața unui covor o caravană străbate pustiul; pe dos în locul Arabilor și al cămilelor, numai fire încâlcite. Artă lui Caragiale constă în a privi din cealaltă parte structura societății noastre, văzută, deobicei, numai pe față.

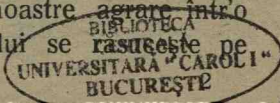

Picrophonios. Constatarea ta nu e o laudă ci o critică: de putem privi covorul pe față, de ce l'am întoarce pe dos? de putem admira Arabii, cămilele și palmierul din depărtare, a găsi o plăcere într'o răsturnare de valori e o inferioritate morală...

Agathon (întrerupând)... care l-a făcut pe Caragiale să scrie câteva opere de mare valoare; atinse de o anumită boală, scoicile secretează la fel perlele.

Glykyon. După cum unii pictori nu văd decât madone ideale și îngeri convenționali, și scriitorii se pot mărgini la aspectul iluzoriu al societății și al sufletului: orice aspect are dreptul la reprezentare artistică. E însă un semn de agerime psihologică de a nu te opri numai la aparențe ci de a pătrunde și în jocul intim al resorturilor: îndărătul cadranului de ceasornic e o rețea de roțițe dințate, de ciocănașe și de firițele mult mai interesante în spasmul lor ambulatoriu decât mersul placid al minutarelor.

Agathon. Sunt și eu de aceeași părere. Arta lui Caragiale e cu atât mai prețioasă cu cât e mai dissociativă; prin descompunerea aparențelor în elementele primare ea îndeplinește funcțiunea prisme. Nu înseamnă însă că e universală; nu refractează în mod egal orice; putem spune chiar că s'a oprit numai asupra procesului transformării societății noastre agrare într'o societate burgheză. Satira lui se răsucește pe

unica axă a contrastului dintre fond și formă, dintre aparență și realitate, dela baza epocilor de tranziție. Vezi, de pildă, un ziar cu aparențe de ziar bine informat : în realitate Caracudovici își plăsmuește informațiile în grădina Cișmigiului ; în preajma Sfântului Dumitru, vezi pe un tânăr filozofând liniștit în fața crizei de locuințe și a lipsei de bani : liniștea lui nu vine însă dintr'un echilibru sufletesc ci din „micile economii“ ale nevestei ; un judecător de instrucție pare zelos : de fapt nu-i decât un reclamagiu ; un examinator nu ține seamă de protecție : imparțialitatea lui venia însă dintr'o eroare de lectură repede îndreptată. Caragiale e, într'un cuvânt, purtătorul de măști din grădina Luxemburgului, — măști smulse de pe obrazul studentului român, al micului funcționar român, al ziaristului român, al „damei“ române.

Picrophonios. O astfel de artă ațintită numai asupra amănuntului grotesc îmi pare, totuși, sterilă ; ea se îngrădește într'un cerc de subiecte, echivalente în lumea vegetală florilor nemirositoare...

Glykyon. Te întrerup cu o parabolă. Smulgând de pe câmp o floare sălbatecă și urîță, un drumeț îi admira mirosul ei plăcut.

— De unde îl ai ? o întrebă el.

— Nu-i al meu, îi răspunse floarea ; eu nu sunt decât o inodoră floare de câmp ; alături de mine se afla însă un trandafir, care, atingându-mă, mi-a dat din mireasma lui.

Scriitorul [de talent e trandafirul ce dă mi-reasmă tuturor florilor sălbatice, pe care le atinge.

Picrophonios. Oricât talent ar avea, un scriitor se definește însă nu numai prin ceea ce are ci și prin ceia ce-i lipsește. Vilegiaturând într'o vară la Sinaia, Caragiale nu trecea cu preumblările sale dincolo de aleele parcului; excursiunile prin munți nu-l atrăgeau. Și cum un prieten insista: „Se poate, maestre, să nu-ți placă munții? Natura nu te inspiră?“, Caragiale se trase un pas îndărăt ca să-i poată răspunde apăsat: „Ce natură, mă? Natura e în capul meu. De-ai merge de o mie de ori în pădure tot n'ai vedea-o așa cum e așternută aici“, — și cu degetul descrise o brazdă pe frunte. Se înșela, totuși. Caragiale n'a văzut natura; în opera sa nu vom găsi un rând de emoție cosmică. I-a lipsit, deci, cea mai armonioasă dintre coarde.

Agathon. Deși ți-ași putea cita *La Hanul lui Mânjoală*, observația este însă, în general, topică, fără a fi însă și concludentă. Artistul trebuie judecat în cadrele talentului său și în adaptarea realizării la intenție; lui Caragiale i se cuvine, deci, să fie privit numai în cadrul observației satirice a unei societăți în formație. Pentru ce i-am cere să fie un poet liric și descriptiv ca Sadoveanu? A fixa raporturile dintre realitate și aparență e mult mai greu și mai prețios de-

cât de a fixa, de pildă, priveliștea ce se desfășoară acum afară...

Noaptea s'a lăsat. Uu plop lângă geam pare un deget ce arată luna plină. Cei trei prieteni privesc afară.

1908

Picrophonios, Agathon și Glykyon pe aleea de platani.

2. **Picrophonios.** Intr'o uliță îndepărtată a unui liniștit orașel de munte, am descoperit astăvară o căsuță pitită sub un vestmânt de iederă și de glicină; pe deasupra zarzării își atârnau ramuri grele de fructe; albinele roiau în raze lichide în jurul stupilor; pe prispa de lut un bătrân mărunț își privia cu mulțumire grădina și albinele. Incântat de idilă, m'am apropiat de dânsul.

— Cine ești tu, bătrâne? i-am zis în libera expresie a anticilor... Nu ești cumva Aristeu în mijlocul albinelor lui, sau moșneagul din Tarent, ce medita sub zidurile cetății la gloria trecutului: *Hanc vitam veteres...*?

— Nu sunt nici Aristică, nici moșneagul de care vorbești. Mă numesc Ghiță Pristandă.

Mă trăsei un pas îndărăt ca să-l privesc: cine ar fi putut bănuși sub trăsăturile înțeleptului bătrân, pe nemuritorul polițai?

— „Ghiță Priștandă, strigai eu, fii bine cuvântat că mi-ai ieșit în cale! Ghiță Priștandă, — icoană a credinții către cei mai mari, bun părinte de familie, vrednic cetățean, slujbaș plin de sârguință și de supunere către orice guvern, pentru că orice guvern e „tatăl nostru, al tuturor“, — cum ai ajuns să te mulțumești cu această grădiniță și cu aceste albine, — tu, care odinioară, prin iscusința minții tale, învățai rosturile unui oraș întreg? Pe lângă atâtea virtuți, cum de ai câștigat și pe aceia de a te mulțumi cu puțin, ca înțelepții din vechime?

Priștandă mă privi cu întristare, apoi răspunse:

— „Timpurile s'au schimbat și grele vremuri am ajuns! Țara merge spre pierzanie; slujbașilor nu li se mai cere astăzi decât carte, — ca și cum ea te-ar învăța să te urci pe zaplazul caselor ca să urmărești planurile lui conu Nae Cațavencu... Oameni subțiri, poate, dar incapabili de a împlini porunca, de a sluji onoratul guvern ce le dă pâinea de toate zilele; domnișori nedepriși cu ploaia și cu vântul pentru datorie. Ei, unde e vremea răposatului conu Zaharia și a coanei Zoița, când toate mergeau strună! S'a dus disciplina; opoziția izbutește acum la alegeri. În timpul meu nu s'ar fi putut întâmpla o astfel de rușine. De aceia, când am văzut că mergem la peire, mi-am regulat drepturile la pensie, spre a-mi căuta numai de zarzări și de albine“.

Cuvântând astfel, Priștandă se depărtă lăsân-

du-mă pe gânduri. Simțeam în vorbele lui un mare adevăr: timpurile au înlăturat multe din obiceiuri; în treizeci de ani am ajuns aproape de nerecunoscut; poliția s'a schimbat și ea. Un Ghiță Pristandă nu mai e cu puțință, cum nu mai e cu puțință un Cațavencu sau un Ipingescu; Rică Ventureano sau Agamiță Dandanache nici nu cred să fi existat vre-odată.

Glykyon. Pentru a ajunge la o țintă, e nevoie să treci dincolo de ea. Adesea supranaturală, după cum spunea Elisabeth Browning, natura nu pare deci întotdeauna și verosimilă. Scopul artei fiind de a concentra într'o singură figură elementele risipite în mai multe, adevăratele creațiuni artistice sunt fundamental simbolice; eroii lui Caragiale rămân, deci, în linia marei arte.

Picrophonios. Primind interpretarea simbolică a artei, insist încă în observația mea. Eroii lui Caragiale sunt reprezentativi numai pentru o epocă mărginită; chiar dacă în compoziția lor intră ceva și din sufletul omenesc din toate vremile, intră însă și prea multe elemente condiționate de împrejurări trecătoare. Revoluția noastră socială le surpă mereu actualitatea; până și limba lor reprezintă un punct de tranziție din evoluția limbii române; peste câteva veacuri va fi aproape de neînțeles.

Agathon. Să nu prejudecăm asupra veacurilor. Ca și Saturn, timpul își mănâncă fără alegere odrasla; se poate deci întâmpla să înghită

și comediile lui Caragiale. Din mai bine de o sută de tragedii ale lui Sofocle, nu ni s'au păstrat decât șapte; în literatura latină erau scriitori, pe care contimporanii îi puneau alături de Virgil și de Horațiu. Nu ne-a rămas totuși dela dânșii nici un rând. Ce avem din Varius sau din Asinius Pollio? Nimic, pe când Apoftegmele lui Publilius Syrius au înfruntat eternitatea. Intâmplarea e oarbă; ea mistue opere de merit și lasă neatinsc scrieri nevrednice de posteritate.

Picrophonios. Nu-i nevoie de veacuri; în cincizeci de ani nu va rămâne nici o urmă din atmosfera morală a comediilor lui Caragiale; amintirea republicei din Ploești sau a gărzii civice se va fi risipit de mult; fiecare rând al *Scrisorii pierdute* va trebui deci însoțit de un altul de comentarii. Ceeace noi simțim deadreptul va fi pentru urmași o priveliște trecută printr'un geam aburit; cu cât timpul se va scurge cu atât geamul se va aburi și mai mult.

Glykyon. O astfel de observație nu se rapoartă numai la Caragiale, ci la întreaga literatură de moravuri, gen literar violent limitat în spațiu și în timp. După cum însă într'o picătură din apa mării se cuprinde întreg oceanul, în orice „moment social“ se cuprinde întreaga umanitate. Dintr'o singură frunză cunoaștem principial toate frunzele; în afară de particularitățile lui, din cunoașterea unui om cunoaștem și trăsăturile comune ale speciei. Comediile lui Cara-

giale vor continua, deci, să coprindă și o valoare omenească. Nu vor fi înțelese, desigur, cum le înțelegem noi acum; expresie a unei stări de sensibilitate generală, arta e și expresia unei epoci date. Satisfăcându-ne cu atât mai mult cu cât ne găsim mai integral în ea, asimilăm literatura contemporană prin toate fibrele conștiinții: înțelegem, deci, mai profund pe Eminescu decât pe Horațiu și pe Caragiale decât pe Plaut; în două sute de ani însă nici Caragiale și nici Eminescu nu vor mai corespunde sensibilității epocii. Emoțiunea estetică este, negreșit, o funcție variabilă dar deviațiunile sale sunt relativ limitate: după două mii de ani citim încă cu plăcere comediile atât de locale și de sincronice ale lui Aristofan. Ceeeace astfel de opere pierd, cu vremea, din suggestia imediată, câștigă în însemnătate documentară: când va vci să zugrăvească aspectul atmosferei morale a începuturilor regimului nostru constituțional, istoricul viitorului va studia și opera lui Caragiale, în care s'a fixat fizionomia epocii sale, tot așa după cum s'a fixat în stânci urma faunei și florei preistorice.

III

1. I. A. Bassarabescu, aspectele literaturii lui.

I. A. Bassarabescu era mulțumit: isprăvisese o nuvelă de trei pagini, în care o domnișoară bătrână aștepta în grădină pe necunoscutul ce-i dase întâlnire la o oră înaintată din noapte, și se frământa cu mintea asupra identității tânărului ei admirator. Zorile o găsiră, astfel, de veghe în grădină. De atunci domnișoara Aspasița se preumbla în fiecare seară la lumina lunii; îl aștepta încă fără să bage de seamă cum trecea un licean pe acolo, abia stăpânindu-și râsul...

Bassarabescu era mulțumit; o lumină răutăcioasă de satisfacție îi mai trecu odată prin ochi; lăsă apoi condeii și se întinse pe fotoliu... Afară începeau să se aștearnă cele dintâi neguri ale nopții; în odaie întunericul se lăsa prin storurile trase. Bassarabescu privi în părete: două ațe de lumină, strecurate pe fereastră, se jucau și tremurau ca două pleoape; privirile lui urmăreau jocul luminii, încet, tot mai încet. Razele dispărură însă; noaptea se repezi acum brusc, iar

scriitorul ațipi legănat pe două aripi moi de pasăre călătoare. Deodată i se păru însă că aude o șoaptă, apoi alta, apoi mai multe ; nu desluși totuși nimic ; din ungherele camerei șoaptele se îngrămădiau acum învălmășit. Cu timpul se făcu însă o liniște relativă și o voce mai groasă domină larma surdă.

— „Sunt spiritul acestui fotoliu mândru că te poartă în brațele lui, când îți tremuri condeiu! atât de migălos pe hârtie ; soborul mobilelor m'a însărcinat să-ți mulțumesc pentru grija pe care ne-o arăți. Ești adevăratul nostru poet. Nu-i oglindă, nu-i scaun, nu-i colivie de pasăre, nu-i etajeră, care să nu-ți fi atras atenția ; pe toate ne-ai cântat. De câte ori trecem pe sub condeiu! tău, ni se întâmplă, nu-i vorbă, câte o nenorocire : mie mi se rupe piciorul, lămpii i se strică globul, maimuțoiului acela de janilie i se frânge o labă, chiar cufărul și-a sdrențuit pânza... Nu face nimic : suntem mândre că putem trăi și așa sub pana ta. Ne bucurăm că suntem chemate la viața artei, la care n'am mai fost de mult chemate. Ești din rasa pictorilor olandezi. Pentru tine, ca și pentru dânșii, noi trăim, avem un suflet propriu, pe lângă care ceilalți trec nepăsători ca pe lângă o *natură moartă*... ; noi însă suntem vii ; avem bucuriile și durerile noastre. Și fiindcă ai dovedit-o tuturor, îți suntem recunoscătoare...“

Fotoliul se opri o clipă ; ar mai fi zis ceva,

dar ușa se deschise, dată brusc la o parte de un bătrân și o bătrână. Înaintând, bătrânul se pregăti să vorbească, dar sfiiciunea îi curmă glasul. Într'un târziu zise totuși :

— De, Froso, vorbește tu întâi.

— Ba, vorbește tu, Tase. Ce fel de profesor ai fost, de nu știi să vorbești ?

Rușinat, bătrânul privi în jos :

— Am fost numai de „*limba elenă*“, Froso.

Apoi după o tăcere mai îndelungată :

— Sunt Anastase Moinea ; doamna e nevastă-mea, Eufrosina. Venim dela Slatina, unde ne-am dus să ne vedem feciorul, Canuță, știi d-ta...

Și mângâindu-și puțin favoritele, ce-l făceau să samene cu regele Nichita, d. Anastase Moinea continuă :

— În drum mi-am zis că ar fi bine să ne abatem și pe la Ploești. Țineam să te asigur anume că am dus până acum o viață cinstită ; n'am dat nimănui pilde rele : jucător de cărți nu sunt, de băut nu beau, și, pe cât am putut, am pus deoparte din mica mea leafă ; pe băiat l-am crescut cu îngrijire : e azi prezident de tribunal ; e cu putință, deci, ca din neamul lui Moinea să iasă urmași cu rosturi mai mari în trebile țării. Ca profesor nu eram poate la înălțimea științii, dar n'am fost mai pre jos de nevoile timpului ; în marginile putinții și ale epocii, mi-am făcut, așa dar, datoria. Mi-aduc însă aminte de un băiat,

care fugia adesea dela lecție pentrucă nu-i plăceau versurile bunului Homer. De erai d-ta, e firesc ca acum să-ți par un strigoi din alte timpuri, deși de mine s'au ocupat și alți scriitori fără să mă ironizeze : cu câtă simpatie nu m'a descris Gârleanu când m'am suit întâi în drumul de fer ; cu ce duiosie nu mă arată Sadoveanu și Brătescu-Voinești cum sorb cafeaua de dimineață în cerdacul bătrân. D-ta râzi ; nu ești, dealtfel, singur ; în drumul spre Slatina, niște copii m'au făcut să cred că m'am rătăcit, apoi s'au pus pe râs ; poate că sunt chiar elevi de ai d-tale.

Bătrânul ar fi mai voit să continue, dar, cum era încă supărat, cuvintele i se învălmășeau. Apucându-l atunci de braț, coana Frosa îi zise :

— Te-ai întrecut, Tase ; nu uita c'ai fost un biet profesor de „limba elenă“. Să mergem ca să nu ne aștepte prea mult Cănuță.

Moinea ieși, astfel, cu pas domol, senin și ușurat ca după o faptă bună.

Ivit brusc, un tânăr îl privia acum pe scriitorul adormit.

— Ești, în adevăr, îi zise el, un scriitor din rasa celor ce cunosc economia verbală și oferă cititorului voluptatea rară a stilului articulat ; întrebuițezi aproape exclusiv numai substantive și substantivul e adevărata osatură a stilului, pe când adjectivul reprezintă, în genere,

o inutilă spuză verbală. Când îl întrebuințezi, totuși, el este variabil, amantă și nu soția legitimă a substantivului: lumina nu-i totdeauna „scăzută“, vorba nu-i totdeauna „domoală“, mustățile nu sunt „ca două caere“ sau ca „o vrabie“, după cum sunt în literatura sămănătoristă. Cu toate aceste calități formale, purcezând dela un ridicol împrăștiat uniform, vioiciunea comicului d-tale nu mă înveselește ci mă întristează: nu-ți adaptezi atitudinea cu natura subiectelor. Pe scări m'am întâlnit cu d. Moinea; ce-ai găsit vrednic de răs la un om atât de cum se cade? Că n'a umblat cu drumul de fer? Oamenii se prețuesc numai prin valoarea lor etică. Pentruce, deasemeni, arunci ridicolul peste iubirea de frate, dusă până la jertfă și teroare. (*Vulturii*)? Pentru ce-ți bați joc de ființa timidă a lui Nestor Perseanu? (*Perseanu*). E doar din familia *Microbului*, zugrăvit cu sentimentalism de I. Al. Brătescu-Voinești. În această cruzime sistematică este, desigur, un substrat psihologic: după cum la nouă ani „nu mai puteai de bucurie“ când ți-a murit profesorul pentru că „aveai să fii liber trei zile...“ (*La nouă ani*) — acum îți închipui că în urma unei dragoste de treizeci de ani, o femeie poate luneca la aventuri, numai după câteva săptămâni de văduvie. (*O prietenă*). Și Caragiale își bate joc de eroii săi, dar râsul dumitale se deosibește fundamental de râsul lui: el râde de Rică Venturiano, de Farfuride, de

Cațavencu ; lumea lui își merita, în adevăr, ridicolul...

Tresărind sub observația tânărului, Bassarabescu voi să-i răspundă, dar nu-l putu decât întreba :

— Dar d-ta cine ești, de-mi vorbești cu atâta necaz ?

— Sunt Adrian Vintileano, din care ai crezut că poți face un Venturiano, deși nimic nu te îndreptăția să-mi ridiculizezi numele.

Printr'o bruscă sforțare, Bassarabescu se trezi singur în întunericul odăiei. Rămase, astfel, câteva clipe, trist, abătut ; avusese visuri urâte ; nu-i venia să se miște ; capul îi vuia ; un desgust îl cuprinse. Ușa se deschise de astădată însă aieve, și un om gras intră, dibuind prin întuneric. Când îl simți pe scriitor în fotoliu, îl dondăni cu voce blajină de copil bun :

— Bine, frate, omul te caută și tu ești ascuns pe întuneric.

Crezând că visează din nou, Bassarabescu se sculă în picioare :

— Când ai venit și cum ?

— Chiar acum, cu drezina ; mi-era dor de tine. Vino !... Fac cinste...

Apucându-i apoi de braț cu prietenie sgomotoasă, îl târi afară. Pe drum Bassarabescu îl privi pieziș, dând din cap : „Tot e mai bună lumea, decât o credeam eu“.

Căci străinul nu era decât domnul Napoleon Manolescu-Pletea, un mare calomniat și el.

IV

Un triptic poetic: **I. Minulescu**, **2. Elena Farago**.
3. P. Cerna.

1. Trei poeți închiși în „trei brelocuri de argint“... Prin asimilarea unor identice procedee poetice, singurul principiu al criticii comprehensive, ne închinăm, așa dar, și noi numărului simbolic al obsesiei minulesciene ca în fața iraționalului; facem, deci, dintr'un articol critic „o romanță pentru mai târziu“.

*

Estetica minulesciană pleacă dela căutarea noutății. Isoarele inspirației sunt în bună parte secate; temele mari ale simfoniei umane și-au avut cântăreții lor. Înaintașii ne-au despoiat de avutul umanității din noi:

Leurs écrits sont des voix qu'ils nous ont fait d'avance.

Poeții epocilor întârziate nu mai pot, deci, merge pe drumurile predecesorilor; în căutarea florii rare, singura vrednică de truda artistului, ei trebuie să se abată pe poteci necălcate încă. Salutăm în acest principiu al noutății principiul

esențial al oricărui progres, deși nu-l considerăm ca pe unicul ; invenția trebuie să lucreze în cadrele legilor fiecărui domeniu de activitate omenească ; în artă ea lucrează în cadrele estetice. Oricât am privi, deci, noutatea ca pe o formă de progres artistic, ea e subordonată condițiilor generale ale frumosului ; și oricât ar fi de instabile aceste condiții, ele se pot, totuși, reduce la câteva principii elementare asupra cărora nu mai există controversa.

*

Noutatea nu înseamnă, de altfel, numai decât exotism după cum cred teoreticienii artei noi ; ea nu stă în răsturnarea valorilor sensibilității și experienței umane ci în sinceritate și în expresie. Pentru a fi nouă o sensibilitate n'are nevoie să fie bizară ci numai sinceră ; prin faptul individualității sale, orice sentiment e și nou. Acesta e numai punctul de plecare al artei : realizarea însăși începe odată cu expresia. Frumosul, în orice caz, nu trebuie confundat cu rarul : „vai, spunea La Harpe, de cei ce caută să te miri în artă : nu ne mirăm de două ori“ !

*

Exotismul reprezintă fondul poeziei minulescine : nostalgie după orizonturi îndepărtate, pe aripele line ale berzelor călătorești spre „țările enigme“ ; „pelerini“ ce vin nu se știe de unde și merg spre necunoscut. Pe fondul acestui exo-

tism se proiectează și erotismul baudelairian; iubirea romanticilor „pelerini“ este însă negația concepției romantice; ea nu pornește dintr'o iluzie și nu se rezolvă într'un ideal, ci ne cântă numai clipa trecătoare și plăcerea dezamăgită; în realitate nu e iubire ci sensualitate pură.

*

Noutatea fondului acestor poezii poate fi contestabilă sub raportul valorii sale estetice, noutatea expresiei poetice este însă mult mai reală și mai fecundă. Prin calitatea imaginilor sale, prin muzicalitatea versurilor, prin ritm, prin abundența sonoră a limbii, prin anumite obsesii verbale și procedee funambulești, este neîndoios că poezia minulesciană reprezintă un punct de plecare în evoluția poeziei noastre.

*

La lectura lungului poem al lui Jean-Baptiste Rousseau intitulat «*Scrisoare posterității*», Voltaire clătină din cap:

— Iată o scrisoare care nu va ajunge la adresă. Scrise „pentru mai târziu“, romanțele d-lui Minulescu și-au găsit, totuși, o posteritate, pe care o putem numi contemporană; au ajuns „la adresă“ mult mai repede decât își închipuia autorul; actualitatea valorii sale îi ridică însă din perspectivele viitorului.

2. Poezia Elenei Farago nu este dioniziacă, nu este expresia unei nietzscheiene „Wille zur Macht“, ci e poezia invinsă și crepusculară a șoaptelor de toamnă întârziată. Pe când poezia minulesciană oficia o adevărată liturghie barbară la luminile candelabrelor de argint, într'un imaginar Babilon de orgii, erotica Elenei Farago ne strămută într'un plan de străvezie irealitate, de șoapte discrete, de suspine acoperite, de descărnată retorică sentimentală; e o poezie patetică fără bucurii și îmbrățișări; e o tragedie ștearsă în dosul unui paienjeniș verbal; e o traducere în fapt a principiului goethian al imprecizunii: emoția estetică sporește prin indeterminare, când nu se afundă în incomprehensibil ¹).

1908

3. Aplecându-mă asupra unei flori, un bondar sbârână cu importanță din potirul ei: „pregătește-ți sufletul, trecătorule, te apropii de floarea cea mai rară“. Rotindu-se prietenos în jurul ei, se afundă apoi cu voluptate, înainte de a se înălța din nou: „nu te încrede în ochiul tău nedeprins și ne tăiat în fațete. Ca să-i înțelegi frumuseța, ascultă-mă pe mine, descoperitorul ei“. Fără a mă mai opri, trecui mai departe: pe câmp mai

1. Șoapte din umbră.

erau atâtea flori! Din acelaș sentiment de discreție și de demnitate umană nu m'am putut apropia multă vreme de poeziile lui Cerna, pe când se publicau prin reviste: fiecare avusese particularitatea de a fi însoțită de interpretarea exclusiv brevetată a d-lui Mihail Dragomirescu. Intorcând foaia, nu puteam decât sus-pina :

— Unde ești, viorea ?

*

Lirica lui Cerna este esențial erotică. Cu toată calitatea eminesciană a armoniei și a expresiei figurate, *Torquato către Leonora, Chemare, Noapte, Șoapte*, constituie partea cea mai originală a acestei erotici întru cât prin optimismul lor energetic se diferențiază de tonalitatea elegiacă a lui Eminescu. Iubirea la Cerna e o transfigurare : din mica scânteie aruncată întâmplător se aprind pădurile, ard holdele, se consumă orașele, se incendiază universul; ea e un strigăt de fericire supremă, un ritm ce se amplifică cu ritmul vieții cosmice crescute :

*Și tainic stelele au prins cuvântul
Și-l repetară 'n crânguri cântăreții
Și din adânc a tresărit pământul
Simțind din nou în el scânteia vieții.*

(*Chemare*, p. 77).

Sau :

*De ce nu sunt un zeu în clipa aceasta!
Orice dureri de pe pământ ași stinge
Ași isbucni în cântece divine,
Să 'mpart la toată lumea care plânge
Salutul unei fericiri ce vine...*

(Noaptea, p. 28).

O astfel de frenezie erotică nu putea fi tradusă de cât printr'o egală frenezie verbală; esențial erotică, poezia lui Cerna este și esențial retorică, nu numai prin exploziune ca în:

O-suflete al meu!

.....

O noapte albă!

.....

O vino, vin! e ceasul de iubit,

.....

Fii tare inimă!

ci și prin dezvoltare sistematică ca în:

Cum nu sunt serafimul tău de pază

Să etc.

(Chemarea, p. 76).

Sau în:

De ce nu sunt un zeu în clipa-aceasta!

.....

Aș isbucni etc.

Alături de această frenezie erotico-retorică, diferențiată de astenismul profund elegiac al poeziei eminesciene, mai găsim la Cerna și o „poezie de concepție“, considerată de unii critici drept „poezie filozofică“.

Pârăul și floarea, Floarea și genuna, Isus, Plânsul lui Adam nu expun, însă, în realitate, nici o filozofie, întru cât, după cum am mai arătat, în artă, filozofie înseamnă intensitate de simțire și unitate temperamentală configuratoare a întregii vieți psihice.

Poeziile „filozofice“ ale lui Cerna rămân doar de calitate intelectuală adică, în definitiv, mai mult retorică: idei abstracte dezvoltate metodic și gradat, după regulile discursurilor și spre bucuria criticii raționaliste ce măsoară valoarea poeziei după lesniciunea cu care e disecată pe masa de operație. Prin aceste calități discursive, poeziile de concepție ale lui Cerna, desăvârșite în sine, de altfel, ca producții intelectuale, pot continua lirica intelectuală a lui Grigore Alexandrescu dar n'au puncte de contact cu poezia lui Eminescu și cu atât mai puțin cu poezia contemporană ce se dezvoltă sub legile sale proprii de inspirație muzicală.

*

Dar ceea ce determină adevărata valoare a unui poet este fuziunea sensibilității și a expresiei ei într-o adaptare originală. Eminescu, Coș-

buc și Octavian Goga, în prima sa fază, și-au găsit dintr'odată instrumentul diferențiat al sensibilității lor, expresia figurată, armonia, vocabularul. La Cerna, dimpotrivă, isbește dela început lipsa originalității de expresie.

Versuri ca :

*Știu bine că ești dusă, dar te aștept mereu,
Și clipele-așteptării curg tot mai trist, mai greu,
Căci nu mai licărește îndepărtatul geam,
Și nu-mi mai ieși în cale — și doar atât ceream...*

(Din depărtare, p. 13).

sunt un ecou al lui Eminescu.

Versuri ca :

*Pe toate pune stăpânire
A voastră inimă măiastră,
Nu, nu! Atâta fericire
Nu poate fi numai a voastră!*

*Se pare că, nerăbdătoare,
Viețile din viitor,
Aud a voastră sărutare
Din noaptea neființei lor.*

*Și dacă nebunii divine
Vă smulg în ceruri, tremurând,
E că un neam întreg ce vine
Se bucură cu voi în rând...*

(Ecouri, p. 15).

traduc ideile lui Schopenhauer în armonia eminesciană.

Versuri ca :

*Ași vrea să mă înalț la tine,
Dar lumea ta e sus, prea sus,
Și-n noaptea undelor haine
Rămân cu dorul meu nespus,*

*Și, totuși, simt cum mă străbate
O rază din puterea-ți lină —
Greu luptă valurile toate,
Să-mi stângă visul de lumină*

(Ideal, p. 23.)

sunt tot o răstălmăcire eminesciană. Și în topică găsim influența marelui nostru poet :

Și zi cu zi te-aveam mai drag, blajine

(p. 93).

*Bogatul păr ce'n unde lucitoare
Cădea pe umeri, — pașii tăi, măreții.*

(p. 146.)

*Acesta e amorul ?
Dar unde-i arcul lui, săgetătorul ?*

Alteori Cerna se pogoară până la Bolintineanu :

*...Cine trece pe poteca dintre moarte și viață ?
E un neam, ce-avu pe vremuri o slăvită dimineață.*

După cum calitatea intelectuală a poeziei sale îi dă mai mult o nuanță retorică fără legătură cu izvoarele muzicale ale inspirației pure, tot astfel lipsa pe originalitate formală îl trece pe Cerna, și ca artist, în planul al doilea al literaturii române.

1910

VI

E. Lovinescu. — Critica și literatura lui.

Eu. — În ivorinul amurg al acestei zile de toamnă, vă cad vorbele cu sgomotul surd al boabelor de mătânie; poezia momentului vi se prelinge în suflete și vă mlădie gândirea; peisagiul se interiorizează. Venind să vă înfrunt sinceritatea, am ținut, de sigur, seamă și de acțiunea împăciuitoare a naturii asupra atitudinii criticei voastre, fără să fi voit, totuși, să ocolesc și simțul dreptății, esența însăși a existenței voastre. Părăsiți deci pentru o clipă problemele eterne și ascultați-mi nedumerirea; ajuns la o răscruce și coprins și de îndoeli asupra drumului străbătut până acum, nu știu pe unde să apuc. Lipsit de orice încredere de sine, vă aștept cuvântul fără replică.

Picrophonios. Oricât de înțelepți am fi, încrederea altora ne măgulește; — o vom răsplăti, deci, cu sinceritatea pe care o merită resemnarea în fața adevărului. Că ai scris *mult*, nu e un rău; că ai scris *multe*, adică în multe direcții, este însă

o mare greșală. Pentru a se fixa sub o formă definitivă, activitatea scriitorului trebuie să fie liniară. Opinia publică e o stâncă de granit; ca să o străbată, picătura de apă mereu reînoită a faptului literar trebuie să cadă în acelaș loc. Intru cât mintea omenească tinde spre simplificare și chiar spre unitate, „procesul are la bază un fenomen de psihologie elementară. Ia deci o formă hotărîtă și imutabilă; nu fii norul repede destrămat în scamă alburie. Chiar și la Greci antropomorfismul a înlocuit de timpuriu adorația liberă a forțelor naturii. Eol a luat locul vântului; Apolon pe cel al soarelui: concretul a învins deci abstractul. Ca să fii *cineva* trebuie să fii *ceva*, adică să te arăți în forme precise și convertibile la unitate.

Glykyon. Observația generală a lui Picrophnion merită o exemplificare. Cum nu-ți cunosc activitatea nuvelistică, o admir; în critică îți lipsește, însă, însușirea esențială a spiritului afirmativ. Criticul, spunea Cherbuliez, trebuie să creadă energic în liberul său arbitru și să-l nege pe cel al altora. El trebuie să aibă păreri ferme; de nu le are, să pară a le avea; cu cât e mai nesigur cu atât să le afirme mai categoric. „Ca să ascult opinia altora, susținea Goethe, trebuie să fie înfățișată sub o formă sigură. Altfel, am și eu destule opinii problematice“. Dintr'o lectură cititorul, ca și Famulus, vrea să se aleagă cu ceva „negru pe alb“.

Agathon. Cum nu ți-o cunosc, eu, dimpotrivă, îți admir critica; nu-ți aprob însă și nuvelistica. În trecerea dela critică la nuvelă ai suferit metamorfoza Arabului lui Daudet; din depărtarea pustiului și în fluturarea burnuzului alb, el se arată impunător; scoborît de pe cămilă, devine un biet omuleț înfășurat într'o pânză murdară. Trebuia, deci, să rămâi în critică... Prin natura lor exotică, nuvelele tale sunt, apoi, departe de chemările timpului; literatura noastră fiind cântecul de fluer sămănătorist, de ce cânti din mandolină? Nu e vremea serenadelor florentine ci a doinelor bucolice. Părăsește Florența și vino în codrul străbunilor: fă literatură haiducească sau, cel puțin, țărănească; înduioșează-te de durerile lor „înăbușite“ și cântă poemul mâniilor băttorite.

(Un moment de tăcere).

Eu. Deși părerile voastre pot fi drepte, nu mă voi abate, totuși, din drum. Voi continua, deci, să fac ceiace am făcut și până acum: critică pentru nuveliști și nuvele pentru critici.

Picrophonios. De erai hotărît să nu te abați din drum, de ce ne-ai mai cerut un sfat inutil?

Eu. Filozofia ta n'a ajuns să înțeleagă că sfațurile merg sau în sensul convingerii noastre, și atunci sunt de prisos, sau împotriva ei, și atunci nu sunt urmate. Fiecare își poartă destinul: în zădar vei spune melcului că-l prind mai bine

aripile fluturului, — el va continua să-și poarte în spate casa lui de calcar. A cere un „sfat“ este, sub o formă fățarnică, a cere o aprobare. Nu m'ați aprobat; n'am, deci, ce face cu sfatul vostru.

1908

VII

1. **Contesa de Noailles**, caracterizarea poeziei sale. 2. Proza: *La domination*. 3. *La nouvelle espérance*. 4. *Le visage émerveillé*. 5. Concluzii.

1. Contesa de Noailles s'a înstrăinat cu totul de țara Brâncovenilor; un alt pământ a fixat-o și prin peisagiu și prin expresia verbală. Cu toată această transplantare aparent desăvârșită, principiul etnic își reclamă încă drepturile sale: un ritm tumultos și evident exotic o diferențiază pe scriitoare și de simbolism și de parnasianism ca, într'o măsură oarecare, de întreaga poezie franceză; pentru a-i stabili filonul inspirației dar nu și al freneticei sale intensități trebuie să mergem până la romantism; din ruina lui a ieșit această poezie de violență pasională și de exaltată retorică în jurul marelor teme, a amorului și a morții, de vehementă sensualitate și de universală insuflecție. Ca notă strict personală, domină, mai ales, inspirația vegetală: nu e floare sau legumă care să nu fi găsit o expresie în acest patetic animism.

2. Poezia Contesei de Noailles este însă cunoscută. Mecanismul psihic al publicului e, în genere, simplist; stăpân pe nota specifică a unui scriitor, publicul se mărginește la ea; el nu are nici simțul nuanțelor, nici cel al disociațiilor necesare. Din pricina acestei tendințe spre unitate, opera în proză a scriitoarei a rămas aproape cu totul necunoscută. Deși se integrează în lirismul ei temperamental, același sub toate variațiunile eroinelor și ale peisagiilor, deși constituie, prin urmare, un element organic al personalității poetei, această operă merită să fie cercetată și în amănuntul ei.

În *La domination* scriitoarea ne fixează ascenden-
tul unui tânăr asupra femeilor. Antoine Arnault e
un romancier devenit brusc celebru; inteligent,
natura nu i-a dat și sensibilitate; egoist, îi place
să fie iubit fără să iubească; îi lipsește uitarea
de sine și abnegația jertfei; e din rasa eroilor
lui Barrès ce se admiră în oglinzile paralele ale
femeilor îndrăgostite; e un călător sentimental
împins numai de impulsul satisfacerii personale
și al cultivării eului său; e un rafinat și crud
virtuos al amorului altora, în suferința cărora gă-
sește mulțumirea de sine și conștiința superiori-
tății sale. „Nu mi-e frică de femei, se gândia el;
gust și caut într'insele, ceea ce alți oameni nu
prețuesc în deajuns: turburarea și blândețea lor.
Spiritul meu, curiozitatea mea, bogăția și uscă-

ciunea inteligenții mele sunt pentru ele ca niște degete ușoare și dibace. Ce-mi pasă de privirile lor reci și de cuvintele lor zădarnice? Le țin sufletul răsturnat sub inima mea. Știu că muzica viorilor de sară, cântecul privighetorii, strălucirea lunii și căldura corpului lor le domină, cum le dominăm noi: duioase jertfe ce se sbat, aplecate sub îmbrățișarea întregului univers". Psihologia lui Antoine este psihologia eternului Don Juan: a setei de a fi iubit, altoită pe incapacitatea de a iubi. După o bogată gamă de variații sentimentale, el se însoară cu o ființă care, prin iubire și putere de jertfă, e capabilă de a-i satisface egoismul. Fericirea nu durează însă mult; deslegat, însfârșit, de insuficiența sa organică de a iubi, Antoine se îndrăgostește de sora nevastei sale, o ființă vapoasă și vagabondă, cu care, înainte de a-și fi aparținut, se sinucide într'o ultimă îmbrățișare. Mai mult decât celelalte romane, *La domination* ne fixează caracterele psihologiei *bachantice* a poetei: pe cât e bărbatul de egoist și de stăpân pe împrejurări, prin inteligența lui calculată, pe atât de slabă și de instinctivă e femeia, victimă a propriei sale sensualități... Din orice regiune socială s'ar ridica, eroinele Contesei de Noailles sosesc cu frunza de iederă în păr, cu privirea voluptoasă și rătăcită de pasiune, cu zâmbetul sensual și cu brațele întinse ca spre o posesiune universală. În prada instinctului orb, ele nu au simțul datoriei, nu mai cunosc pu-

doarea, nici distincțiunile sociale. „Antoine Arnault se întoarce, notează autoarea, și sărută buzele tovarășei sale. N'ai fi putut-o însă îmbrățișa, fără ca să nu moară, fără ca inima să nu i-se oprească și să înghețe, fără ca să nu devină jertfa unei plăceri prea încordate. Antoine nu se aștepta la o nervozitate atât de delicată: ea plângea și suspina, gata să cadă. A trebuit ca Antoine să-i vorbească cu o gingașe îngrijorare, s'o țină și s'o atingă, ca pe o Estheră leșinată, să-i spună: „Te rog, te implor. Doamne! ce ai? vorbește“.

Toate eroinele contesei de Noailles sunt prada acestui demon al sensualității. Tot ce le înconjoară, — natura cu mirosul florilor, razele fluide ale clarului de lună, cântecul privighetorii, notele îndepărtate ale unei viori, — le sgudue sensibilitatea, le turbură rațiunea și le face să cadă sub cutremurarea voluptății. „Femeile, spune undeva Antoine Arnault, toate femeile n'au niște corpuri plăpânde, ce se pleacă înainte, întinse spre brațele bărbatului? Degetele se ating; genunchii se ating, întreaga ființă a unuia atrage ființa întregă a celuilalt și, în serile calde, femeile triste sau ușoare, nu cad, ca fructele coapte pe pașiște?“

3. Aceeași psihologie exclusiv pasională este și la baza romanului *La nouvelle espérance*. Măritată de curând, Sabina de Fontenay nu-și gă-

sește satisfacția aspirațiilor în soțul său, distratul și prozaicul Henri, care nici nu bagă de seamă floarea ce și-a pus-o pentru dânsul pe rochia nouă. Alături de el, Sabina se visează, deci, rătăcind pe mare sau pe colinele Italiei, pline de măslini, într'o căsuță singuratică, cu balconul învăluit în trandafiri acățători, cu o grădiniță prunduită, din mijlocul căreia țâșnesc aruncările de apă; totul îi vorbește de dragoste și-i dă un fior de voluptate; nu numai oamenii ci și lucrurile moarte. Iată ce-i spune, de pildă, într'o seară de vară, portretul marchizei de Fontenay, moartă la 1771: „Sabino, după rochia de mătase cu flori și după panglica petrecută în jurul gâtului, vezi că am trăit în vremea nebunatică a Regentului și a lui Ludovic cel iubit. Locuiam la Versailles sau în vre-un castel de pe țărmurile Oasei. Eram voluptoasă, — eram cu toții voluptoși. Bărbații și femeile cedau fără șovăire și fără frică gustului încântător, ce aveau unii pentru alții. Ne am împodobit natura și casele pentru dragoste și plăceri; în viața noastră pieritoare, am atârnat pentru veșnicie, pe ziduri, pe lemne, pe fântânile din grădini și pe templele din parcuri — trandafiri, panglici fâlfâitoare, porumbei și scoici. Scoica e principiul și simbolul vremii noastre și e ușor de înțeles, pentru că din scoica Afroditei a răsărit epoca noastră îmbălsămată, dragăstoasă și divină. Conduceam la sunetul muzicei dansuri încete și voluptoase, ce

ne aprindeau privirile și înfățișau pofta, suspinul și beția din urmă. Ne plăceau boschetele, frunzișurile și roua; eram deopotrivă de dibace în cântece sentimentale și în glume vioae; necredința necuviincioasă și ușoară era în gura noastră ca un fruct verde, cu gustul amar, acru și pișcător. Ne plăcea dragostea, — singura grijă a vieții noastre; și n'am făcut altceva decât dragoste. Cu toate acestea nu eram femei de nimic. Eram filozoafe, enciclopediste, geometre, chimiste și astronome, — după iubiții noștri. Am ajutat la operele lui Voltaire și Rousseau. Ei ne-au făcut madrigale, iar noi am făcut capitole pentru lucrările lor. Am lăsat după noi, în lume, un parfum fin, ațâțător și pătrunzător. Rochiile de mătase, ce ne-au strâns picioarele, se întind acum cu nobleță pe divanurile caselor frumoase. Stampele, în care suntem înfățișate, împletind ghirlande câmpenești sau dând drumul pasărilor din colivia lor de trestie, ameteșc sufletele sensuale. Pălăriile de paie și de frunze pe capul nostru erau mai nerușinate și ațâțau mai mult pofta, decât coapsele goale ale nimfelor vechi. Ah! tu nu știi cum am râs și jucat, în sunetul muzicii lui Rameau, în seri trandafirii, în timp ce Watteau, trist din pricina noastră, plângea la zgomotul rochiilor de mătase scrișnitoare...“ Cu un astfel de suflet vaporos, Sabina începe prin a se îndrăgosti de mâinele albe și delicate, de genele mari și fine, de aerul viril al vărului său Jé-

rôme, care, după ce se lăsă adorat cu nepăsare câteva luni, se însoară cu Maria de Fontenay, cumnata Sabinei. Sabina cade în prada desperării, din care ar fi salvat-o Pierre Valance, prietenul de copilărie al lui Henri, de n'ar fi fost reținut de sentimentul datoriei prietenești.

După cum *La domination* e experimentarea amoroasă a lui Antoine Arnault, *La nouvelle espérance* e experimentarea Sabinei, eroină tipică a iubirii absolute, a supunerii integrale instinctului sexual, ființă plastică și slabă ce nu-și capătă forma decât sub acțiunea amorului. A fost, deci, de ajuns să-l vadă în cabinetul său de lucru pe Philippe Forbier, profesor la Collège de France, pentru ca să-și găsească într'însul stăpânul. „Sdrobește-mi brațul, gemu ea; ce are a face! Am dorit totdeauna să-mi faci rău. — Toate trăsăturile i-se schimbaseră. Se clătină cu umerii și cu capul la dreapta, la stânga și apoi cu capul greu căzu peste Philippe“. În prada noiei sale pasiuni, viața își pierde în ochii ei orice înțeles; totul se concentrează atât de profund în omul iubit, încât la cea dintâi absență a lui, nu-i rămâne decât să se sinucidă. „Iubitul meu, îi scrie ea cu mâna pe jumătate înghețată de moartea apropiată, iubitul meu, iată în curând miezul nopții; sunt liniștită, dar plâng. Plâng din pricina ta, pentru că, deși ai fost stăpânul și eu am fost atât de supusă, aveai totuși câteodată oboseli, neazuri și-ți puneam mâinile pe cap. Cine-ți va mai pune

pe cap mâni atât de îndrăgostite? Tu însă ești departe, ești departe, și ar trebui să trăesc mâne fără tine, — și nu pot..... Iată miezul nopții în câteva clipe; mă gândesc la tine. Îți văd ochii și simt tot parfumul ce e pe obrazul tău. Inchid ochii și ești dinaintea mea; nu crezi că voesc, în adevăr, să mor, și zici cu privirea: „Cât e de nebună!“ și râzi, și mă iei cu amândouă brațele, și astfel mor în tine...”

4. *Le visage émerveillé* ne dă însemnările pline de percepția anticipată a amorului ale unei tinere călugărițe. Amurgurile, mireasma tămâei, privirile echivoce ale tovarășelor o tulbură, o moleșesc, și fac din ea un fruct copt gata să cadă, pe care, trecând pe acolo, un pictor îl și culege de de pe ram. Romanul este tocmai descrierea acestei inițieri. „Să trăești! suspină, în sfârșit, nevinovata călugăriță; să deștepți voluptatea! Să nu miști picioarele, mânele, privirea; să n'ai respirație, glas și zimbiri, decât ca o floare ce-și risipește mireasma. Vie, să stai pe pernă, adormită și aurită ca o încântătoare momâie, pe care o strânge, o învâluie și o oboșește dorința, scumpa dorință“. Julien ar fi voit s'o răpească în Italia; o rămășiță însă din forțele trecutului o mai reține însă la datorie. Julien pleacă singur iar ea, după o lungă boală, renaște la viață, odată cu luna Mai, pentru a-și începe, probabil, experimentarea amoroasă mai târziu... Când?

5. Opera în proză a Contesei de Noailles este, așa dar, poemul voluptății și al exaltării frenetice a instinctului. De nu cere ca romanticii „dreptul la fericire“ al femeii, îl cântă ; lipsită de dogmatism, opera câștigă în insinuare patetică. Cu sufletu-i înconjurat de voluptatea cosmică, după cum și ochii îi sunt înconjurați de palide cercuri vestitoare ale apropiatei căderi, — femeia nu-și poate găsi fericirea decât în iubirea liberă de orice rezerve etice : aceasta e filozofia sexuală a tuturor eroinelor romancierii, după cum trebuie să fi fost și cea a Bacchantelor antice.

1909

VIII

1. **D. Anghel**; colaborația lui D. Anghel cu St. O. Iosif n'a produs un poet nou ci a continuat pe Anghel. 2. *Legenda funișilor*. 3. *Cometa*. 4. *Caleidoscopul lui A. Mirea*. 5. Ultima activitate a lui D. Anghel și moartea lui.

1. Colaborația lui D. Anghel cu St. O. Iosif reprezintă fuziunea a două temperamente deosebite fără să reprezinte și elaborația unui nou poet. Senin, duos, resemnat, St. O. Iosif e, după cum știm, trandafirul ce-și scutură petalele la ușoara suflare a vântului; intimistă, poezia lui e o confesiune șoptită, într'un decor pueril de fluturi, de raze de lună, de flori campestre. Și Anghel cântă florile, dar florile lui sunt flori prețioase de grădină; subtilul și impalpabilul se insinuiază într'un vers nuanțat, neprevăzut, bogat în expresie figurată. Romantic, într'un sens, Anghel ne evoacă, în genere, decorul și motivele marilor romantici: castele cu turnuri crenelate, cerul torid al Spaniei, luptele cu tauri, erotismul Castilanilor, cavalerul cu *sombrero* și cu mâneci dantelate, *senioritele* supravegiate de mature

duene. Elementul esențial al acestui talent nu-i, de altfel, emotivitatea ca la St. O. Iosif, ci fantezia. Soarele răsare în acelaș loc ; zilele și nopțile se urmează într'o succesiune irevocabilă ; arunci o bucată de lemn pe apă și plutește ; arunci o piatră și se afundă. Lumea e cârmuită de legi invariabile ; într'un univers hieratic, deși nu creiază nimic, amestecându-se totuși printre lucruri, schimbându-le raporturile, îmbinându-le în alcătuiți originale, numai fantezia poate deveni principiul binefăcător al unei noi configurații cosmice...

Din fuziunea acestor două temperamente poetice deosebite n'a ieșit, după cum au spus, și un poet nou ; prin biruința elementului celui mai viguros, colaborația a confirmat numai talentul lui Anghel, pe bază de fantezie, de vervă ronstandiană, de invenție verbală : contribuția lui St. O. Iosif ne mai distingându-se, fără a săvârși vre-o nedreptate, putem, deci, înscrie în capul acestui articol numai numele lui Anghel.

2. **Legenda funigeilor** e prima operă a acestei colaborații în care, de altfel, partea lui St. O. Iosif mai e încă perceptibilă. Un poem și nu o dramă cu figuri precise, cu o acțiune distinctă și cu un conflict de caractere deosebite ; o simplă ficțiune cu aspect de legendă, dar în realitate imitată și dramatizată după un poet german.

Runa țese o cămașă pentru fratele ei Landor, plecat la război, cămașă ce va pune la adăpostul loviturilor și al morții pe cel căruia îi e sortită; de o îmbrăca însă altul, blestemul lunii e categoric. Trecând pe acolo la războiu, Hunar fură inima Runei și-o înduplecă să-i dea cămașa; cum nu-i era sortită lui, blestemul se împlinește: Runa, continuă să țese ani de zile din tortul fermecat, care se distramă în subțiri pânze de păianjen veșnic călătoare.

*Din noaptea când ai dăruit
Cămașa făr' de moarte,
In lumea larg' am pribegit,
Am fost așa departe.*

*Cum ne urzeau a tale mâni,
Noi dispăream pe geamuri,
Cădeam pe cumpeni de fântâni
Ne aninam de ramuri.*

*Treceam cu grabă la răscruci
Lungi fire de mătase,
Cădeam pe stoguri și pe cruci
Pe streșine de case*

*Dar nici acolo noi n'am stat
Și am umplut pământul,
Pân' ce de urma lui am dat, —
Gătiți de-acum mormântul!*

(Corul funigeilor, uct. III).

Călătorind prin lume, funigeii au găsit corpul lui Landor, mort în bătălie, l-au învelit ca într'un giulgiu și l-au adus spre a fi îngropat cu cinste.

Blestemul lunii s'a împlinit acum: Runa își ispășește păcatul murind, deoarece ca în toate legendele populare, moartea e privită nu numai ca o liberatoare a vieții, ci și ca ispășirea unui păcat. În apropierea ei, Margareta lui Goethe, striga în temniță :

*Dein bin ich, Vater, Rette mich !
Ihr Engel ! Ihr heiligen Scharen,
Lagert euch umher, mich zu bewahren !
Heinrich ! Mir graut's vor dir.*

în timp ce, privind-o murind, Mefistofeles îi răspundea :

— Sie ist gerichtet !

iar o voce se auzia de sus :

— Ist gerrttet !

E scăpată ! E înțelepciunea credințelor populare, ca și a lui Goethe sau a Evangheliei. Și în *Legenda funigeilor*, Runa cântă în agonie :

*Alb ca nimbul ce alb te impresoară
Fă să-mi fie astăzi iarăși gândul !
Am țesut atâția uni dea-rândul...
Las' acuma roaba ta să moară.*

Un ecou îndepărtat încheie poemul cu o frântură dintr'un vers al lui Alfred de Vigny :

Mărire suferinții !

Unii critici au găsit în acest poem și un simbol ; în realitate, fondul mai tuturor basmelor și

legendelor are un caracter antropomorfic. Prin tratare, poemul e fantastic. Acțiunea se petrece într'un loc nedeterminat: Runa, Rilda și Hunar sunt ireali. Versurile se trudesesc să prindă, când fantasticul joc al norilor, ce se alungă, se desfac și se întregesc în figuri de castele medievale, cu punți suspendate și cu arcade, când alergarea neobosită a suveicii, cântecul stativelor și fâșâitul tortului, când furișarea razelor lunii pe fereastră, învăluind pe harnica fecioară într'un pervaz de lumină, când neobosita trudă a paianjenilor ce împânzesc lumea cu ațele lor călătoare. Din atâtea versuri străvezii nu vom cita decât câteva ce zugrăvesc resurecția omului prin dragoste, versuri de inspirație lucrețiană:

.... Dar știi tu ce-i iubirea ?

Știi ce-i o apă mare

Ce doarme 'ncătușată în albele ghețare ?

De ani de zile-acolo a nins și veșnic ninge,

Țin norii întunerice și noaptea nu mai moare,

Dar vine-odată totuși biruitorul soare,

Se luptă mult o rază și 'n clipa ce-o atinge,

Precum un mag vrăjește cu varga fermecată,

Cu sgomot apa'și iese din matca înghețată,

Dând unul peste altul, în vâlmășag, deodată

Pornesc albastre sloiuri,

Și tot ce stă acolo încremenit de mult,

Intreaga rânduială

Se prăbușește-acuma, curg libere puhoiuri,

Și-o larmă, o năvală,

Un furios tumult

Inneacă tot și cântă scăparea din robie.

(Actul II, Hunar).

3. **Cometa** și-a desfăcut, în adevăr, coada-i luminoasă ca un meteor al literaturii noastre; de nu ne-a dat comedia în versuri, ne-a dat, cu siguranță, versul comic, insinuant, spiritual, neprevăzut prin imagini și rimă, versul ronstandian al comediei de salon, liric și eroic. Piesa, de altfel, n'are nici intrigă, nici caractere; e un simplu „marivaudage“ sentimental. Tily Rosnov e un tânăr îndrăgostit, ce și ascunde sentimentul sub vervă: atitudine, desigur, cunoscută, deși nu atât de îndreptățită: a fi iubit înseamnă a lărgi resursele puterilor spirituale, a iubi înseamnă, însă, a le comprima. Prin atitudinea fundamentală a sentimentului mascat sub verva comică, prin tirade, cum e călătoria în lună, prin epizoade ca scena de pe terasă cu serenade din chitară, Rosnov multiplică, fără panasă și prețiozitate, și cu infinit mai puține resurse verbale, figura nemuritoare ca gen a lui Cyrano de Bergerac.

4. Continuând verva sentimentală a **Cometei**, **Caleidoscopul lui A. Mirea** o desface în monedă mai mărunță în domeniul evenimentelor cotidiene. El a creat tipul cronicii rimate, gen devenit repede național: legiuni întregi de versificatori „originali“ s'au ridicat din brazda acestei activități minore; verva și improvizația spirituală au trecut, astfel, drept adevărată poezie într-o țară lacomă de fapte diverse și de comentariul ironic în marginea timpului.

5. Literatura noastră și-a pierdut în câțiva ani, corona noiei sale generații : pe Iosif, pe Cerna, pe Chendi, pe Gârleanu și acum și pe Anghel. S'au dus după o scurtă viață de mizerii ; într'o lume de grăbiți după situații, scriitorii împing încă dragostea cântecului până la eroism și preferă să moară în viață pentru a trăi iluzoriu după moarte.

Printr'un gest voluntar, Anghel și-a grăbit destinul ; a luat, astfel, după o scurtă despărțire, drumul lui St. O. Iosif. Suferința comună îi va înfrăți în moarte : după furtuna blândului Iosif a urmat repede și ispășirea lui Anghel, nu cu lacrimi și suspine, ci cu fiere, cu ură, cu mândrie înfrântă, cu rușinea faptei și neputința de a repara. A suferit prin ce a păcătuit. Moartea i-a împăcat însă în lumea umbrelor ; să-i împăcăm și noi pe pământ ; într'una din grădinile Capitalei să le ridicăm pe o colonă bustul îngemănat, după cum îngemănați vor trece în istoria literaturii noastre.

Dela desfacerea colaborației activitatea poetică a lui Anghel încetenise de nu încetase cu totul ; tragedia vieții sale intime îl atinsese în isvoarele existenței sale morale. Inchis de obicei în sine, mândru, bănuitor, o singură dată l'am văzut lunecând, febril, pe povârnișul mărturisilor. Apariția *Cântecelor* lui Iosif îl tulburase și prin obiectul inspirației lor, dar și prin sgomotul deșteptat ; prin diferențiere temperamen-

tală, de altfel, nici nu-i plăceau: le găsia prea simple, fără artă și, mai ales, fără demnitate.

— Suferință din dragoste, — înțeleg, dar fără umilință; durerea nu trebuie să fie cerșetoare ci să îmbrace forma ficțiunii impersonale. Și eu am suferit, dar mi-am exprimat suferința altfel.

Nervos, scoase atunci din buzunar *Vezuviul*, pe care mi l citi cu glasul lui surd: cum această poezie reprezintă expresia cea mai reușită a fan-teziei constructive și a artei lui Anghel și documentul psihologic cel mai prețios pentru ultima lui epocă de sbucium o reproducem în întregime:

VEZUVIUL

*Pletos am fost odată ca biblicul Samson,
Pe coasta mea Pompeiul marmorean, la soare,
Dormea fără de grijă în antica-i splendoare
Cum doarme-o sclavă albă pe treapta unui tron...*

*Iar limpezimea apei din golf, sub cerul cald,
Frumoasă ca Dalila dormia cetatea veche,
Ca 'ntr'un cercel în clatin ce-atârnă de-o ureche,
Iși tremură enorma bucată de smarald.*

*Tumultuos, la vale, spumând ca o cascadă,
Desfășurându-mi pleata de portocali și vii,
Eu după anotimpuri, pe trupu-i de zăpadă,
Mutam când pete roșii, când verzi, când viorii...*

*Ca să-i creez mirajuri, în zori de zi, când cerul
Se umple tot de-albastre și roze caravane,*

*Chemam spre mine norii să-mi copere craterul
Și să-mi clădească 'n creștet fantastice turbane.*

*Către nămiezi, când grele velinți cad la fereste
Și ultima sandală a răsunit pe drum
Și 'ncepe moleșeala divinelor sieste,
Eu mă umbream făcându-mi un palmier de fum.*

*Răcoarea nopții însă i-o luminam cu scorii,
Li risipeam în aer buchete de scântei
Și stam așa de veghe ținând, până vin zorii,
Un lampadar albastru la căpătâiul ei.*

*...Dar astfel fiica Evei a fost întotdeauna!
Râvneă tot alte daruri, de ce-i dădeam mai mult.
O îmbătă vieața și n'auzia furtuna
In vinele-mi termale cum urcă în tumult.*

*Ea își sună crotalii, coturnii și tambura,
O canava de frescuri lascive deșirând;
Și nu vedea fierbinte cum se depune zgura
Pe fața mea crispată, în lacrimi picurând...*

*Imperioase brațe tindea acum spre mine,
Mai sus cercând să urce alcovul ei brodat,
Pe albele ei perne de marmure alpine
Să doarmă mai în voe în sculpturalu-i pat.*

*Intrat-au fără milă lovind devastatorii
Și pletele-mi bogate de vii și de livezi
Și-olivii și smochinii, naramzii, sicomorii,
Imprăștiind parfumuri căzură în grămezi.*

*Loviau devastatorii și nu știau ce lave
Surd clocotesc în mine hrănite de titani,*

*Ce giulgiu pregătesc eu nesăţioasei sclave ;
Sub care-avea să doarmă un somn de mii de ani !*

*Mai sus urcau şi nimeni nu mai băga de seamă
Ce roşu se făcuse albastrul lampadar
Aprins pentr'o idilă şi luminând o dramă —
— Prea mult dormise-n mine Samsonul legendar !*

*Un scuturat din umeri — atât ! — şi-apoi pioasă
O mână de cenuşă svârlită-asupra ei...
...Ce veselă, ce fină, ce albă şi frumoasă
Era odinioară cetatea lui Pompei !*

*Azi nu mai cântă nimeni sub sveltele portice,
Nu tremură-n basinuri buchetele de lotuşi ;
Sunt un vulcan acuma pleşuv şi trist, şi totuşi
Un corn de abundenţă eram în vremi antice.*

(In colaborare cu **Leon Feraru**.)

Incolo, poetul se îndreptase spre o proză grăbită, din care s'au adunat vre-o patru volume. Scriind nuvele, Anghel n'a devenit, totuşi, şi nuvelist în înţeles de creator obiectiv : un nuvelist e un om pentru care lumea exterioară trăeşte nu numai în funcţie de senzaţie, ci şi în realitatea multiplă. Pentru Anghel însă lumea n'a existat niciodată decât pentru posibilităţile combinaţiilor fanteziei sale ; el rămâne, deci, şi mai departe în cercul subiectiv al propriilor sale senzaţii şi elaboraţii fanteziste ; de n'a creat genul poemei în proză, i-a dat, prin calităţile sale verbale, o aparentă îndreptăţire de gen literar, de care au abuzat toţi cei ce n'aveau nimic de spus ;

jocul de imagini și procedeele ritmice nu pot înlocui percepția realității. În fața acestei invazii de literatură amfibie, Anghel s'a cumpănit o clipă, înainte de a începe altceva. Moartea tragică l'a apucat la această răscruce a activității sale.

1915

IX

Știință și poezie.

Deschizând ochii, privirea lui Ariel nu se opri în jur la câmpia înflorită, ori la păduricea ce mijia pe deal ; cătând drept înainte, i se lămuri deodată o cărare șerpuitoare, pe care o urmări, acum pierzând-o prin iarba înaltă ori prin adâncul vâlelelor, acum nemerind-o la o cotitură ; cu cât alerga mai mult, cu atât privirea i se ascuția, spintecând depărtările ; se alungară, astfel, multă vreme până ce cărarea se șterse în negurile zării.

I se păruse ori văzuse bine ? Ariel privi mai ațintit cum dintre nori, se deschise o poartă de lumină, ce se lărgi încetul cu încetul ; stâlpi aurii se răsuciră apoi, îndărătul cărora se desfăcu un palat străveziu. Inmărmurit, ca în fața unei vedenii înșelătoare, Ariel auzi deodată un glas :

— Privirea nu te înșeală. Dinainte, acolo, departe, în fundul zării se înalță palatul de cleștar al *Adevărului*, în care înțelepții vremilor, cercețând, adâncindu-se în cărți vechi cu slove ne-

cunoscute, întrebând stelele, firul de iarbă și fluturile ce zboară, iscodesc rosturile lumii, fără altă patimă decât patima științii. De-ți simți născându-ți în suflet germenele întrebării, de ești pregătit la jertfa unui drum îndelungat, de te crezi mai tare ca orice ispită, îndreaptă-ți pasul spre palatul de cleștar.

Glasul amuți.

Plin de focul tinereții, Ariel se simți deodată învăluit de o pară ce-i dogoria pieptul și obrazul.

— Glas tainic, îi zise el, de ori unde ai veni, te voi urma... Neobosit, voi merge zi și noapte, neclintit la orice ispită, până la îndepărtatul palat spre care mă împinge o flacăra necunoscută.

Glasul îi răspunse :

— Du-te.

Ariel plecă. Merse deci o zi și o noapte și apoi încă o zi și o noapte și pe urmă multe zile și multe nopți, ne mai știind nici când era zi, nici când era noapte, uitând de toate, neprivind în jur de teama ispitelor, ci numai înainte spre palatul străveziu, care, apropiindu-se, se tot depărta. Merse neobosit pe câmpii întinse, prin văi adânci și peste dealuri înalte, merse orb și surd la toate până ce, însetând, se opri o clipă la marginea unui izvor dintr'o pădure ; când voi să se aplece, auzi însă deodată un glas tânguios din unde :

— Ariel, se rugă glasul, potolește-ți setea în apa

mea rece. Oprește-ți pasul și leagă-ți truda în armonia șoaptelor mele.

— Izvor nebun, îi răspunse Ariel, nu voi bea din apa ta. Nu știi ce gând îmi luminează drumul? N'ai auzit de palatul de cleștar al *Adevărului*?

— Ariel, călător fără popas, nu știu ce vrajă te mână pe căi necunoscute; știu însă că în palatul de cleștar nu sunt izvoare. Bea!

— Menirea vieții mele nu-i să umblu după izvoare.

Se ridică deci fără a fi băut și, înălțându-și fruntea, privi spre palatul ce se zăria tot mai departe. Așternându-se apoi la drum, merse o zi și o noapte și apoi încă o zi și încă o noapte, ne mai știind nici când era zi, nici când era noapte. Ostenit de cale lungă, el se opri pe o câmpie înflorită. Se culcă în iarbă și voi să închidă ochii, lângă un mănunchiu de lăcrămioare, când deodată auzi un glas:

— Ariel, călător fără popas, pleacă-ți capul lângă tufa mea; uită ostenețile drumului și dormi lângă mine.

— Mănunchiu nebun de lăcrămioare, îi răspunse Ariel, nu'mi cunoști rostul vieții? Nu știi că zoresc spre palatul de cleștar?

— Nu știu ce vrajă te mână. Știu însă că în palatul de cleștar nu sunt lăcrămioare.

— Nu după lăcrămioare umblu eu.

Sculându-se, fără să fi închis ochii, Ariel plecă. Merse astfel o zi și o noapte, și pe urmă multe

zile și multe nopți, dar pe unde treceă, auziã voci chemându-l; iarba înaltă și mirositoare îi striga :

— Ariel, unde te duci așa zorit ?

— Spre palatul de cleștar.

— In palatul de cleștar nu-i iarbă verde și moale.

Toporașii îi strigau :

— Oprește-te, Ariel. In palatul de cleștar nu sunt toporași.

Crinii îi săreau în cale :

— In palatul de cleștar nu sunt crini.

Privighetorile cântau :

— In palatul de cleștar nu sunt privighetori.

Natura întreagă căpătase glas : florile, frunzele, luturii, păsările, izvoarele, toate îi strigau :

— In palatul de cleștar nu sunt flori, nu sunt frunze, nu sunt fluturi, nu sunt pasări nu sunt izvoare.

Șovăind, Ariel îngână :

— Nu sunt flori, nu sunt frunze, nu sunt fluturi, nu sunt pasări, nu sunt izvoare, — ce-mi pasă ! Eu am plecat în cucerirea numai a *Adevărului*.

Iuțindu-și pasul, el privi din nou spre palatul de cleștar, care fugia tot mai departe. Mai merse astfel o zi, o noapte și apoi alte zile și alte nopți până ce, ostenit, se opri într'o dumberavă. Se culcă : voind să închidă ochii, zări însă deodată printre copaci o umbră divină. O femeie, goală aproape, păși spre dânsul. Nu mergeă, ci plutiă ;

pe umeri îi râuriă părul negru ; din ochii îi scăpără privirea învăluitoare.

— Ariel, călător fără popas, îi zise femeia, încotro zorești ?

— Zână ori nălucă a simțurilor mele nepotolite, răspunse el, nu știi că mă duc spre palatul de cleștar ?

— Și ce dor te mână spre el ?

— *Adevărul*. De când mi-am deschis ochii, am înțeles că nu voi avea liniște până ce nu voi pătrunde tainele lumii, până ce nu voi ști de ce se învârtesc stelele pe cer, de ce scânteie roua dimineții pe iarbă, de ce cântă privighetoaarea, de ce miroase floarea ? Cine a pus pulbera de aur pe aripele păsărilor și pe ale fluturilor ? Cine, într'un cuvânt, e îndărătul tuturor lucrurilor, pe care le vedem, fără a le înțelege ?

Zâna zâmbi :

— Privit-ai tu mult, Ariel, călător fără popas, stelele cerului ? ascultat-ai privighetorile ? miro-sit-ai florile ?

Ariel plecă ochii în jos :

— Nu, zise el, nu ! Călător neobosit, nu m'am uitat decât înainte spre palatul de cleștar, n'am avut vreme să-mi ridic ochii spre cer, ori să ascult privighetorile ce mă chemau din drum. In-cordat spre un țel mai înalt, m'am ferit de griji zadarnice ; eu nu caut decât adevărul dindărătul aparențelor.

— Ariel, grăi zâna, ridică-ți vâlul de pe ochi :

la ce bun să știi de ce astrele se învârtesc, de nu-ți petreci nopțile ațintit la armonia sferelor? la ce bun să știi de ce cântă privighitoarea, de nu-i asculți cântecul? Cată în jur; bucură-te de priveliștea ce te înconjoară; trăiește prin ochi, prin urechi, prin toate simțurile; nu lăsa o senzație neîncercată; prinde clipa ce aleargă, băzâind ca o albină cu pântecul plin, și stoarce-i repede mierea.

— Menirea mea nu e să pătrund clipa ci veșnicia.

— Veșnicia e numai un cuvânt; alergi după o nălucă, lăsând să treacă singura realitate: clipa.

— Pentru mine nu există decât *Adevărul*. Mă duc să-l găsesc în palatul de cleștar, la bătrânii înțelepți cu bărbile albe.

— Bătrânii înțelepți îți vor spune multe; vei ști câte stele sunt pe cer, câte privighitori sunt în păduri, câte flori sunt pe câmpii, câte frunze sunt în copaci, dar nu vei ști nici de ce stelele se învârtesc, nici de ce cântă privighitorile, nici cine face să răsară firul de iarbă. Vei afla, deci, ce e nefolositor, dar nu vei ști niciodată singurul lucru, pe care ai voi să-l știi: cine e îndărătul tuturor fenomenelor?

Zâna tăcu iar Ariel rămase gânditor. Deodată dumbrava începu, însă, să vuiască de glasuri neobișnuite:

— Oprește-ți goana, Ariel. În palatul de cleștar nu sunt dumbrăvi.

— In palatul de cleștar nu sunt flori.

— In palatul de cleștar nu sunt privighitori.

— In palatul de cleștar nu sunt fluturi.

Glasurile creșteau, creșteau, dulci, tânguitoare, ademenitoare ; șovăind, Ariel voi să plece.

— Ariel, cuvântă atunci zâna, cuprinzându-l în brațe, pune-ți capul ostenit pe sânul meu : în palatul de cleștar nu sunt femei, ca să te înlănțue în brațele lor ; te vei culca acolo pe cleștarul rece, lângă înțelepții cu bărbile albe.

— Ispită cu chip de femeie, îngână ca în vis Ariel, ești tu aeve ori numai o iluzie ?

— Eu sunt *Poesis*.

Invins, Ariel își plecă fruntea pe sânul ei. Și atunci, mai mult ca oricând, privighetorile începură să cânte mai duios, fluturii să sboare mai sprinten pe pajiște, florile să miroase mai îmbălsămitor, doi porumbei rămaseră nemișcați cioc în cioc, iar iarba crescuse brusc mai pletoasă, învăluind ca într'un hamac pe cei doi tineri, ce au petrecut, astfel, în mijlocul Naturii cea dintâi noapte de dragoste sub palpitul stelelor veșnice.

Ariel nu s'a mai gândit pe urmă la palatul de cleștar.

X

Critic și poet.

Ieșind din luminișul unei păduri, isvorul se strecura printre ierburi și flori, cu undele sclipitoare ca argintul topit în tremurarea razelor soarelui. Isvorul luneca astfel în albia lui, nepăsător și visător ca un poet, în care se deșteaptă brusc răsunetul unei inspirații îndepărtate. Câteodată se înfrâna în mers, se înălța din matcă spre a săruta un stânjinel sau o rujă; cădea apoi iar, de nu i se mai auzia suflarea. Era fericit: seninul cerului se răsfrângea în unde și când sosia noaptea tot aurul stelelor tremura în argintul apei.

O fată și un tânăr veneau pe 'nserate, mână în mână și ochi în ochi. De câte ori tânărul se ducea după romanițe sălbaticе, sulcină, lumânărele, sânziene și gălbinele, fata își juca degetele trandafirii în undele reci ale pârăului, îndrăgindu-și chipul în oglinda lui. Când stelele începeau să se aprindă, culcați pe un pat de flori, îndrăgostiții scriau cu sărutări poemul veșnic al iubirii lor.

Infiorat de plăcere, pârăul își ținea atunci suflarea ca să-l asculte mai deslușit.

*

Era fericit, dar nu 'ntotdeauna ; uneori se ivia dinspre miazănoapte o pată neagră. Un nour întuneca văzduhul. Paserile se ascundeau speriate ; ploaia începea să cadă în ropot ; îndrăgostiții fugiau în grabă ; florile se culcau la pământ sub bătaia apei ; umflat, izvorul își arunca sgomotos undele tulburi... Și după ce nourul se ducea, trebuia să treacă zile întregi pentru ca iarba să se usuce, pentru ca pasările să cânte și pentru ca îndrăgostiții să se întoarcă la locul de întâlnire.

— Nour dușman, îi zise odată cu obidă izvorul, pentru ce-ți porți mânia pe deasupra mea ? Cu ce ți-am greșit, de-mi sperii cântăreții, de-mi dobori florile, de-mi alungi îndrăgostiții ? Nu te doare jalea pe care o împrăști peste întreaga poiană ? Nour călător, ascultă-mi ruga și abate-ți drumul aiurea ; nu-mi tulbura fericirea.

Nourul îl auzi, dar nu-i răspunse. Hotărît, el trecu pe alături, stropind alte păduri și alte poiene.

*

Zilele erau acum însorite, iar nopțile înstelate. Poiana răsuna de cântecul privighitorilor și al îndrăgostiților. Izvorul nu mai putea de bucurie ; el își luneca apa tot mai încet ca și cum ar fi

voit să se pătrundă și mai mult de poezia momentului, de scârțâitul greierilor, de șoaptele iubitorilor, de cântecul pasărilor. Zilele senine se strecurau unele după altele, netulburate.

Au trecut, astfel, săptămâni și luni. Soarele devenind însă tot mai aprins, poiana începu să se usuce, florile să se vestejească, isvorul să se împuțineze : ajunsese numai o suflare. Indrăgostiții nu mai veniau ; paserile se ascunsese în adâncurile răcoroase ale pădurii ; florile se vestejise de mult. Isvorul secă. Cea din urmă picătură de apă pieri, privind cu durere spre noul îndepărtat :

— Nour, nour, unde ești ? Pentruce nu vii și deasupra mea să-mi dai viață ?

Nourul auzi chemarea isvorului, dar, surd, se îndepărtă și mai mult...

XI

Pe Câmpiile Elizee.

În noaptea opacă, mă simții, brusc, luat de o apă ; mă scoboram în adâncul pământului. După un drum de o viață sau de o clipă, mă oprii pe o pajiște de asfodeie și anemone, învăluită în rețeaua de păianjen a lunii pline, prin care nu vezi nimic, deși ghicești totul. În fund, o apă tristă cu monotone valuri trecea fără sgomot. Pe țârm, dintr'o duminică, se arată deodată un stol de umbre, din care se desprinsese una.

— Călător din alt țărâm, îmi zise ea, oprește-te o clipă.

Mă trăsei îndărăt spre a-o privi mai bine : un cap leonin, cu fruntea largă și brăzdată adânc, cu părul revărsat pe spate, cu sprâncene groase, cu ceva măreț în înfățișare ; un chip văzut cândva, fără să știu unde.

— Cine ești tu ?

— Eu sunt „părintele literaturii românești“ : Ion Eliade Rădulescu.

Era, în adevăr, el, pe a cărui marmură o pri-

visem de atâtea ori între tei înfloriți ai bulevardului. Cătă trist; ridicând apoi brațul în sus ca pentru un blestem, zise :

— Popor nerecunoscător, pentru care m'am străduit ! De dragul tău, mi-am sbuciumat tinerețea, lovind cu toiagul credinții ca să scot apă din stâncă; de dragul tău, am tremurat de frig în odăița dela Sfântul Sava pentru a te lumina; de dragul tău, am scris *Gramatica*; de dragul tău, am început tipărirea *Curierului românesc*; de dragul tău, am scris aritmetici, cărți de filozofie și de istorie; de dragul tău, am întemeiat o tipografie și am început publicarea de biblioteci populare; de dragul tău, am luptat pentru înființarea unui teatru național; de dragul tău, eu, om al prozei ușoare și vioaie, am compus poeme, satire, fabule, epopei, am tradus piese de teatru. Școală, ziar, literatură, teatru, eu ți le-am dat ! Și, în urma unei străduințe de jumătate de veac, în urma a atâtor nopți nedormite, a atâtor lipsuri, a atâtor suferințe, a atâtor zile petrecute în exil — ce mi-ai dat tu în schimb ? Un chip de marmoră între tei înfloriți ! Crezi tu că Manii mei se mulțumesc cu atât ? Crezi tu că Manii noștri ai taturora se mulțumesc cu atât ?

Vorbind astfel, arătă cu mâna spre umbrele ce treceau pe dinaintea mea, triste, murmurătoare ca o pădure, în care vântul începe să se ridice brusc.

— Umbra din frunte, reîncepu Eliade, e Alec-

sandri, veselul Alecsandri. L-ați lăudat, l-ați măgulit și i-ați împletit o cunună de laur, — pe urmă l'ați uitat! Privește-l pe cântărețul lui Dridri, pe poetul Elenei Negri, al ciocârliei voioase, și-al primăverii; pe poetul plaiurilor românești, al sămănătorilor, al Rodicăi, al doinelor și lăcrămioarelor, al legendelor naționale, al faptelor mari, al războiului, al dorobanțului, al lui Peneș Curcanul, ca și al regelui ce-și pune pe frunte coroana de oțel; privește-l cât e de măhnit!

Alecsandri căta, în adevăr, în pământ, ca și cum ar fi pierdut ceva. Smulgând din când în când câte o frunză din laurul de pe frunte, o arunca pe apa neagră a Letei.

— Iată-i acum și pe ceilalți, pe toți: Asach măsoară cu lanțul întinderea câmpiilor Elizee, pentru a uita de nerecunoștința oamenilor; Carlova e vesel c'a trăit puțin și nu s'a trudit să mai cânte trecutul unui neam, ce nu-i păstrează amintirea vie; bietul Alexandrescu se adâncește și mai mult în negurile ce i-au învăluit mintea în îndelungii ani ai bătrâneții: zădărnicia gloriei nu-l mai ademenește; Anton Pann, pe două cărări, nu voește să-și mai aducă aminte din viața lui de pe pământ decât de vinul bun pe care l-a băut și de cântecele de inimă albastră; hotărît, impunător, Kogălniceanu se pregătește să țină un nou discurs, prin care, retractându-se, își propune să dovedească umbrelor că lupta dela Salamina a fost mai însemnată decât lupta dela Valea-Albă,

pentrucă pe cea dintâi a cântat-o atâți poeți, pe când pe cea din urmă n'a cântat-o nimeni. Bălcescu tușește și nu mai vrea să continue istoria lui Mihai-Viteazul... Bolintineanu ascute o nouă satiră contra celor ce l-au uitat; Odobescu își pregătește colo, dintr'o sticlură, o nouă otravă pentru a mai muri încă odată; lui Donici îi pare rău că n'a rămas ofițer la Petersburg...

Eliade se opri o clipă. Din dumbravă ieșise o umbră adâncită într'o jale și mai mare, ce se apropia acum mut și trăgănat. Când fu la câțiva pași, abia mă stăpânii să nu strig :

— Eminescu, o Eminescu, maestrul întregii literaturi românești, tu trăești încă în conștiința noastră, și mai purtăm în suflet urmașeniului tău. Alecsandri a murit; tu ai rămas însă viu. Toți te citesc; despre tine toți scriu.

Dar ca și cum mi-ar fi prins firul gândului, Eliade mă trase deoparte, șoptindu-mi :

— Nu-l tulbura. E Eminescu, cel mai mahnit dintre noi toți. Despre dânsul s'a scris mult: dar *cum!* Nu mai are liniște nici în Câmpiile Elizee, de când și-a găsit un biograf pe pământ¹). Să-i respectăm durerea.

Ingândurat și istovit de nenorocirile ce-l urmărise după moarte chiar, Eminescu trecu mai departe.

Eliade începu din nou :

1. Ion Scurtu.

— Privește-i încă odată, cât de greoi merg, par'că ar urca un deal, suflete chinuite și neîmpăcate, căci, deși umbre fără trebuinți pământești, ne mai urmărește deșărtăciunea gloriei, ne chinuește încă nevoia de a ne ști citiți, și de a vă vedea ocupându-vă de ostenelele noastre. Dela voi, nu ne vine însă nici un răsunset. Am fost uitați; nimeni nu ne mai citește și nu ne mai cercetează viața și truda; valul a risipit amintirea jertfei noastre însemnate pe apă.

Bătrînul tăcu și mă privi o clipă. Ridicându-și apoi mâna, îmi făcu un semn, în care citii un îndemn și o binecuvântare ¹⁾.

1909.

1. Rânduri scrise ca prefață la ciclul monografiilor mele asupra lui Costache Negruzzi, Grigore Alexandrescu și Gh. Asachi.

XII

1. Concepția apolonică a criticei.

Inviorat de nădejdea focului din cămin, mergeam prin ploaia rece a toamnei înaintate ; printre picăturile grele și înghețate, îmi palpita dinainte o limbă roșie, ce pășia, călăuzitoare, odată cu pasul meu. La ușa casei mă oprii ostenit ; dela biserica de alături se auzi miezul nopții ; inimă îmi bătu de douăsprezece ori scurt dar puternic. Intrați ; o căldură potolită mă învălui ; în cămin focul tăia tivuri fantastice ; dintr'un fotoliu tras aproape, o umbră privia în flacări ca o cărtură-reasă în cărțile desfăcute. Copilăria îmi răsări brusc înainte cu invincibilă teamă a unei apariți omenești din jocul nebun al flacărilor. Făcui, totuși, câți-va pași ; voii să spun ceva, dar glasul mi-se curmă ; rămăsei deci mut în mijlocul odăei. Omul de umbră se mișcă puțin ; deschise ochii și mă privi cu un zimbet prietenos. Inviorat, făcui o sforțare :

— Ființă vie, spirit sau umbră, din hotarele cărei lumi ai lunecat până la mine ? Ești tu un

prieten, ori o nălucă răufăcătoare, strecurată în odaie cu bătaia miezului nopții ?

— Fii liniștit. Nu-ți sunt dușman ; în lumea oamenilor ce-ți zâmbesc fără să te iubească eu ți-s adevăratul prieten.

— Ești tu ceiace *e* sau ceiace *nu e* ?

Umbra zâmbi ;

— De oarece tu *ești, sunt* și eu.

În câteva clipe umbra își schimbă apoi pe nesimțite forma, ca norul privit neclintit :

...On le voit différent, sans l'avoir vu changer...

Părea acum un tânăr, lipsit de mâni și atât de străveziu încât n'ar fi putut pași la lumină, fără să se risipească. Îl privii uimit. Tânărul îmi înțelese mirarea ; zâmbi și apoi șopti :

— Te miri, desigur, că n'am mâini. Anaxagora spunea că superioritatea omului constă în prezența mânilor. Fii pe pace ; plutesc pe deasupra conțințelor.

Umbra îmi făcu apoi semn să mă așez ; trăsei un scaun, și, după o tăcere de câteva clipe, începu :

— „Sunt *Ka* : alături de ființa materială, în tine mai e și o divinitate nemuritoare : este *Ka*. Când trandafirii înfloriți își vor scutura petalele deasupra mormântului tău, eu mă voi prosterna pe lespeda de marmoră, plângând învelișul pierdut... Sunt zeul din tine. Șezi. Focul ne încinge. Afară plouă și e urît ; aici e cald ; e, deci, momentul să stăm puțin de vorbă.

Ka mă privi, apoi, suspinând :

— Scrii !...

— Și pentruce n'aș scrie ? Aș putea face oare ceva mai bun ?

— Vorbești ca om. Proaspăt ieșit din retorta lui Faust, Homunculus a raționat la fel : *de oarece trăesc, trebuie să și lucrez !* Privește-mă... când mă întrupez, n'am niciodată mâini : e simbolul înțelepciunii lipsite de deșertăciunea muncii : pentru ce aș lucra ? Imi deschid ochii mari, în care lumea se reflectă. Tu nu știi contempla ; ai nevoie să lucrezi ; te primesc totuși așa cum ești.

— Cuvintele tale mi-au trezit ecouri uitate în suflet ; simt, deci, că ești o parte din mine.

— În scurta-ți viață, voești să cucerești prin munca mâinilor ceva din nemurirea mea ; deșertăciune !

— Știu ; rămâne totuși singura noastră rațiune de a trăi.

Ka mă privi o clipă tăcut, apoi zise :

— Ai dreptate. Nu voi huli nevoia muncii și a creației.

În loc de a-și continua însă șirul început, el se întrerupse brusc :

— N'ai simțit niciodată desgustul lucrurilor pe care le scrii ?

— L'am simțit tot atât de puternic ca și setea de a crea.

— Semn bun... Orice creațiune trebuie să isvorască dintr'o pasiune și orice pasiune se sbate

între avânt și desnădejde. *Cuvinte ! Cuvinte !* a strigat Hamlet, dar sub ele e o cadență ritmată de artist cu bătaia inimii sale. În lipsa contemplației pure, și creația poate constitui o vocațiune; în mijlocul atâtor deșertăciuni, îmi plec deci nemurirea în fața ei și mă simt mișcat de ori câte ori te văd încovoiat asupra unui rând, cântărind valoarea sonoră și materială a cuvinte . r.

Nedumerit, mă uitai la tânărul nemuritor ce-și scutura cuvintele blânde, copac ce-și scutură florile deasupra călătorului poposit sub el. Cuvintele treceau, totuși, peste mine ca o dulce ironie. Ka îmi înțelese îndoiala.

— Nu mă răstălmăci. Ironia este, desigur, una din plăcerile obișnuite ale zeilor; n'am venit însă de dragul ei acum când umbrele nopții ne îndeamnă la liniște. Suflarea mea nepieritoare te învăluiește ca un steag sub cutele lui: cum crezi deci, că nu ți-ași fi binevoitor, ție, singurul motiv al existenței mele. De n'ași fi zeu nemuritor, aș voi să fiu artist; numai arta ne poate însenina viața. Cum însă totul este în ochii ce văd și în mintea ce judecă, pentru a gusta pacea în artă trebuie să o dorești.

Ka se opri puțin; îl putui deci întrerupe:

— Te ascult dar nu te înțeleg; îmi vorbești de pace, când ne cumpănim între extreme. Uneori înțeleg și eu arta ca o contemplație, alte ori, fir de praf luat de vârtejul pasiunii, compătinesc cu

Biblia pe cei morți : „Cât sunt de nenorociți pentru că se odihnesc“ !

Ka tăcu o clipă, apoi zise :

— Tot e bine că mă ascuți, chiar de nu mă înțelegi ; ca să se apere de acuzația uneltirii împotriva lui Oedip, Creon începu : „O rege, îți voi vorbi drept și bine...“ ; mândros, Oedip îl întrepruse : „Poți să-mi vorbești bine, eu te voi asculta rău“. A asculta bine este, așa dar, o virtute apreciabilă.

Privind apoi pe masă chipul lui Apolon din Belvedere, Ka reluă :

— Iată simbolul criticei. E senin și olimpian ; din privirea lui isvorăște fuiorul luminii transparente ; ochii lui știu totuși arunca și fulgere : el a ucis pe Python, pe Niobide și pe Niobizi, sub privirea îndurerată a mamei lor. Dar chiar după ce l'a spânzurat pe Marsyas, frumoșii lui ochi nu s'au turburat ci i-au rămas tot senini în limpezimea lor glaucă. Ritmul sufletului nu trebuie înregistrat prin spasmul mușchilor. A pedepsi fără a urî și a lovi zâmbind, iată concepția apolonică a antichității.

După o scurtă tăcere, Ka reîncepu :

— Inchipuește-ți un colț de natură în noapte, sfâșiat brusc de vârful luminos al unei sulite de argint. Raza se prăbușește, apoi, în văzduh ca un fulger. Se luminează înălțimile : se tivesc cu sidef norii ; pe pământ, aleargă în jurul lacului

liniștit, îi limpezește adâncul, poposește în potirul unui nufăr, lunecând repede dealungul gâtului încovoiat al unei lebede adormite. Sare apoi pe mal ; se anină în firele de iarbă și se încurcă printre ele. Scăpând, se cațără pe grumazul unui stânjinel, mângâindu-l. E departe acum : a zărit o picătură de rouă, în jurul căreia se răsucește. Focurile ascunse în adâncul ei se trezesc pâl-pâind. E sărbătoare mare : ard făclii nenumărate. Dintr'o picătură de rouă, raza a făcut un diamant scânteetor cu ape de lumină, cu candelice se sting și se aprind. Aleargă apoi mai departe, înflăcărând ierburile de scânteeri înmiite, semănând viață pe copaci și zâmbet pe flori, până ce ajunge la casa din apropiere ; dibace, se strecoară prin îndoitura unei perdele și într'o clipă pătrunde în camera întunecată, și se cuibărește puțin în fotoliul străvechiu. Iși continuă apoi goana, aprinzând focuri nenumărate în oglinzile de cristal, amestecându-se prin pulberea părului încrețit al femeilor din vechile portrete, trecându-le un fior cald sub faldurile mătasei grele și un surâs pe buzele subțiri, aurind cadrele, înflorind glastrele, șerpuid printre horbote și luminând slovele aruncate pe hârtiile împrăștiate...

Critica este raza ce sfredește întunericul ca să poarte bucuria luminii pretutindeni, și să arate fațetele înmiite ale lucrurilor. Datoria ei princi-

pală este de a spori, printr'o acțiune simpatică,
emoția estetică...

*

Ka tăcu. Focul din cămin se încinsese și mai
mult. In moleșeala căldurii, tânărul din fața
mea deveni din nou o umbră ce se șterse
cu încetul... Pleoapele îmi scăpătară. Când mă
trezii, soarele era sus, focul se stinsese în cămin,
iar vedenia dela miezul nopții îmi părea acum
un vis îndepărtat.

1907

XIII

Artistul.

Din marginea drumului prăfuit, singuratec, copacul părea adormit în apele luminii de vară. Dintr'un mușuroi, grăbite și harnice, șiruri de furnici se îndreptau spre el ca să-și caute hrana și-l frământau ca un dușman o țară fără apărare. Pe trunchiul lui foiau și alte vietăți: gânganii cu ochii bulbucăți, viermuleți cu inele colorate, paiajeni cu năvodul întins, insecte cu aripioare lucii, norod cuceritor și hrăpareț, foșnitor și înverșunat.

— Veniți, păreau a-și zice; loviți cu elitrele sonore trupul dușmanului învins. În cântecul *peanului* greerilor, loviți și mușcați din copacul răpus: noi suntem viața și viitorul!

Jocul biruitoarelor începu, astfel, în scântee de scuturi multicolore. Adâncit în liniștea lui, copacul tăcea totuși. Omizile se prelingeau în voe pe ramurile bătrâne pentru a se cuibări pe frunze și nu plecau până ce, istovite de sevă, nu se

rostogoleau în praful drumului ; de sus, omizile priveau disprețuitoare :

— Biruitorilor nu li-i milă de învinși ; noi suntem viața ce trece peste cadavre.

Pășările se sburățăceau printre crengile copacului ; ciocăniturile îi brăzdau scoarța, în timp ce, în ciripiri voioase, vrăbiile îi ciuguleau roadele. Nepăsător, copacul continua totuși să tacă,

Odată cu lăsarea serii, liniștea se lăsă și ea în neamul vietăților ; adormiră, deci, și furnici și omizi și păiajeni și pasări. O adiere de vânt străbătu însă brusc frunzișul copacului din care, deșteptat din somn, porni o muzică lină :

— Dormiți în pace, îi murmurau frunzele, dormiți și voi harnice furnici ce mă frământați cu picioarele voastre subțiri ; dormiți, omizi pânțe-coase ; dormiți, păiajeni vicleni ; dormiți, gângă-nii mici și mari cu pieptul în zale și cu elitre colorate ; dormiți, pasări strălucitoare ; dormiți somnul biruinții pe trupul biruitorului ce vă adăpostește de vânturile nopții și, în zori, deștepăți-vă pentru a porni lupta împotriva nepăsării mele, căci :

— Cu o frunză mai puțin, copacul tot copac rămâne ;

— Cu un rod mai puțin, copacul tot copac rămâne ;

— Cu o scorbură mai mult, copacul tot copac rămâne.

În mine circulă seva vieții ce vă hrănește pe

voi, paraziții. Nepăsător, îmi întind, deci, trupul și frunzele ca să trăiți din ele; îmi rotesc umbrarul ramurilor pentru odihna călătorului ostenit, și rodesc spre bucuria pasărilor și a copiilor ce trec pe uliță... Dormiți, în pace, trufașii mei biruitori!

1910

XIV

Idealul.

Ajunsesese acum slabă și bătrână, de când împărăteasa se ruga lui Dumnezeu să-i dea un copil și, tocmai când își luase nădejdea, născu un făt, în jurul leagănului căruia se strânseseră toate zânele spre a-l dăruia cu câte un dar.

— Incotro ți-i întoarce privirea, ochi duiosi de fată să-ți ceară pomana dragostei.

— Să fii drept la cuget cum li-se cuvine ocârmuitorilor de noroade.

— Șapte împărății dimprejur să știe de frica ta.

— Să te fălești cu feciori voinici.

Zânele plecând apoi, rămase doar una singură mai bătrână, ce-l luă în brațe :

— Să ai tot ce poate avea un om, zise ea, dar din ușurința cu care le vei avea pe toate, să iasă nemulțumirea ; să dorești ceea ce nu se poate avea ; să nu te odihnești până ce nu vei pune mâna pe *pasărea albastră*, neîmblânzită până acum.

Și, în adevăr, tânărul a avut tot ce a dorit ; nici o voință nu îndrăsnia să-i stea în cale ; norocul îl urma orb, iar noroadele se tupilau ca lanurile de grâu la apropierea săbiei lui. Gândul îi mergea însă aiurea, spre pasărea albastră. Luându-și, deci, rămas bun dela împărat și împărăteasă, plecă într'o zi la vânat, peste plaiuri și păduri, în căutarea păserii rare. Răsunau codrii de glasurile armonioase, dar nici o sburătoare nu i-se părea pasărea căutată și cu cât n'o găsea cu atât tânărul se înverșuna, simțind că nu mai poate trăi fără ea. Rătăcia acum de ani de zile, nepăsător la tot ce-l înconjura : o umbră de om în căutarea unei umbre de pasăre, — trist simbol al blestemului ce ne-a înfrățit cu irealul și ne-a făcut să căutăm în viață cași în artă inexistentul.

1910.

XV

Paraleipomena.

§ 1

— Nu citesc nimic din ceiace se scrie afară de ceiace scriu eu, îmi spunea un poet. Doar când se ridică vreun scriitor nou cu larmă de laude, îl citesc cu o îndoială anticipată și în totdeauna confirmată.

Afirmația personalității unui astfel de scriitor implică, negreșit, negația personalității altora. Când n'au un talent neobișnuit, poeții rămân în propria lor brazdă; cu cât și-o adâncesc mai mult cu atât se izolează mai complect. Numai ignoranța le poate produce impresia noutății și da posibilitatea entuziasmului și, deci, a creațiunii relative.

§ 2

Dacă, pentru a crea iluzia importanței sale, poetul e obligat să nu creadă în importanța scri-

sului altora, pentru a-și justifica propria sa existență, criticul e dator să creadă în importanța scrisului tuturor.

§ 3

Beaumarchais scria în prefața *Bărbierului* său :
— „Cititorule, am cinstea să-ți închin o nouă lucrare a mea. Doresc să te gălesc în unul din acele momente fericite, când, desbrăcat de griji, mulțumit de sănătate și de cum îți merg treburile, de amantă și de masa pe care ai luat-o, te-ai putea desfăta o clipă cu citirea *Bărbierului din Sevilla*; căci e nevoie de toate astea pentru a putea fi distrat și pentru a-mi fi un cititor binevoitor. Dacă o întâmplare nenorocită ți-a sdruncinat însă sănătatea; dacă amanta și-a călcat jurămintele, dacă masa nu ți-a fost bine pregătită, sau dacă ai avut o digestie greoaie, — atunci lasă la o parte *Bărbierul*; nu e timpul să-l citești !... Căci râdem puțin de veselia altuia, când avem nemulțumiri personale“.

Beaumarchais avea dreptate. Critica e în funcție de cinestezie. Scriitorii se pot deci consola, crezându-ne când îi laudăm și aruncând vina asupra momentului psihologic și fiziologic când îi criticăm.

§ 4

Când un poet îmi citește o poezie banală cu

gestul încrezut al lecturii unei opere „definitive“ îmi zic: „omul acesta n'are talent încă, dar o să aibă, și, de n'a scris o poezie definitivă, o va scrie“. Pe lângă ignoranță, poetului îi mai trebuie și încredere în sine.

§ 5

Retorului care voia să-l învețe arta aducerii aminte, Temistocle i-a răspuns:

— „N'am nevoie de ea. Ași dori, dimpotrivă, să cunosc arta uitării, deoarece îmi amintesc în totdeauna chiar ce n'aș voi; nu pot uita însă nici odată ce aș voi“.

Uitarea nu face posibilă numai viața ci și arta: întrucât la baza oricărei creațiuni intră un număr și limitat și uzat de elemente, pe care trebuie să le credem însă noi, ea e un principiu de creațiune.

§ 6

Différence engendre haine, spunea Stendhal, cu adaosul că ura e cu atât mai mare cu cât diferența e mai mică.

§ 7

*Ne forçons pas notre talent
Nous ne ferions rien avec grâce!*

spunea La Fontaine; în realitate, voim să stră-

lucim numai prin talentele pe care nu le avem ; celelalte ni se par dela sine înțelese și, deci, fără valoare.

§ 8

Lăudând diferitele concepții sau sentimente ale scriitorilor, criticii se laudă, de fapt, pe ei înșiși și sunt cu atât mai parțiali cu cât se cred mai obiectivi ; în aprecierea altora ei se delimitează doar pe sine.

§ 9

Cu timpul, emoțiile estetice au devenit mai mult intelectuale. Ne mai fiind în stare să avem emoții directe, pur estetice, nu admirăm fenomenele naturii, cât admirăm, prin amintiri și sugestii istorice, ruinile, tablourile vechi sau orice altă operă de artă a trecutului. Istorismul ne-a deformat, deci, natura emoțiilor.

§ 10

Alături de rană, natura a pus leacul. Nu ne explicăm, de pildă, defectele prin lipsuri fundamentale ci prin împrejurări exterioare și întâmplătoare.

Un măgar, o maimuță și un urs hotărându-se să dea un concert :

— Fraților, le-a cuvântat măgarul, ca să cântăm bine trebuie să ne ridicăm în picioare, cum fac marii cântăreți. Să începem !

Crângul răsună, însă, de sbierete atât de jalnice, încât, oricât ar fi fost măgarul de măgar, ursul de urs și maimuța de maimuță, n'au putut fi mulțumiți de concertul lor.

— Fraților, mormăi atunci ursul, măgarul tot măgar a rămas. Ca să cântăm bine, nu trebuie să stăm în picioare ci să ne culcăm în iarbă.

Incepură, așa dar, din nou și din această poziție. Crângul răsună, însă, de aceleași jalnice sbierete.

— Fraților, grăi cu obidă maimuța, ne lipsește ceva : să ne așezăm în rând ; fără ordine nu vom ajunge nici odată la armonie.

Se așezară, deci, în linie dreaptă, dar crângul vui din nou jalnic. Pe când însă artiștii se priveau întristați, o privighietoare își trilă pe un ram notele-i armonioase. Cântăreții rămaseră o clipă uluiți. Singur măgarul fu în stare să-i liniștească :

— Nu-i mare lucru, cuvântă el, mintos. De ne-am putea urca și noi în vârful copacului am cânta la fel.

Toți se ușurară ; neputându-le trece prin minte existența darului minunat din gâtlejul privighietorii, le fu lesne să se consoleze că nu se pot urca în copac.

§ 11

În piața Vaticanului e un obelisc, așezat de papa Sixt al cincilea cu o cruce în vârf, și cu inscripții latinești pe delături ce povestesc cum, purificat de tina vechilor credințe, obeliscul a fost închinat „cruții neînvinsă”; superstițiile străine fiind alungate, adevărata religie a pus, astfel, stăpânire pe monumentele cultului înlăturat...

...Veacuri vor trece și 'dintr'un continent, necunoscut încă, se vor revărsa alte neamuri, după cum odinioară s'au revărsat din Asia, barbarii. Statele noastre vor pieri; pe ruinele civilizației de acum vor înflori alte civilizații; religia „adevărată” de azi va fi superstiția de mâine. Imbrăcat numai în aur, un preot se va învârti în jurul bisericilor noastre, cântând rugăciuni într'o limbă necunoscută; cu pumnii îndreptați spre cer, el va îndupleca pe zei să risipească superstițiile cărora le fuseseră închinare. Și zeii vor asculta, căci zeii au menirea de a ne ierta greșelele și de a consfinți de sus faptele noastre de jos. Inscripții aurite se vor desfășura pe altare, vorbind de superstițiile trecutului și de adevărul și credința prezentului; din vârful turlilor, în locul crucii sau al sfinților, ne vor privi ochii bulbucăți ai unei broaște uriașe sau ochii cuminți ai unui bou de bronz, înconjurat de panglici: — zeii noi și adevărați ai unor vremuri noi.

§ 12

Judecăm cu facultățile cu care creăm. E natural, deci, să ne credem operele desăvârșite. Când nu le credem, e ori o hipocrizie, ori un dezacord sufletesc.

§ 13

Când mă surprind contrazicându-mă, mă consolez cu afirmația lui Benjamin Constant :

— Ceeace spun e atât de adevărat încât și contrarul e tot atât de adevărat.

II. PE DRUMURILE ELADEI...

I

1. Planul acestui studiu. 2. *Itinerarul* lui Chateaubriand reprezintă punctul de plecare al genului nou al literaturii pitorești. 3. Traseul călătoriei lui Chateaubriand. 4. *Itinerarul* punct de plecare al filelenismului. 5. O replică a *Itinerarului: Souvenirs d'Orient* ale vicontelui de Marcellus.

1. Inceputul veacului trecut înregistrează un spor al interesului public pentru vechile civilizații și, cu deosebire, pentru Grecia, devenită dintr'odată locul de pelerinagiu al iubitorilor de pitoresc și al cărturarilor plini de reminiscențe clasice; deși nu totdeauna în acelaș spirit, călătoriile au continuat apoi și după întemeierea Greciei libere și continuă și azi în sens felurit.

Înainte de a determina diagrama aproximativă a variațiilor spiritului public european față de noul stat, în cursul veacului trecut, vom analiza câteva din cele mai însemnate călătorii, nu numai în latură pitorească și pur literară ci și în tendința lor politică.

2. Călători și povestiri de călătorie au existat, negreșit, în totdeauna. Pe timpul lui Herodot, Hannon își descria *Periplul*; Anabasa lui Xenofon e și ea ziarul expediției celor zece mii prin pustiul Persiei. Pe când însă însemnările exploratorilor sau ale navigatorilor sunt mai mult de ordin istoric, arheologic, geografic sau etnografic, *Itinerarul*¹⁾ lui Chateaubriand reprezintă specia nouă a *călătoriei pitorești*, necunoscută la 1812, parodiată mai întâi²⁾ și devenită comună astăzi. Natura genului este, de altfel, precizată dela început în următoarele rânduri: „N'am făcut o călătorie ca s'o descriu, afirmă autorul în prefața *Itinerarului*; aveam un alt scop; acest scop l'am împlinit în *Martirii*. Mă duceam să caut imagini“. *Itinerarul* este, așa dar, materialul prim al unei opere de imaginație. Lucrând, în adevăr, în 1806 la *Martirii* săi, Chateaubriand voia să cunoască și decorul, în care își punea acțiunea. Romantic prin imaginație și prin sentimente, el era naturalist prin conștiința artistică: nu scrisese, ast-

1. *Itinéraire de Paris à Jérusalem et de Jérusalem à Paris*, Lenormand, 1812, 3 vol.

2. Iată una din parodii: *Itinéraire au Mont-Calvaire, en passant par la rue Mouffetard, le faubourg Saint-Marceau, le faubourg Saint-Jacques, le faubourg Saint-Germain, les quais, les Champs-Élysées, le bois de Boulogne, Auteuil etc. ou Lettres inédites de Chactas à Atala: ouvrage écrit en style brillant et traduit pour la première fois du breton sur la 9-e édition par M. de Châteauterne*. (René Perrin, Paris,)

fel, *Atala* decât după ce văzuse America; *Le dernier des Abencérages*, decât după ce vizitase Spania; și nu voia să sfârșească *Martirii* înainte de a fi străbătut Grecia. „Fixasem planul *Martirilor*, continuă el, cea mai mare parte din cărțile acestei opere erau schițate, dar nu credeam că pot să o desăvârșesc înainte de a fi vizitat țara, în care îmi așezasem scena; simt nevoia de a înlocui ceea ce-mi lipsește prin tot felul de lucrări“. Cu Chateaubriand venia în Grecia cel mai pitoresc scriitor al veacului trecut, poetul savanelor Americii, înțelegătorul culoarei, al frumuseții, al armoniilor naturii. Dacă în America îl impresionase vegetația exuberantă și sălbatică a landelor și fecioria naturii și a oamenilor, în Grecia l'au încântat orizontul strict al peisagiului, poezia calmă a cerului albastru și a colinelor arse de un soare nemilos, roiul amintirilor glorioase ale antichității din jurul ruinilor. „Și pe această risipă de culori, scrie Villemain, și pe acest lux de amintiri antice și de aluziuni, el le-a intitulat simplu: *Itinerar dela Paris la Ierusalim*“¹⁾.

3. Pe la 1806, Grecia era o nefericită provincie turcească. Abia debarcat la Modon, la 10 August, Chateaubriand și ia contact cu metodele pașei din

1. Villemain, *La tribune moderne: Chateaubriand*, p. 149.

Morea pentru pacificarea drumurilor provinciei. Incunabul al atâtor istorii de bandiți, devenite apoi obligatorii pentru orice călătorie în Grecia, anecdota merită să fie amintită. Cum regiunea muntelui Ithome era bântuită de vre-o 50 de tâlhari, Osman Pașa o înconjurase cu armata și cum „era prea lung pentru un Turc ca să deosebiască pe vinovați de nevinovați“, totul fusese trecut prin sabie și foc; bandiții au murit, dar odată cu dânșii au pierit și trei sute de țărani nevinovați. Dela Modon, Chateaubriand își întreprinde călătoria prin Peloponez: în frunte mergea surugiul grec pe cal, ținând de hăț un alt cal de schimb; urma un ienicer cu turbanul pe cap, cu două pistoale și un pumnal la brâu, o sabie la coapsă și un biciu în mână pentru a zori caii surugiului; venia apoi și Chateaubriand înarmat ca și ienicerul, dar și cu o pușcă de vânătoare; servitorul Ioseph închidea convoiul. Înainte de a se duce la Tripolița ca să-și ia dela pașa fermanul necesar călătoriei, se oprește la Coron la consulul francez Vial. În Laconia el vizitează ruinele Amyclei și cele ale Spartei pe care, după reaua interpretare a unui pasagiu al lui Pouqueville, o identificase la început cu satul Mistra; după o minuțioasă cercetare, găsește ruinele la oarecare depărtare și se lasă în voia entuziasmului și a unei tristeți filozofice pline de măreție. Noaptea zilei

1. Chateaubriand *Itinéraire*, I, p. 719.

de 18 August o petrece pe țărmul fluviului Eurotas: „Noaptea, scrie el, era așa de limpede și de senină încât calea laptelui părea zorile oglindite în apa râului, la lumina căruia ai fi putut citi. Aștipii cu ochii îndreptați spre cer, având atârnată deasupra capului constelația Lebedei. Mi-amintesc și acum de plăcerea ce simțeam de a mă hodini, astfel, în sânul pădurilor Americii și, mai cu seamă, de a mă deșteptă în mijlocul nopții. Ascultam sgomotul vântului în pustie, țipătul cerbilor și al căprioarelor, freamătul unei căderi de apă îndepărtate, în vreme ce, pe jumătate stins, focul meu roșia pe dedesubt frunzișul copacilor. Imi plăcea până și glasul sălbatecului, când țipa din sânul pădurilor, părând a-și striga libertatea, la lumina stelelor și în tăcerea firii. Aceasta place la douăzeci de ani, pentru că în întâia tinerețe e totdeauna ceva nelămurit și neliniștit, care ne mână neîncetat spre năluciri: *ipsi sibi somnia fingunt*; dar la o vârstă mai coaptă ne îndreptăm spre gusturi mai temeinice; voim mai ales să ne hrănim din amintiri și din pildele istoriei. Aș mai dormi bucuros pe malul râului Eurotas sau al Iordanului, dacă umbrele vitejești ale celor trei sute de Spartani sau cei doisprezece fii ai lui Iacov mi-ar turbura somnul; n'aș mai merge însă să caut un pământ nou, nespintecat încă de ferul plugului: îmi trebuie acum deșerturi bătrâne, care să-mi învie zidurile Babilonului sau legiunile Farsaliei, *grandia ossa!* câmpii,

ale căror brazde să-mi dea pilde și în care să regăsesc, ca un om ce sunt, sângele, lacrimile și sudoarea omului“. Trecând în Argolida poposește a doua zi în satul Sfântului Paul, teatrul unei întâmplări caracteristice epocii; o fată orfană fusese trimisă la rudele sale dela Constantinopole, unde învățase turcește, italienește și franțuzește; întoarsă în sat și bânuită de legături cu streinii, țărani se hotărîră să o omoare; în acest scop, ei strânseră banii ceruți de autorități pentru permisiunea „uciderii unui strein“ și apoi o omorîră peste noapte; lăsându-se greu, pașa cerea acum o îndemnizare mai mare pentru că era o fată „frumușică, bine crescută și călătorită“. La 20, Chateaubriand se afla la Argos, ale cărui ruine nu i-s'au părut la înălțimea unei amintiri atît de glorioase; aici cunosc și pe doctorul Avramiotti, care avea apoi să-i critice cu atîta violență *Itinerarul*. După o scurtă preumblare printre ruinile Micenei, date la lumină prin săpăturile lordului Elgin, el ajunge la Corint, vizitându-l fără să se poată urca și pe Acrocorint, interzis streinilor de Turci. Oprindu-se la Dervena spre a-și viza firmanu pașei din Tripolița, Chateaubriand e reținut la o cafea de comandantul turc, care, pentru a-i arăta cât de departe îi bate carabina, o sloboade într'un țaran ce se urca tocmai atunci pe un deal; pentru a-l face să nu ce mai bocească, comandantul poruncește să i-se mai dea și vreo 50 de bice; iată metodele de guvernare ale Turcilor. La 23 August,

scriitorul își face intrarea în Atena, pe Calea sacră: „Incepem, înseamnă el, să defilăm în tăcere pe Calea sacră; pot să spun că inițiatul cel mai credincios al zeiței Ceres n'a simțit o emoție mai puternică decât mine. Ne pusesem hainele de sărbătoare; ienicerul își întorsese turbanul, și, în mod neobișnuit, caii fusesse frecați și lustruiți“. Ca atâți alți călători, el e călăuzit timp de patru zile printre monumentele Atenei de consulul Fauvel, pe care le părăsește în zori. „Eram bucuros, scrie el, că părăsesc Atena în timpul nopții; m'ar fi mâhnit prea mult să mă despart de ruinile ei la lumina zilei“. La 29 August, Chateaubriand se îmbarcă la Pireu pentru a-și continua drumul spre Ierusalim.

4. Acesta e *Itinerarul* lui Chateaubriand: nisip de aur pe textul sumar al unei călătorii prea scurte: în 19 zile el a străbătut țara dela Modon la Atena, în bune condiții și cu înlesniri explicabile; lipsite de prea multe amănunte topice, însemnările lui își răscumpără lipsa prin pompa descripțiilor și frumusețea romantică a stilului. Meritul *Itinerarului* nu e, de altfel, numai de a fi inventat genul literaturii pitorești, ci de a fi trezit și curiozitatea lumii apusene pentru Grecia, și sub raportul pitorescului și al clasicului (ceia ce n'ar fi fost atât de nou) dar și sub raportul social și național. Pentru Chateaubriand n'a existat numai Grecia ci și Greci; el n'a admirat nu-

mai ruinile ci s'a interesat și de urmașii rasei glorificate de atâți alți scriitori. Prin indignarea lui împotriva stăpânirii turcești, el a fost, așa dar, promotorul mișcării filelenice. „Rămășița acestor câmpuri pustiite, scria el, aparține Turcilor ce posedă grădini întinse de măsline și care devorează într'un harem dela Constantinopole moștenirea lui Aristomene. Mă poldideau lacrămile văzând mâinile grecului sclav inutil muiate în aceste valuri de untdelemn, care dăduse odinioară vigoare brațelor părinților lui pentru a se scutura de tirani“. Și ca în vis el prevedea destinele Atenei eliberate și viitoarea întemeere a unei școli franceze la Atena. „Mi se părea că mi se dăduse Atica în stăpânire. Vesteam în toată Europa, că cine era obosit de revoluții și doria pacea, putea să vină să se ogoiască pe ruinile Atenei, unde le făgăduiam odihnă și siguranță, deschideam drumuri, clădeam oteluri, cumpăram un port pe golful Lepante, ca să fac mai scurtă trecerea dela Otranto la Atena... Nu neglijeam nici monumentele, ridicând capod'operile cetăței pe planurile și pe ruinele lor; împrejmuit cu ziduri puternice, orașul era la adăpostul jafului Turcilor. Intemeiam și o Universitate în care copiii întregii Europe veneau să învețe greaca literară și vulgară“.

5. N'am putea trece peste această epocă fără să amintim și de «*Amintirile*»¹⁾ contelui de Marcellus, publicate în 1839 dar redactate din timpul ambasadei sale la Constantinopo! (1820). Fost secretar de ambasadă pe lângă Chateaubriand, (1821), contele de Marcellus a suferit influența marelui scriitor. „Unele persoane inițiate în lectura câtorva fragmente ale călătoriei mele, scrie el, au găsit că m'am silit prea mult să imit pe Chateaubriand. De aș fi izbutit, aș lua în serios această fericită învinuire și n'aș dori alt elogi. Să fie cu putință, că în lipsa ideilor mari ce vin din inimă și pe care Dumnezeu nu le dăruiește decât unor rari genii, să-i fi furat lui Chateaubriand, mergând pe urmele lui în Palestina și la Londra, ceva din magia stilului său și să-mi fi lăsat oare elo bucată din pulpana hainei sale? Nu îndrăznesc să mă laud cu această cinste. *Haud equidem tali me dignor honore*“. Și, în adevăr, stilul *Itinerarului*, imitat până și în depeșile telegrafice ale admiratorului său e și mai bine imitat într'o operă literară analoagă; găsim, deci, aceeași nobleță de expresie, acelaș pitoresc, aceeași erudiție presărată cu versuri latine și grecești, acelaș ton „sublim“. „Pe ce voi recunoaște locul Troiei?, îl întrebai eu pe Lechevalier, părăsindu-l. Ce semne o vor indica?“ — „Descripțiile mele,

1. Le vicomte de Marcellus, *Souvenirs d'Orient*, 1839, 2 vol.

Îmi răspunse el, îți vor lăsa puțină nedumerire, dar dacă te împotrivești argumentelor mele, atunci n'ai decât să-ți pui mâna pe inimă, și unde va bate mai tare, să știi că acolo e Troia“. Și aceste elanuri poetice, aceste palpitații inspirate le-am simțit pe ruinile, pe care d. Lechevalier le numește mormântul lui Hector. Înainte de a ajunge la el, trebuie să străbați o pajiște, pe care o calci în picioare cu părere de rău; volbura formează un covor, peste care privirea se odihnește plăcut. În picioare pe mormântul lui Hector am strigat acum ca Andromaca: *Hector, ubi es?* Ecoul Simoisului deșert a răspuns însă singur glasului meu. Citii atunci divinul cântec al bunului rămas dintre Hector și Andromaca și mi simții ochii plini de lacrimi când apărătorul Troei strigă...“ E, fără îndoială, stilul lui René: palpitații, lacrimi, pajiște, pe care nu-ți vine să calci, invocații, ecouri ale deșertului, nimic nu lipsește. De este, deci, dreaptă observația lui Bonald că stilul lui Chateaubriand are toate calitățile afară de „natural“, ea se potrivește cu atât mai mult stilului lui Marcellus.

II

1. Luptele pentru independență. 2. Călătoriile din această epocă: Edgard Quinet, *De la Grèce et de ses rapports avec l'antiquité*. 3. Lamartine, *Voyage en Orient, souvenirs, impressions, pensées et paysages*.

1. Odată cu înăbușirea mișcării eteriste din Principate, scânteia revoluției se reaprinde în sudul Greciei: locuitorii din Arcadia se revoltă din inițiativa lui Colocotronis, Mainoții din cea a lui Petru Mavromichalis; Odisseus răscoală pe Beoțieni; insulele strâng o flotă de 180 de vase sub conducerea lui Tomabazis. Ca răspuns, sute de Greci din Turcia sunt măcelăriți, iar Grigore, patriarhul Constantinopolului, e spânzurat în hainele lui pontificale la ușa bisericii, în ziua Paștilor (22 April 1821). Răscoala devine atunci generală. Sub conducerea lui Marco Botzaris și în înțelegere cu Ali-Teieben, Sulioții pun mâna pe Epir; Morea și Tripolița cad în mâinile răsculaților; flota turcă e arsă lângă Samos. Conducerea războiului revine *Senatului din Mesenia*, constituit la Calamata la 9 April. Strânsă întâi la Argos și trans-

ferată apoi la Epidaur, o adunare națională de 67 de deputați proclamă independența la 21 Ianuarie 1821 și alege ca președinte pe Alexandru Mavrocordat. În această primă fază a campaniei, opinia publică se manifestă în favoarea Grecilor, deși, bizuindu-se pe principiile Sfintei Alianțe, politica europeană nu le e favorabilă: Anglia e hotărât vrășmașă; Franța rămâne neutră. Anul 1822 începe printr'un dezastru grec: insula Chio e trecută prin foc și sabie; 23.000 de bărbați sunt măcelăriți, iar 47.000 de femei și copii sunt vânduți ca sclavi, ceea ce trezește în Europa o unanimă indignare. În Franța presa devine în genere filelenică, nu însă și fără excepțiuni. „Nu găsim în Grecia, scria de pildă *la Gazette de France*, nici tradiții vechi, nici forme noi, nici o legătură morală de unire, nici caracter moral posibil; în ochii rațiunii și ai unei filozofii sănătoase răscoala Grec ei nu e decât o încercare necugetată, ai cărei autori n'au făcut, în definitiv, decât să-și atragă asupra-le o pedeapsă meritată“. Joseph de Maistre și Achille de Jouffroy susțineau cauza legitimității și a stăpânirii turcești. După multe sovăiri *le Journal des Débats* trece de partea cauzei Grecilor și de Bonald exprimă părerea că, deoarece nu încetase să o ocupe militarmente, Turcii nu stăpâneau Grecia în mod legitim. În 1823, Marco Botzaris intră noaptea în lagărul Turcilor ce invadaseră în Etolia, unde, după un crâncen măcel, își găsește moartea (20 August). În 1824

intervin și Egiptenii lui Mehemet-Ali, care, în urma înăbușirii răscoalei cretane, năvălesc în Peloponez, cuceresc Sfacteria, Navarin și Tripolița; avantgarda lor este, totuși, respinsă de generalul Roche, colonelul Fabvier și filelenii ajutați de Mavrocordat; în acest an moare și Byron la Misolonghi. După un asediu de 11 luni (Mai 1825—April 1826), Reșid-Pașa cucerește orașul; cu toată rezistența eroică a lui Fabvier pe Acropole, Atena capitulează și ea (6 Mai 1827). Interesul deșteptat în Europa de aceste evenimente crește însă mereu; filelenii vin din toate colțurile lumii; pretutindeni se fac subscripții în favoarea Grecilor. În sânul societății *Morala creștină* se alcătuește un comitet pentru Greci sub preșidenția ducelui de La Rochefoucauld și având ca membri pe ducele de Broglie, pe Guizot, pe Benjamin Constant, pe generalul Sébastiani etc. În numele acestui comitet Benjamin Constant lansează vibrantul său *Appel aux nations chrétiennes en faveur des Grecs*; în 1824 se constituie o *Societate filantropică pentru ajutorarea Grecilor* cu un comitet central numit *le Comité philhellénique* ce coprindea pe Chateaubriand, pe ducele de Fitz-James, pe Villemain, pe Didot, pe Casimir Périer, pe ducele de Broglie etc. O culegere de *Documente relativ la starea Greciei* începe să fie publicată periodic (1826—1831) la Didot, dând istoria războiului zi cu zi. La 1825 Chateaubriand își lansează celebra sa *Note sur*

la Grèce; pretutindeni se fac expoziții de tablouri în favoarea Grecilor; în una din ele e expus și *Măcelul din Chio* al lui Delacroix. David d'Angers face bustul lui Canaris și sclava greacă dela mormântul lui Botzaris; gravurile, litografiile contribuie și ele să întrețină o vie propagandă pentru Greci. Academia franceză propune ca subiect de poezie: *independența Greciei*.

Cu urcarea pe tronul Rusiei a împăratului Nicolae și venirea la guvern în Anglia a lui Canning, Europa iese din pasivitate; protocolul din 1826 dela Petersburg unește Rusia și Anglia într'o acțiune comună în favoarea Grecilor, care duce la tratatul dela Londra (6 Iulie 1827) dintre Franța, Anglia și Rusia, invitând pe Turci să încheie un armistițiu și să procedeze la tratative de pace pe baza autonomiei Greciei; pe de altă parte, adunările naționale până acum dușmane din Egina și dela Hermiona se întrunesc la Trezena la 11 April 1827 și, la umbra lămâilor, aleg pe contele Capo d'Istria ca președinte al Republicei. Nota colectivă a puterilor neobținând nici un răspuns, flotele aliate dau atunci lupta în baia dela Navarin: 55 de corăbii musulmane sunt scufundate la 20 Oct. 1827. Ca o urmare a acestui dezastru, izbucnește, pe deo parte, războiul ruso-turc, iar pe dealta Franța trimite un corp expediționar de 14.000 de oameni în Morea sub conducerea generalului Maison, grăbindu-i evacuarea de Egiptenii lui Ibrahim.—

Protocolul dela Londra (22 Martie 1829) hotărăște ca Grecia să formeze un stat vasal Porții guvernat de un principe creștin ales de Poartă ; protocolul din 3 Februarie 1830, încheiat în urma războiului ruso-turc, hotărăște constituirea Greciei sub forma unei monarhii independente, lăsându-i-se și Eubea, Sporadele și trăgând frontiera nordică dela gura râului Achelous la golful Zeitun. Adunarea națională greacă refuză să accepte protocolul; țara e, dealtfel, tulburată de agitațiile liberalilor sintagmatici (constituționali) împotriva guvernului personal al lui Capo d'Istria. Un guvern revoluționar se constituie la Hidra de Miaulis, Conduriotis. Arestarea lui Mavromihalis provocă răscoala Mainoșilor care cer o constituție ; Miaulis pune mâna pe flota greacă la Poros și, asediat de flota rusă ce proteja pe Capo d'Istria, preferă să-i dea foc. Curând după aceea Constantin Mavromihalis, fratele arestatului, și Gheorghe, fiul său, ucid pe Capo d'Istria la 9 Oct. 1831, în momentul ieșirii lui din biserica Sf. Spiridon dela Nauplia. Senatul numește o comisie guvernamentală compusă din Augustin Capo d'Istria, Teodor Colocotronis și Colettis ; cel dintâi e ales președinte de Adunarea din Argos fără să fie recunoscut, totuși, de Rumelioți ce atacă Argosul ; la 13 April 1832 el e silit, deci, să demisioneze. Puterile desemnează atunci la tron pe principele Othon al Bavariei, al doilea fiu al regelui Ludovic I. Convocată la Nauplia, Adunarea

națională îl recunoaște în unanimitate ; iar în urma unei îndemnizări de 12 milioane, Turcii consimt să retragă frontiera nordică până la golfurile Arta și Volo.

2. Din această epocă revoluționară atât de tulbure, nu vom menționa decât călătoriile lui Quinet și Lamartine. Tânăr încă, Quinet ia parte la expediția franceză din Morea din 1829 și după un an își publică impresiile de călătorie. Caracterul cărții sale e dublu : mai întâi un entuziasm sincer pentru războaiele de independență și apoi o încercare de a răspunde celor ce începuse să susțină că Grecii înșelase speranțele puse într'înșii. Cartea porcede cu o descriere a orașelului Modon, ruinat, plin de muribunzi și de înfomețați, speriați încă de apariția crudului Ibrahim. Intovărașit de doi ofițeri francezi, Quinet își începe explorarea la 12 Martie, prin satele Meseniei, pe care nu le descriesese nici Chateaubriand, nici Pouqueville ; se urcă pe brânci chiar pe Ithome, pentru a vedea cocioabele de pe locul unde se înălța odinioară templul lui Zeus ithomatul. Singur, trece apoi în Arcadia, vizitează

1. *De la Grèce moderne et de ses rapports avec l'antiquité*, Paris, F. Levrault, 1830.

Megalopolis, coloanele Cotylului, Lycosura și urmând țărmurile fluviului Eurotas, petrece o noapte mai agitată decât cea a lui Chateaubriand; surprins de o furtună, el și cu palicarii lui se adăpostesc într'o moară, de unde sunt isgoniți. Vizitează apoi Sparta, pe care o descrie cu exaltare. În drum spre Argos, se întâlnește cu Capo d'Istria, în prima lui inspecție prin Morea, întovărașit de faimosul mâncător de Turci, Nikita, în brațele căruia Quinet se aruncă în lacrimi. Vizitează apoi Argosul, Micena, Tirintul, Corintul, Sicionul. Atena, în acea epocă, era încă în mâinile Turcilor. La vederea Partenonului, dela câteva mile, e atât de tulburat încât, cu alți trei ofițeri, se imbarcă, travestiți, într'un caic și se îndreaptă spre Atena. Cu voia agăi, el reușește să intre în oraș, pe ale cărui ruini ni le descrie apoi amănunțit; din casa lui Fauvel nu se mai recunoștea nimic. „Cu cât în această noapte, exclamă el, ruinata Atenă îmi pare mai frumoasă, mai impresionantă, mai bogată decât Roma, cu palatele și sgomotul de petreceri! Cea mai mare parte dintre călătorii ce m'au precedat s'au plâns că impresia severă a ruinilor e tulburată de sgomotul orașului modern. Consider ca un noroc faptul că am vizitat orașul Minervei în aceste timpuri de dezastru; m'aș fi putut crede venit a doua zi după incendiul lui Xerxes sau măcelurile lui Sulla. Despuiată de locuitori, dată pe mâna unui stăpân strein, totul trezește în Atena

gânduri dintr'o altă epocă; ruinile sunt ceea ce e mai puțin trist astăzi în ea. Obosit de a ră-tăci pe un pământ ars de incendii, pe ruini, pe colibe de ramuri de brad, ochiul caută să se odihnească pe coloanele și zidurile antichității". Sau mai departe: „Veșnica tinerețe a geniului antic a trecut în aceste ruini; până și în decă-dere, ele își conservă grația și strălucirea victoriei. Din toate aceste, reiese o impresie puternică și băr-bătească, în care eroismul ține locul visării roman-tice, pe care o trezesc monumentele Nordului“.

El vizitează astfel toate monumentele Atenei, cu excepția Partenonului, devenit citadelă turcă; îmbarcându-se pe un caic, se întoarce apoi la punctul său de plecare.

Prin frumusețea sa literară, cartea lui Quinet ar merita să fie scoasă din uitare. Scrisă cald, colorat și viu, fără pretenții științifice, dar de un om în curent cu lucrurile, ea e înviorată de un su-flu puternic și tânăr, de un entuziasm, de o dra-goste de libertate și independență, ce au caracte-rizat în totdeauna pe acest mare cetățean și l'au făcut să ia în toate ocaziile apărarea celor oprimați.

3. Renunțând la cariera diplomatică, Lamar-

tine pleacă în 1832 în Orient, pe un vapor anume închiriat, însoțit de nevasta și unica sa fiică, Julia, ce avea și moară la Beyrut. Această călătorie de 16 luni e povestită de poet în cele 4 volume de *Voyage en Orient, souvenirs, impressions, pensées et paysages*, (1835). Cum indică și titlul, călătoria lui Lamartine nu-și propune Grecia ca scop anumit; mergând pe urmele lui Chateaubriand, poetul se îndrepta spre Orient. „Acest mare scriitor, spune el în introducere, s'a dus la Ierusalim ca pelerin și cavaler, cu Biblia, Evanghelia și Cruciadele în mână. Eu am trecut pe acolo ca poet și filozof“. În schimb, *Călătoria* sa respiră mai multă familiaritate și natural ca cea a vicontelui. Din nefericire, partea privitoare la Grecia e neînsemnată; și pentru dânsul, Grecia nu e decât un incident de călătorie, pe când Ierusalimul e scopul principal. La 6 August corabia lui Lamartine trece în dreptul orașelului Modon; între capul Matapan și insula Cerigo, ea e atacată de un brick grec, pe care prezența a 25 de oameni înarmați îl face însă să se depărteze nu fără sgomot de pistoale și pumnale „ale căror mânere străluceau de cizeli de argint“. Lamartine distinge totul: chipurile întunecate ale bandiților, o fată de o rară frumusețe, niște vrăjitoare; într'un cuvânt, întregul decor romantic. La 9 August pune piciorul pe pământul clasic. „Toate fețele, notează el, sunt frumoase, dar triste și crude; greutatea inacti-

vității atârnă în toate atitudinile lor. Lenea Na-
politanilor e dulce, senină, veselă ; e nepăsarea
fericirii ; lenea Grecilor e greoaie și sumbră : e
un vițiu ce se pedepsește singur“. Nefiind arheo-
log, Lamartine nu se interesează deci de monu-
mentele antice. Ar fi putut, de pildă, să viziteze
mormântul lui Agamemnon. „Dar ce importanță
are, exclamă el, Agamemnon și imperiul lui ! Ace-
ste vechituri istorice și politice au pierdut inte-
resul tinereții și al adevărului“. Preferă, deci, să
asiste la o ședință a Adunării naționale grecești ;
priveliștea deliberării „patrioților“ sub un acope-
riș de scânduri, ridicat în plină câmpie, îl um-
ple de entuziasm. La 19 August, după o furtună,
ancorează la Pireu ; condus de austriacul Gro-
pius, Lamartine vizitează în grabă ruinile Ate-
nei, pe care le părăsește la 23, luând direcția
Ciprului.

III

1. Grecia pe timpul regelui Othon. 2. Buchon : *La Grèce continentale et la Morée*; elementul pitoresc. 3. Natura investigației lui Buchon. 4. Ed. About, *La Grèce contemporaine*, 1854 : caracterul de reacțiune miselenică. 5. Observațiile lui About asupra caracterului rasei. 6. Nesiguranta vieții publice. 7. Dreptatea în Grecia. 8. Curtea regală, clasele de sus, clasele de jos.

1. Minor încă, regele Othon sosește în Grecia cu 3.500 de soldați bavarezi și cu o regență compusă din contele Armansperg, generalul Haydeck și Maurer. Greutățile firești stabilirii unui regim nou se arată dela început : tezaurul e sleit, bandele își reclamă solda, căpeteniile lor urmăresc planuri ambițioase. Bavarezii sunt lipsiți de tact și, mai ales, după plecarea silită a lui Maurer (1834), singurul înțelegător al nevoilor legitime ale Greciei, dezacordul se accentuează și mai mult. Major la 1 Iunie 1835, Othon își mută capitala dela Nauplia la Atena și face și concesii poporului. Regele Bavariei recheamă atunci pe Armansperg și trimite în locul lui pe reacționarul Rudharth, care, devenit repede impopular, e silit să plece.

În urma unei răscoale condusă de Kalergis și Makryanis, și cu toată opunerea Rusiei și a Austriei, regele se vede nevoit să acorde țării o Constituție (Sept. 1843). Regimul parlamentar își arată, însă, dela început, vițiile; ministerele sunt la discreția intrigilor de culise și a influențelor potrivnice ale Puterilor. Cu ocazia plângerii evreului englez Pacifico, care, jefuit dintr'o răscoală (1847), reclama o indemnitate de 800.000 de drahme, lordul Palmerston împinge violența până la blocarea Pireului și la constrângerea Greciei prin arme. În timpul războiului Crimeei, orbiți de „Marea Idee“ a recuceririi Constantinopolului, și ațâțați și de agenți ruși, Grecii încearcă să se răscoale; sunt liniștiți, însă, de sosirea flotei aliate la Pireu și de debarcarea unei brigade franceze pe pământul Greciei (Mai 1854). Cu toată buna sa voință, Othon neștiind să se facă iubit, Canaris dă semnalul răscoalei și institue un guvern provizoriu alcătuit la Atena din Canaris, Botzaris și Rufos, decretează detronarea Regelui, care, aflându-se atunci în călătorie, părăsește definitiv Grecia. Wilhelm, fiul lui Cristian de Holstein-Glucksburg, moștenitorul coroanei Danemarcei, primește sub numele de Gheorghe I coroana oferită de Adunarea Națională (30 Martie 1854). În același timp, potrivit promisiunii lui Gladstone, lordul-comisar predă generalului Zaimis cele 7 insule ionice ocupate de Englezi, iar la 6 Iunie 1854 regele Gheorghe intră în Corfu.

2. Din epoca regelui Othon ne oprim numai la doi călători interesați și prin talent și prin caracterul contradictoriu al observației lor.

Cartea lui Buchon asupra *Greciei continentale și a Moreei*¹⁾ nu-i numai un repertoriu arheologic la înălțimea științei epocii (1840) ci conține și o pagină de pitoresc mereu reînviată. „Răsăritul soarelui, scrie de pildă Buchon, aduce aici cu totul alte idei. Cine n'a văzut soarele ridicându-se îndărătul colinei Himetului sau după lanțul atâtor munți, ce mărginesc pământul Greciei dinspre răsărit, nu poate înțelege pe deplin pe poeții vechi. Auzisem deseori în școală, vorbindu-se despre Aurora cu degete de trandafir, care deschide porțile Soarelui și fuge după ce l'a vestit lumii; de fapt însă nu înțelegeam nimic. În țările noastre de șes, astrul se vestește singur. El trimite mai întâi în mănunchiu câteva raze ce străbat atmosfera; orizontul se înroșește apoi și din aceste unde de purpură se ridică soarele, care în întâile clipe se poate privi în față, dar în curând se desface din aburii ce-i slujeau de vâl și silește orice privire să se plece dinaintea lui. Nu-i nici un vestitor, nu-i nici o auroră cu degete de trandafir, care să sosească și să dispară apoi: în Grecia însă este o auroră și poeții au

1. L. A. Buchon, *La Grèce continentale et la Morée*, 1840.

dreptate. Indată ce soarele a ajuns la înălțimea celor dintâi pături ale atmosferei, acest aer mai ușor, mai limpede decât al nostru, se colorează cu cel mai frumos trandafiriu în toată întinderea cerului și lunecă dealungul dealurilor și pe povârnișul munților : e aurora ce vestește oamenilor că zeul zilei se va ivi. El nu se vede, totuși, de oarece piscurile munților îl ascund ; trecând însă de cele dintâi pături ale atmosferei, razele lui se înălbesc, și trandafiriul aurorii se topește. Soarele pășește înainte fără a-ți lua încă privirile ; numai când a trecut peste piscurile munților, se arată ca un învingător. Așa dar fabula veche nu e decât învelișul unui adevăr local și poeții antici sunt cu mult mai buni pictori ai naturii și, mai ales, cu mult mai exacti decât le-o recunoaștem de obicei azi“. Priveliștea Atenei de pe Licabet, dela schitul Sfântului Gheorghe, la răsăritul soarelui, ca și albia Ilisului din josul fântânii Calliroe, cu ruinile templului lui Zeus, sau ale teatrului lui Dionisos sunt fixate în imagini luminoase.

3. In afară de latura pitorească, Buchon e și un observator atent, nu numai al monumentelor, cum era de așteptat dela un arheolog, ci și al obiceiurilor populare, al sărbătorilor rustice, cu sens creștin sub forme păgâne, și chiar al curții regelui bavarez, înțepenită în formalism german ; cartea fiind raportul oficial al unei misiuni publice,

observația autorului se mișcă și ea pe axa unei bunevoînți oficiale. Partea mai interesantă se referă, cu deosebire, la epoca medievală a Greciei. După cucerirea Constantinopolului, scoborându-se pe lângă Olimp și dealungul văii Tempe, o parte din cruciați s'au infiltrat prin Tesalia în toată Grecia : Atena a devenit, astfel, baronia lui Othon dela Roche, iar Morea, principatul familiei Ville-Hardoin. Chiar și după căderea Constantinopolului în mâinile Turcilor, pulberea de stătuțe franceze a mai continuat să trăiască ; după trei veacuri principatul Achaei exista încă. La venirea lui Buchon, pe Acropolea Atenei, lângă Propilee, se mai aflau urmele palatului ducal ; la mănăstirea Dafni, de lângă Atena, se văd și azi rămășițele portalului gotic, cu patru ferești ogivale pe delături, unite două câte două ; lângă zid, sub o piatră funerară împodobită cu flori de crin, s'au găsit armuri medievale, bani, inscripții, pe care Buchon le descrie cu dragostea cuvenită unei „Noi Franțe“. În cartea lui mai găsim și un scurt istoric al condițiilor recente ale Greciei, atât de schimbate dela călătoria lui Chateaubriand, ca revoluția dela 1821, constituția dela Epidaur, preșidenția lui Ioan Capo d'Istria (1827), războiul civil și proclamarea regatului (1832) ; și mai găsim, cu deosebire, însemnările unor călătorii, prin toate cătunele Greciei, cu amănunte topice, cu evocări antice, cu pitoresc, în stil patetic și totuși exact.

4. Prin noutatea punctului de vedere și a tonului, cartea lui Edmond About asupra *Greciei contemporane*¹⁾ a produs o adevărată revoluție în literatura periegetică. Până la About, Grecia nu găsisese decât poeți entuziaști, plini de reminiscențe clasice și de bunăvoință anticipată. Grecia reală nu-și găsisese încă observatorul; i-a fost dat tânărului membru al școlii franceze dela Atena să arunce o lumină mai crudă asupra epocii de prefacere a micului regat. Antichitatea este lăsată la oparte; reminiscența clasică dela fundalul călătoriilor lui Chateaubriand sau Lamartine dispare cu desăvârșire; chiar și Acropolea se estompează în preocuparea cotidiană, în studiul condițiilor de trai, al organizației de stat, al amănuntului topic și al statisticii, al observației precise dar și ironice. Cartea lui About este, în fond, o operă de reacțiune împotriva exagerărilor filelenismului. Fără a pleca dela o atitudine hotărât dușmănoasă, ce i ar fi slăbit poziția, About se apropie de oameni și de peisagii; dărmând iluziile perspectivei și ale poeziei, ne dă un tablou viu și incisiv al unei țări neconsolidate și a unui popor nepregătit pentru noile sale destine. Fără să fie, deci, principial miselenică, opera lui About este punctul de plecare al miselenismului atât de vizibil în a doua jumătate a veacului XIX, nu numai în conferințe și congrese ci chiar și în

1. Ed. About, *La Grèce contemporaine*, 1854.

demonstrația navală cu prilejul insurecției din Creta.

5. Observația lui About asupra psihologiei rasei este, totuși, nu numai judicioasă ci și nepărtinitoare. Patriotismul grec se disolvă în elenocentrism; după cum pentru Atenianul pericleic celelalte neamuri erau „barbare“, tot așa și pentru simplul băcan dela poalele Acropolei de azi. Grecia continuă a fi centrul civilizației europene. Patriotismul grec este, de altfel, un fapt neîndoios; el e și mai vizibil la eteroctoni, adică la Grecii risipiți dealungul Mediteranei. Atena e plină de monumentele ridicate de patrioții îmbogățiți în străinătate. Patriotismul lor, generos în vorbe și chiar în pietate, nu e însoțit, totuși, de virtuți militare. Grecii nu sunt poporul eroic al filelenismului romantic; războiul pentru neatârnare a fost mai mult un război purtat de haiduci dela adăpostul copacilor; în luptele deschise, fileleni „au pășit adesea în primele rânduri. Prezența unor eroi autentici ca Botzaris, Canaris, Diakos, nu implică și existența unui eroism colectiv; sunt numai cazuri individuale apărute în momente tragice, după cum apăruse Miltiade la Maraton, sau Temistocle la Salamina. Dacă patriotismul poporului grec este limitat, individualismul lui nu are însă limite; el degenerază în indisciplină, prin care se explică turmentata istorie a Greciei contemporane cu fenomenul endemic al revoluției

militare. Pe timpul lui About, viața publică era, de altfel, încă nesigură; jandarmeria însăși conținea foști Klefți retrași din activitate. Din desperarea de a nu putea ajunge caporal, povestește About, un biet jandarm se văzu nevoit să dezerteze și să atragă atenția autorităților prin mai multe prădăciuni la drum mare; i-s'a trimis atunci vorbă că de se va întoarce, va fi înaintat caporal și peste un an sergent; cum însă peste un an, șefii uitară de promisiune, jandarmul se retrase din nou la munte, și numai după trei omoruri, fu, în sfârșit, înaintat sergent, iar peste un an ofițer. Iată moralitatea administrativă a Greciei lui About și caracterul individualist al rasei. Sentimentul egalității merge până la ura împotriva distincțiilor sociale; ceva din psihologia ostracismului antic își supraviețuește și în legea dela 3 Februarie 1844, prin care se îndepărtau dela funcțiile publice Grecii eteroctoni, adică elementul cel mai activ și în eliberarea și în consolidarea Greciei moderne.

6. Pe la 1852 Grecia se afla, așa dar, în perioada eroică a formației sale; drumurile fiind cutreerate de bande de Klefți, călătoriile lui About prin interiorul țării sunt pline de întâmplări neprevăzute. Nesiguranța vieții publice era așa de mare încât Atena însăși ar fi fost cucerită de Grisotis, dacă primul glonte nu l'ar fi ucis, și nu i-ar fi risipit, astfel, banda înainte de

intră în oraș. Meșeria de Kleft nu dezonora, de altfel, pe nimeni : fiul lui Grisotis s'a putut apoi însura cu fiica generalului Tsavellas. Un călător german întâlnindu-se odată cu un bandit, acesta îi ceru punga ; pe când voia să se caute în buzunar, desfăcând paltonul, călătorul lăsă să i se vadă lanțul de aur al ceasornicului. — „Dă-mi și ceasornicul“, îi zise banditul. Ca să-și scoată ceasul, călătorul își scoase mai întâi mănușa de i-se văzură inelele cu pietre prețioase. — „Dă-mi și inelele“, îi porunci el din nou. Trăgând inelele, se zări și manșeta. — „Dă-mi și butonii“, apăsă Kleftul. Pe când se căsnia să scoată butonii, i se desfăcu medalionul de aur dela gât. — „Dă-mi și medalionul“, se răsti atunci haiducul. Cum în medalion era o șuviță bălae, călătorul se împotrivi ; amenințarea unui pistol îi curmă însă rezistența. Mergând odată pe drumurile Moreei, About se încrucișă cu o ceată de oameni suspecti, în fruntea cărora pășia un om înarmat până'n dinți și cu priviri piezișe ; ceata trecu totuși înainte, fără să-i facă nici un rău. Întâlnind peste puțin pe un țăran, About îl întrebă :

— Cine e conducătorul cetei de bandiți ce a trecut pe aici ?

— Nu sunt bandiți, dar n'ai greșit cu mult : e un subprefect în inspecție.

Pitorescul călătoriilor prin cătunele Greciei este și azi mărit de neprevăzutul, pe care-l aduc în totdeauna măgarii, singurul mijloc de transport

local. Pornind odată (1902) cu un prieten dela Olimpia spre fluviul Alfeu, cum mă simți, măgarul începu să svârle din copite. În zădar îl mângâiam cu versul, prin care Homer îl măgulia pe Ajax, comparându-l cu un măgar : animalul își schimbă doar tactica ; speriat, o luă la fugă ; nimic nu-l mai putu opri : sări, astfel, într'o goană nebună peste capitelurile de marmură, mă isbi de toți măslinii dumbrăvii sfinte a lui Zeus până ce, brusc, ne trezirăm, dobitoc și călăreț, în albia răcoroasă a Alfeului, în care i-se potoli, în sfârșit, spaima. În timpul acesta, reacționând altfel, măgarul prietenului meu nici nu urnise din loc. Notele de drum ale lui About sunt pline de incidente identice.

7. Lipsa autorității guvernamentale se simția pretutindeni ; lunga stăpânire turcă împlântase corupția în toate resorturile vieții publice. În loc să fie oarbă, dreptatea în Grecia era schioapă ; se putea cumpăra sau influența, uneori, și pe simple motive patriotice. În urma unui conflict dintre un francez și un cărciumar, procurorul ceru toată asprimea justiției, având în vedere că plângerea fusese înaintată de d. ministru al Franței. Franța, domnilor, care !...

Un tânăr din sală strigă :

— Vrai să te apăr ?

— Lasă-mă în pace.

— O să-ți obțin achitarea.

— Atunci te numesc avocat.

Și „avocatul“ începu din mijlocul publicului :

— Ce ni se vorbește de Franța și de Francezi ? Nu suntem noi Eleni ? Da, suntem Eleni, o frații mei, și un Elen e în totdeauna nevinovat. (Semne de aprobare). De altfel, actul de acuzare a mințit. Eram de față în ziua când acest nevinovat cârciumar a fost insultat, lovit și rănit de o hoardă de barbari veniți de la Nord...

Și „avocatul“ continuă mai departe în acelașton ; publicul îi luă partea în chip sgomotos și amenințător ; pedeapsa fu, astfel, micșorată dela o lună la o zi de închisoare și nu se știe bine de a făcut-o și pe aceea !

8. Săgețile ironiei lui About se îndreaptă, mai ales, împotriva curții regale : slab, fără personalitate și voință, înțepenit în formalismul etichetei germane, regele Othon era dominat de regina Amalia, grasă, energică și inatacabilă sub raportul onoarei. O singură dată cronică avu de înregistrat ofensiva amoroasă a unui ofițer francez de pe un vas în stația Pireului. Părându-i-se că regina îl privise cu simpatie la un bal al curții, el îi trimise peste câteva zile un coș cu o sută de mere și cu următorul bilet : „Maestate, Paris a dat un măr Venerii. Maestatea Voastră e de o sută de ori mai frumoasă decât Venus ;

îmi iau deci libertatea de a-i oferi o sută de mere". Regina trimise biletul legației franceze, așa că noul Paris fu imediat rechemat din Grecia.

Nici clasele înalte ale societății ateniene nu sunt cruțate. Intr'un duel cu un diplomat, un ofițer din aristocrația greacă trase și nu ni-meri.

— Domnule, îi zise diplomatul, lovitura nu se numără. Mâna îți tremura prea tare. Binevoește de mai trage odată.

Ne așteptând să fie rugat de două ori, ofițerul mai trase odată. O doamnă din corpul diplomatic ținea în mână o farfurioară cu o înghețată mâncată pe jumătate. Un tânăr din lumea înaltă îi luă farfurioara și, în loc s'o pună pe masă, mănăcă restul înghețatei, ca dintr'o atenție măgulitoare.

Un altul călcând pe picior pe o doamnă, la dans, doamna se plânse; dar ofițerul, grațios:

— Aveți poate bătăături, doamnă?

Și pe când doamna nu știa ce să răspundă la o astfel de necuviință, ofițerul începu să-i dea lămuriri, că și el are bătăături și că de câte ori îl strânge gheata e nevoit s'o spintece...

În schimb, clasele de jos sunt zugrăvite cu mai multă simpatie: preoți rătăciți prin fundurile Mis-triei, agoiați cinstiți sau simpli țărani, strălucitul Antonio, bunul Petros sau cinstitul Letteri întru-

pează virtuțile solide ale rasei și răscumpără imoralitatea miniștrilor și a generalilor ce se sbat sub ironia incisivă a acestei *Grecii contemporane*, — adevărat punct de plecare al literaturii de observație veridică asupra Greciei.

IV

1. Călătorii din epoca regelui Gheorghe : Gaston Deschamps, *La Grèce d'aujourd'hui*; pitoresc, observație amabilă, problema limbii. 2. Situația politică : Tricupis și Delyanis. 3. Sărăcia și vânătoarea matrimonială. 4. Mauricc Barrès : *Voyage de Sparte*.

1. Tot dela observație veridică dar sub lumina unei alte simpatii pornește și *Grecia de azi* a lui Gaston Deschamps ¹⁾; vechiul entuziasm filelenic al înaintașilor, plini de reminiscențe clasice și de sentimente recunoscătoare, se îmbină cu noul spirit de observație a vieții sociale, destul de exact dar fără ascuțișul ironiei lui About. In locul ironiei, găsim un simț al poeziei și al pitorescului absent în cartea lui About, și comparabil cu cel al lui Buchon : priveliștea din zori de zi, de pe muntele Licabet, dela capela sfântului Gheorghe, când Himetul se tivește cu aur, Atena primelor zile de primăvară, cu primblările la Eleusis, pe cărările pline de anemone, cu mei

1. Gaston Deschamps, *La Grèce d'aujourd'hui*, Armand Colin.

fripti haiducește la umbra rară a pădurilor, la Kefissia sau la Ambelokipø, Atena cu mișcarea din agora și din cafenele, nopțile de vară de pe plaja Falerului, sunt momentele succesive ale acestor notații pitorești. Cartea lui Deschamps atinge și chestiunile vitale în care se sbate Grecia, cum e, de pildă, problema limbii. Grecii sunt și astăzi munciți de pasiunea filologică; acum câțiva ani, sângele tinerimii ateniane a curs din pricina traducerii Evangheliei în limba populară; ceiace simțul nostru practic a înlăturat de acum jumătate de veac continuă să desbina conștiința națională greacă. Prestigiul trecutului domină tiranic: nu există avocat de judecătorie de ocol, care să nu aibă pretenția de a se exprima în limba lui Isocrate; între limba uzuală și cea scrisă s'a săpat, astfel, o prăpastie, pe care nimic n'o poate umplea. Orice încercare de literatură populară, romaică, este considerată ca un atentat la unitatea spirituală a națiunii, pentru menținerea căreia studențimea se luptă la baricade; formă de misticism unică în conformația spiritului uman.

2. Sub raportul politic Grecia lui Deschamps nu mai e Grecia lui About, adică nu mai e epoca eroică a foștilor palicari improvizați oameni de stat și a contratstului caricatural dintre formă și realitățile naționale. Mărită prin cele șapte insule oferite de Gladstone și prin Tesalia dăruită de congresul dela Berlin, Grecia Regelui Gheorghe

pășește pe calea adaptării la noua ei situație. Politicianismul e încă vițiul național; contestând autenticitatea descendenții Grecilor moderni din Elenii de odinioară, continuitatea defectelor etnice rămâne încă evidentă. Ca și „heliastul“ Pnixului antic Atenianul modern „face și astăzi politică“ la cafenea; răstoarnă guvernul și, mai ales, rânduiește treburile Europei. Pe când Grecii din străinătate se îmbogățesc, cei rămași în patrie își macină activitatea în lupte sterile; sărăcia a ajuns astfel endemică. Pe timpul lui Deschamps, ridicându-se deasupra tuturor prin înțelegerea serioasă a datoriilor sale, prin energie, și mai ales prin spirit pozitiv, Tricupis a avut să se lupte și cu proprii săi partizani, și cu „eroii“ vechei politici romantice. Crescut în Anglia, cu sobrietatea temperamentală a locului, flegmatic și practic, el și-a istovit, așadar, puterile în sterile lupte politice cu palicarii în fustanelă ai lui Delyanis, pregătitori ai tragediei dela Larissa și Domokos. Energia lui Tricupis a pus, totuși, oarecare ordine în finanțele țării și a purificat întru câtva administrația; viața publică nici acum nu e sigură; nu rareori trenurile sunt oprite de bandiți. Ilustrul „căpitan“ Thanasi se ocupa activ cu astfel de lovituri; din rasa nobilă a lui Andrei din Smirna și a lui Manoli din Adramyt, imortalizați de cântecele Kleftice, el jefuia pe bogați, dar ajuta pe nevoiași. În genere, însă, haiducii tindeau să se retragă spre munții Epirului și în Albania,

unde puteau opera mai ușor sub administrația turcă. Hagi Christo din Delfino își închipuia chiar că, provocând tulburări în Turcia, va precipita soluționarea problemei orientale; opera deci în credința că lucrează în numele elenismului!

3. Din pricina sărăciei generale, străinul e privit prin prisma unei iluzorii bogății; în fiecare tânăr călător se ascunde un ginere posibil. În călătoria sa prin insulele Arhipelagului, un Francez fusese găzduit în familia unui înalt funcționar, ce avea o fată de măritat. Tinerii se simpatizară repede din privire și, deși nu se înțelegeau în vorbă, își făcură totuși indispensabilele semnalizări amoroase. Cum familia practica discreția până la absența oportună, fata împinse și ea inițiativa până a arăta, inutil de altfel, cu ochiul spre odaia de culcare. În desperare de cauză, ea căzu, în sfârșit, leșinată la masă în brațele tânărului, în vreme ce familia se făcu din nou nevăzută... Abia mai târziu Francezul află că, victimă a aceleași complicități, cu cincisprezece zile înainte, un alt călător, după o simulare analoagă, avusese imprudența să-i deschidă corsetul; prins asupra faptului de familia revenită brusc, el fusese silit să se însoare — dar nu cu „victimă“ ci cu o soră a ei mai mare și mai urâtă. De data aceasta însă, fata mai mică lucra pe „compt propriu“.

Entuziasmat de Elena Krassopulo, o artistă

dintr'o trupă ambulantă de pantomime naționale, un ofițer francez de marină o invită printr'o scrisorică la hotelul Mării Britanii. Kyria Elena îi răspunse însă că-l așteaptă ea în cortul trupei, unde Francezul dădu peste vre-o zece actori desbrăcați pe jumătate, cu care bău un pahar de vin. A doua zi el primi pe vapor următoarea scrisoare: „Domnule, pentrucă ești deștept și pentru că-ți place fiică-mea, consimt să te cunosc. Imi vei face plăcerea mie și prietenilor mei de a cina cu noi, la cârciuma dela Hymet, înainte de reprezentație“. *Patrocle Krassopulo*, șeful trupei. La ceasul hotărît, ofițerul se puse la masă cu întreaga trupă, și după mai multe farfurii de pilaf, d. *Patrocle Krassopulo* ridică un pahar:

— Tinere strein, beau pentru sănătatea ta, pentru prosperitatea ta, pentru avansarea ta, pentru căsătoria, pentru întoarcerea în patrie și pentru fericirea copiilor tăi. Cei din jurul tău mi-au spus că ești deștept. Nu mă miră: Galii seamănă cu Grecii. Mi s'a mai spus că-ți place fata mea. Nici asta nu mă miră. Îți mărturisesc însă că-mi propusesem să n'o mărit c'un străin. Fiindcă îți place însă, mă învoiesc la această jertfă. Spune-mi, deci, care ți-e averea? Ai tu în Franța un câmp și o casă? Ce vinde tatăl tău?

Ca să nu rămână mai pre jos, ofițerul ridică și el un pahar:

— Domnule *Patrocle*, beau mai întâiu în sănătatea, pentru prosperitatea, pentru creșterea bo-

gășilor tale, cât și pentru sănătatea domnilor de față! Când m'ai chemat să mănânc pilaf aici, nu mă așteptam la cinstea ce-mi faci. Mă întrebi ce am. Ei bine, am sabia mea, sabia tatălui meu, care și el o ținea dela bunicii lui.

— Atât numai? suspină Patrocle.

— Cum, nu-i de ajuns?

— Nu zic nu. Dar, totuși... Uite, domnule străin, ai face mai bine să iei o femeie din țara ta.

— Vai! bănuiam că o să trebuească să mă resemnez.

— Ei, ei, nu te pierde cu firea! Trebue să-ți înduri soarta...

Și ca să-l mângâie îi mai turnă o farfurie de pilaf. După ce ofițerul plecă, d-l Krassopulo exclamă îmbufnat:

— Nu-mi mai vorbiți de militari. Greci sau francezi, ei n'au o lescae în buzunarele hainelor cu fireturi de aur. Fata mea o să ia mai bine un băcan din Farsala, iubita mea patrie.

4. *Asupra Călătoriei în Sparta* a lui Maurice Barrès, al cărei punct de plecare nu e realitatea peisagiului sau a observații sociale, ci ideologia, se poate insista mai puțin. Dela egoismul inițial, de

la exaltarea individualității prin orice mijloace, Barrès s'a ridicat la cultul strămoșilor, al rasei și al mediului cosmic modelator, fără să se fi înălțat însă și la înțelegerea întregii umanități și, deci, a diferențelor specifice ale raselor. Călăuzit de tradiționalismul său dogmatic și în această simplă călătorie, în locul unei Grecii saturate de reminiscențe clasice sau al unei Grecii surprinse în aza ei de tranziție, Barrès a construit o Grecie în cadrele ideologiei sale tradiționaliste. Loren de pe malul Rinului, el își afirmă neînțelegerea principială a poeziei Partenonului; din Acropole nu admiră decât turnul ruinat, vestigiul strămoșilor săi; în locul pelerinagiului mistic la Elensis, ia drumul mănăstirii Dafni pentru a îngenuchia pe lespeda cu flori de crini a vechiului monument franc. La lumina unei astfel de mutații a valorilor obiective în simple valori subiective, Sparta pășește în primul plan al preocupării sale; în locul evocării Atenei, cu larga poezie a civilizației și umanitarismului său, Barrès ne evoacă, pe țărmul pustiu al fluviului Eurotas, forța materială, patriotismul și tradiționalismul Spartei, în care își valorifică concepțiile sociale. Cu o astfel de mentalitate, călătoria devine pretextul regăsirii de sine într'un cadru numai aparent schimbat.

V

1. Posibilitatea de a clasa impresiile de călătorie după epoci. 2. Veacul XVII și XVIII. 3. Filelenismul. 4. Reacțiunea miselenică. 5. Epoca modernă de cercetare obiectivă.

1. După aceste răzlețe note asupra literaturii de călătorie în Grecia, e timpul să ne ridicăm și la câteva considerațiuni generale asupra direcțiilor ei spirituale. Popoarele evoluiază încet și peisagiile rămân neschimbate ; numai impresiile noastre despre ele se modelează după idei temperamentale, prejudecăți sau simple sugestțiuni trecătoare ; literatura de călătorii nu e, dealtfel, cu puțință decât prin această aptitudine multiplă de a simți felurit aceleași lucruri. Variate, impresiile se pot, totuși, grupa după epoci ; la baza lor e un moment istoric, determinat de curente de opinie publică ; călătorii nu văd, în genere, decât ceia ce-i obligă să vadă gustul și mentalitatea timpului ; la lumina acestui principiu se poate deci încerca o clasificare.

2. In veacul XVII și XVIII Grecia n'a trezit de

cât un interes retrospectiv ; fascinați de amintirea vechei civilizații elenice, călătorii luau drumul Greciei, fie pentru a aduna inscripții sau statui, fie în pios pelerinagiu la urmele antichității ; pentru dâșii nu existau decât Atenienii lui Pericle sau Lacedemonienii lui Leonida ; robii stăpânirii turcești erau copleșiți de reaua reputație a decadentei bizantine. „Literați ca Delille și Choiseul-Gouffier, observă Gaston Deschamps ¹⁾, au făcut pelerinagiul Acropolei, fără să bage de seamă că se aflau și oameni în jurul ei. Pentru umaniști, Grecia era leagănul glorios al libertății și al artelor și, în acelaș timp, uriciosul adăpost al sclaviei și al ignoranței“. După Fauriel, erudiții considerau Grecia modernă, „ca un simplu accident aruncat fără socoteală în mijlocul ruinilor sacre ale anticei Elade, pentru a-le strica spectacolul și efectul“.

3. *Itinerarul* lui Chateaubriand (1808) reprezintă o reacțiune împotriva acestei tradiții ; Grecii moderni nu încep să intre în conștiința publică europeană decât prin această carte. Fără să insiste, dealfel, prea mult, Chateaubriand a băgat cel dintâi de seamă că urmașii vechilor Eleni erau zdrobiți sub cel mai aspru despotism. „Atena, exclamă el, e sub protecția imediată a șefului eunucilor negri ai seraiului. Un „disdar“ reprezintă

1. G. Deschamps, *La Grèce d'aujourd'hui*, p. 368.

pe monstrul protector pe lângă poporul lui Solon. Acest disdar locuiește în cetățuia plină de capodoperile lui Fidias și ale lui Ictinos, fără să se întrebe de poporul ce a lăsat aceste urme, fără să catadicsească să iasă din cocioaba ce și-a clădit pe ruinile monumentelor lui Pericle; numai uneori tiranul automat se târâe la ușa bârlogului său; șezând turcește pe un covor murdar, în timp ce fumul pipei i-se înalță dealungul coloanelor templului Minervei, își primbla stupid privirile pe țărmurile Salaminei și pe marea Epidaurului“. Chateaubriand este, deci, cel dintâi călător „pitoresc“ și „filelen“, strămoș al unei literaturi ce avea să răsară ca violetele pe urma pașilor săi. După dânsul, contele de Marcellus și Pierre Lebrun împletesc cununi gloriilor antice dar varsă și lacrimi peste nenorocirile prezentului. Dacă războiul pentru Independență nu e rezultatul acestei literaturi exaltate, succesul lui final se datorește însă presiunii opiniei publice modelate de literatura filelenică asupra guvernului. Epoca aceasta reprezintă vârsta de aur a filelismului; ignorat cu desăvârșire cu câțiva ani în urmă, micul popor grec atrage brusc atenția nu numai a scriitorilor ci și a maselor populare; în concursul universal pentru îndulcirea nenorocirilor războiului literatura își are și ea partea sa: cel dintâi poet ce se inspiră din evenimentele contemporane e contele Gaspard de Pons în *Ode sur l'insurrection des Grecs* (1821); cenaclul ro-

mantic dela biblioteca Arsenalului devine entuziast filelenic; *Léonidas*, tragedia lui Pichald, jucată la 26 Noembrie 1825 la Théâtre-Français e plină de aluziuni actuale. Intre 1825—1828, Victor Hugo își scrie *Orientalele*, idealizând în *Canaris*, *L'enthousiasme*, *Navarin*, *L'enfant*, *Lazzara*, viața Klefților :

*Un Klephte a pour tous biens l'air du ciel, l'eau des puits,
Un bon fusil bronzé par la fumée, et puis
La liberté sur la montagne ..*

Inspirându-se din expediția lui Byron în Grecia, Lamartine compune *La dernier chant du pèlerinage d'Harold* (1825) atât de entuziast față de revoluția eteristă :

*Un seul cri vous restait et vous l'avez jeté,
Votre langue n'a plus qu'un seul mot : Liberté.*

*Au signal des combats qu'il entend retentir
Tout Hellène est soldat, tout soldat est martyr.*

Casimir Delavigne își rimează *Mesenienele* (mai ales *Le jeune diacre*), Florimond Levol poemul său *Les âges poétiques* (1826) și Pierre Lebrun *Le Voyage en Grèce* (1828). Népomucène Lemer cier compune tragedia *Les martyrs de Souli*. Interesul public se îndreaptă și spre folklorul grec ; cel dintâi, Fauriel publică cu mare succes *Chants populaires de la Grèce moderne* (1824--35), cu traduceri de poezii Kleftice, de balade, de poezii domestice și myrioloage ; Népomucène Lemer cier îl urmează cu *Chants héroïques grecs* (1829,

2. vol.) și Marcellus cu *Chants du peuple* (1851, 2. vol.). Antichitatea trece în al doilea plan al preocupății călătorilor; chiar și descripțiile pitorești sunt înlocuite prin memorii, volume și broșuri polemice în favoarea Grecilor și prin *Apeluri* adresate națiunii.

3. După zece ani de luptă, revoluția greacă izbutește, în fine; din ruini se înalță regatul grec, care rămâne acum de organizat, problemă mult mai greu de dus la bun sfârșit decât o insurecție Kleftică. Scoboriți din munții lor și prefăcuți în oameni de stat, „eroii“ nu sunt la înălțimea anevoioasei lor sarcini. Ei împing, de altfel, dragostea de libertate până la indisciplina, dragostea de egalitate până la ură, și de patrie până la egoism, și se dovedesc repede primejdioși ordinii publice. Introdus printr'o nouă revoluție în Sept. 1843, parlamentarismul nu dă rezultate mai bune; el se desvoltă cu toate viciile timpurii de corupție, grea moștenire a secularei stăpâniri turcești... Entuziasmul Europei începe, deci, a se răci. În locul unei țări de eroi antici, apare o țară de politicieni gălăgioși în veșnică frământare și revoluție, în timp ce toți își închipuise că vechea Eladă va răsări, brusc, înarmată ca Paliat Athene. În aceste condiții psihologice, producerea unei reacțiuni în spiritul public nu putea fi decât fatală: ura e o iubire înșelată. După filelenismul exagerat dintre 1820—1830 urmează,

deci, o perioadă *miselenică* ce coincide cu domnia regelui Othon (1833—1863) și se traduce în literatură prin *La Grèce du roi Othon* a lui Grenier și, mai ales, prin verva incizivă a nemuritorului pamflet al *Greciei contemporane* a lui Edmond About.

Pentru a-l studia și mai bine în geneza sa, îl vom circumscrie însă în opera contelui D'Estourmel, *Journal d'un voyage en Orient du 1844*. Saturat de cultură clasică, realitatea nu-l poate satisface pe acest călător; natura i-se pare inferioară descripțiilor poeților, iar oamenii inferiori legendelor eroice. „Sunt niște adevărați condottieri, exclamă el cu indignare... Iată Solonii și Socratii pentru care atâția se pasionează la noi“. Nemulțumirea se traduce apoi în continuă dezamăgire. Corintul e o deziluzie. „Ce schimbare! exclamă el. Niciodată o mărire atât de căzută nu mi-a mâhnit privirea... Nu te poți apropia de el fără să te temi de febră sau de anarhie; ca să te plimbi îți trebuie o escortă; ca să stai peste noapte, îți trebuie să plătești o garnizoană, așa că, sub acest raport, se poate spune și azi că nu-i dat tuturor să meargă la Corint“. Atena îl exasperează și mai mult. „Nu, scrie el, nu-mi pot spune prima impresie în fața acestei Atene, visul și pasiunea tinereții mele. Priveliștea acestor nemernice cocioabe, acolo unde imaginația îmi reprezintă temple și palate, în veșteji întru atât toate iluziile că-mi plecai capul

și mă lăsai condus de ghidul meu fără să mai privesc în jur“. Monumentele i-se par de o micime extraordinară. La Nauplia se întâlnește cu Lamartine, care își făcea celebra lui călătorie în orient. Impreună azistă la ședința Adunării naționale, descrisă cu atâta entuziasm de Lamartine în *Călătoria sa în Orient*“¹⁾, și evocată apoi cu atâta elocință în discursul său din Camera dela 3 Iunie 1836. Cu totul de altă părere e însă D'Estourmel: „N'au trecut patru ani, scrie el, de când eram tocmai și eu de față la acea ședință, despre care vorbește oratorul. Am văzut cuu Grecii își disputau prin războiu civil, ceiace războiul strein lăsase nepustiit în această nefericită țară. Imi voi aminti multă vreme impresia ce mi-a trezit Camera deputaților, în care moțiunile absurde se succedau și în care jaful era atât la ordinea zilei încât Nauplia a fost amenințată de bandiții, pe care deputații îi adusesese în suita lor... S'ar fi incendiat orașul fără atitudinea energică a soldaților noștri, care urau și disprețuiau pe acești eroi greci și care ardeau de nerăbdarea de a le da o lecție... N'am văzut, deci, nimic care să-mi forțeze admirația, dar am văzut mulți Greci dispuși să forțeze ușile, lacătele, să izoleze, să fure, ceiace făcuse la Misolonghi și ceiace imputau trupelor noastre că nu-i lasă să facă și la Nauplia“.

1. A. de Lamartine, *Voyage en Orient* (1836, 4 vol).

4. Leacul a venit doar cu timpul. Grecia a ieșit, astfel, din perioada eroică ; transformată în stat modern, ea a început să se adapteze postulatelor civilizației contemporane și să se pună pe lucru : spiritul public și-a revenit și el din reacțiunea miselenică și s'a recules într'o mai dreaptă înțelegere a lucrurilor. Domnia regelui Gheorghe I corespunde tocmai acestei faze de liniștire, departe de entuziasm și de detractare sistematică. Interesul călătorilor se îndreaptă acum, fie spre sensul civilizației și artei elenice, ca să ne dea nobila *Prière sur l'Acropole* a lui Renan, fie spre cercetări arheologice, ca să ne dea masiva operă a *Școlii franceze* dela Atena, înființată la 11 Sept. 1846, fie spre latura pitorească, ca să ne dea *La Grèce d'aujourd'hui* a lui Gaston Deschamps, model al unei literaturi de călătorie temperat poetică, fără iluzii, dar nu dezamăgită, însuflețită mai ales de spiritul dreptății, bunevoienți, literatură devenită atât de bogată la începutul acestui secol ²).

1. Georges Radet, *L'histoire de l'oeuvre de l'Ecole française d'Athènes*, Paris 1901 (XIV + 492 p. .

2. Un studiu complet asupra tuturor călătorilor francezi în volumul meu, *Les voyageurs français en Grèce au XIX-e siècle*, Paris, 1910.

V

1. Pe o zi de vară la Atena, — o vizită la Plutarco Sarfidis.

1, La aceste note ale atâtor călători pe „drumurile Eladei“, adăugăm câteva pagini personale, evocări ale unor peisagii întrevăzute, fantezii și considerațiuni asupra situației Greciei moderne în pragul marelui războiu.

În miezul unei zile de vară, străbăteam cu domnul Mancea ulițele Atenei. În dogoarea roșietică a aerului și în reverberația marmurii caselor, soarele nici nu se mai zăria. Mergeam cu pleoapele închise și cu piciorul nesigur pe drumul pustiu. La umbra rară a unui chiparos, câte un câine doar privia lacom în toate părțile înainte de a se culca, sleit de puteri, cu ochii roșii, cu limba scoasă. Când trecea vreo trăsură, praful ne pătrundea în fine efluvii nările și ni-se așternea pe gene. Domnul Mancea, în deosebi, era obosit; gras, el se clătina când într-o parte, când în altă, trecându-și mâna peste fruntea îmbrobodată; în fața largă abia i se zăreau ochii mici;

pe buze îi flutura zâmbetul de bunătate al oamenilor grași și al miopilor. Scoțându-și mereu pălăria de pae, își făcea vânt cu ea.

— N'am ajuns încă ?

Răspunsul meu se îmbuca stereotipic cu întrebarea lui :

— Incă nu.

Mai largă, calea Academiei părea și mai încinsă. Ne oprirăm, în sfârșit, în fața unei case mari, albe, în formă de cub, cu intrare prin curte, cu două rânduri străbătute de nenumărate ferestre cu pleoapele storurilor de lemn trase, — o casă scufundată în tăcere, pe lângă care nu puteai păși decât cu sfială ca pe lângă un om adormit. Sunarăm. În așteptare, domnul Mancea își apropia ochii miopi de ziduri, de podoabele de marmură, de canaturile largi ale ușii ca pentru o evaluare, și apoi zâmbia cu înțeleș :

— Ei, hoțul de Zenon !

Nu venia nimeni să ne deschidă ; mai sunarăm odată. Nerăbdător, domnul Mancea pipăia acum leii de marmură dela intrare, până ce, într'un târziu, ușa se crăpă, și un glas se auzi din capul scării de sus, în grecește :

— Cine-i acolo ?

Li răspunsei.

Pe dată se zvoni o alergare de pași grăbiți pe scările de marmură. Un om mărunț și încărunțit se repezi apoi la gâtul domnului Mancea, cu mișcări iuți de bucurie ostentativă. Abia desfăcân-

du-se, domnul Mancea îl apucă de mână, îl cercetă cu privirea lui dibuitoare, și, cătând împrejur la bogăția pereților, la mozaicurile răcoroase și la oglinzile ce se ridicau în susul scărilor, murmură :

— Ei, bată-te să te bată de Zenon! Bată-te să te bată... Bine ai mai ajuns!

În bucuria lui, și Zenon îl lovia pe domnul Mancea peste pânțele: „Bine, se poate una ca asta, să nu-mi scrii că vii!“ Înțelegând apoi oarecum vorbele și privirea prietenului său, îl fixa și el cu o clipire șireată, repede ștearsă.

Ne urcarăm pe scări. Cu cât urca o treaptă mai mult, cu atât Zenon scobora glasul, până ce sus, își vorbeau aproape la ureche, cași cum ar fi dormit cineva în odaia de alături. În capul scării ne întâmpină, cu mirare, o femeie bine prinsă, cu ochi luminoși și negri; cum o zări, domnul Mancea se înroși ca totdeauna în fața femeilor, se înclină și, sărutându-i mâna, privi apoi în toate părțile speriat. Zenon zâmbi ironic și ne pofti înăuntru.

Intrarăm într'o odăe răcoroasă, prin ale cărei storuri trase pătrundea abia câteva ațe de lumină. Veniți din căldura și din lumina de afară, ne simțeam acum bine, în adăpostul de răcoare și de întuneric. După ce șopti ceva, Zenon ieși. Peste câteva clipe intră din nou cu un bătrân la braț, un bunic scos dintr'o cadră veche, mic și adus din spate în două, cu ochii albaștri pier-

duți sub gene stufoase, cu șuvițe de păr alb și mare, lipite ici și colo pe cap, cu pergamentul feței brăzdat de cute nenumărate, Plutarc Sarfidis pășia cu mersul mărunț și cu privirea filtrată din altă lume. Când începui să-și povestească, în cuvinte rare și într'o românească nesigură, amintirile lui despre Moldova, pe care o părăsise de patruzeci de ani, după ce fusese secretarul caimacamului Toderiță Balș, și după ce agonisise milioane, ai fi crezut că povestește o întâmplare streină de dânsul, pierdută în timp. Cu fiecare cuvânt făcea o sforțare ca să prindă o ață de lumină dintr'o boltă de întuneric. Apoi se opri. Iși lunecă privirea indiferentă peste lucruri până ce și-o pironi îndelung pe un portret din părete, din care, în întunericul odăii, nu distingeam decât cadrul de aur. Zenon se agita în dosul lui Plutarc, și, ca pentru a alungă o idee supărătoare, isbucni sgomotos :

— O să vă dau ceva bun și gustos cum n'ați mai mâncat.

Mergând spre ușă, o deschise puțin, strigând :

— Aglae, să ne aduci o dulceață de *naranze*.

Aglae era doamna întânită în capul scării, căreia domnul Mancea îi sărutase mâna atât de ceremonios. Înroșindu-se din nou, se înneacă cu dulceața. Zenon zâmbi iarăși cu înțeles, apoi începu să ne vorbească despre această portocală sălbatcă din insula Eubea, numită năranză.

Absent și imobil, bătrânul Plutarc privia mereu

spre părete. Făcu apoi un semn din mână lui Zenon, care păru că se împotrivește. Plutarc ridică atunci capul poruncitor. Umilit, Zenon își scoborî privirea ca dinaintea un stăpân, se duse la fereastră și trase storurile... Un fuior de aur pătrunse în odaie ; din părete se distinse acum portretul : un tânăr în puterea vârstei, cu mustața răsucită și cu privirea fericită, spre care bătrânul cătă din nou cu duioșie, intoarsă repede în durere ; lacrimile îl podidiră. Zenon ne făcu un semn enigmatic. „Lăsați-l în pace, părea a ne spune, și nu vă puneți mintea cu dânsul“. Sculându-se în picioare, bătrânul făcu câțiva pași șovăitori prin odaie ; să îndreptă spre tabloul din părete, se opri dinaintea lui și se puse în genunchi pe un scaun ; printre lacrimile și gemetele lui înnăbușite abia se desprindea un cuvânt : Konstantinos ! Domnul Mancea și cu mine ne priveam tăcuți, fără să înțelegem durerea ce isbucnise deodată. Zenon nu-și află locul. Plutarc se întoarse, ne luă de mână, și, dinaintea tabloului, începu gemând :

— Atât aveam : pe Konstantinos. Priviți-l ! Ce frumos eră, ce ochi, ce mustață și ce inimă de aur ! Mi l-au luat. A murit.

Se lăsă apoi în voia lacrimilor ; plângea cu capul proptit între mâini. Când se mai potoli, începu din nou :

— L-am crescut treizeci de ani cu dragostea bătrâneții. Konstantinos eră singura mea bucurie. De am muncit știam că aveam pentru cine ; pentru

dânsul am agonisit puținul ce am astăzi. Priviți-l... Așa era: chipeș la trup și isteț la minte. Nu demult au sosit în excursiune la Atena niște prieteni din Anglia, pe care Konstantinos i-a întovărășit pretutindeni. Intr'o Mercuri după ameză s'au urcat cu toții pe Licabet, la izvorul de lângă schitul Sfântului Gheorghe, din care, osteniți, au băut apa rece ca gheața. Când s'a întors seara acasă, Konstantinos a simțit o căldură ce a început să crească și să dea în friguri. Toate ajutoarele au fost de prisos. După trei zile, Sâmbătă seara și-a dat sufletul în brațele mele.

Bătrânul tăcu din nou, rătăcindu-și privirea tulbure și umedă peste lucruri. Cu mersul lui mărunț, ne conduse apoi prin încăperile de umbră și întuneric ale casei. Ridicând storurile, el lăsă soarele să pătrundă peste mobilele acoperite; totul părea scufundat de mult într'un somn adânc. Plutarc se preumbla însă frenetic prin casă, arătând cu mâna podoabele scumpe. „La ce bun? Pentru cine le-am adunat? Aici n'am mai intrat dela moartea lui... Ce-mi mai folosesc?”

Clătina apoi din cap cătând spre Zenon, cu o privire de neîncredere. „De când a murit Konstantinos, a venit frate-meu Zenon din România să-mi închidă ochii în liniște“. Cuvintele lui îmi păreau însă pline de înțeles. Ingrijorat, Zenon iscodia chipul mâhnit al bătrânului. Ajunserăm astfel într'o odaie mai mică. Când lumina o încinse, zărirăm biroul acoperit cu hârtii în neregulă; de jur împrejur, pe pereți,

din nenumărate fotografii ne zâmbia acelaș tânăr, plin de viață și de nădejde. Bătrânul le privi fără suflare și, apropiindu-se de birou, se uită la com la hârtiile neatînse de mult, apoi se prăvăli în nesimțire în fotoliul ce adăpostise atâta vreme trupul tânăr al lui Konstantinos.

Când ieșirăm din această casă a jalei, îmi simții sufletul strâns ca într'un clește. Alături de noi fâlfâise aripa morții; mergeam astfel cu pasul rar, negăsind niciun cuvânt pentru a tălmăci tragedia, peste care dădusem din întâmplare. Tăcut, Domnul Mancea părea și el adâncit în gânduri. Deodata se opri și, bătându-mă peste umăr, izbucni:

— Să știi că hoțul de Zenon trăește cu Aglae.

Neașteptate, cuvintele domnului Mancea mă smulseră violent din mâhnirea mea. Involuntar râsei. Intorcându-se, un trecător cătă lung la noi, fără să bănuiască din mijlocul cărei tragedii izbucnise solul vieții...

1909.

VI

Idealizare și realitatea. : *Batracomiomahia*.

1. Când am debarcat întâia oară în Grecia (1902) nu veneam pentru a vizita o țară necunoscută ci numai pentru a o identifica cu Elada lecturilor mele, Elada zeilor tineri, a eroilor homerici și a lespedelor de marmură. În Atena modernă căutam urmele Atenei lui Pericle. Dealungul stufișurilor de laur ale Iisului secat, printre care s'a desfășurat odinioară subtilitatea dialogurilor lui Socrate, îmi repetam cu mirare versurile lui Sofocle: „Apele rodnice ale Iisului rostogolesc valuri ce nu ațipesc niciodată; în fiecare zi unda lui curată se răspândește pe pământ, înprăștiind viața“. În realitate, „valurile ce nu ațipesc niciodată“ se reduceau la puțin lucru: pe fundul unei albie măloase abia se zăria pe alocuri o ață de apă tulbure; trecând-o dintr'o săritură, m'am pus în căutarea, cu ajutorul planului Atenei, a fântânii „Calliroe“ — fântâna „eneacrunos“, fântâna „cu nouă guri“, a lui Pau-

sanas. După o zădarnică cercetare, m'am văzut nevoit să întreb pe un trecător.

— E chiar aici, îmi răspunse el, arătându-mi-o cu degetul.

În jgheabul unei pietre sărace se prelingea un firicel de apă, așteptat cu lăcomie de limba fumegândă a unui măgăruș însetat.

Aceasta e antichitatea elenică. Fluviile n'au secat și nici munții n'au devenit movile, ci au rămas cum au fost odinioară; numai imaginația și viziunea măritoare a scriitorilor antici le-au dat proporții epice. Imaginația este principiul conversiunii tuturor valorilor antice; ea e la baza legendei „eroice“ a vechei Elade, a cărei supremă expresie literară se găsește în poezia homerică. Elada, care a creat pe „eroi“, a creat însă și „parodia“ lor, așa că, după o primblare dezamăgită pe albia uscată a Iisului atât de cântat odinioară de poeți, am crezut că, pentru a fixa o replică necesară a dipticului, e bine să ne referim și la „*Batracomimahia*“, nemuritoarea caricatură a „eroismului“ homeric :

BATRACOMIOMAHIA

(Răsboiul broaștelor cu șoarecii).

*O eor de Muze al Heliconului mă 'nsuflește
Inima 'm încălzește să cânt o nouă cântare,
Ce pe genunchi a lor mele tăblițe încredințat-am :*

Lupta cumplită, nemăsurată, aprinsă de Ares
Vreau ca la oameni să intre 'n urechi și cu toții să știe :
Cum între broaște făcut-au șoarecii iuruș năpraznic,
Vrând să ne-arate isprăvi cum numai Gigantul făcură :
Astfel umblat-a povestea prin lume și astfel începe :

— Odinioară un șoarec, scăpând de o nevăstuică
Insetat se apleacă cu botul cel fraged în baltă
Și se desfată în apa ei dulce ; dar îl zărește
Broasca ce-orăcăde mult peste ape și astfel grăește :
— «Oaspete, cin' ești? Cum ai venit pe la noi și al cui ești ?
«Drept spune-mi toate ca nu cumva să te prind de
[minciună.

«De te voi crede bun de prieten, acasă te-oi duce
«Și vei primi ca un oaspe daruri frumoase și multe,
«Sunt **Bulbucan**. Mare-rege în baltă, cu multă onoare
«Stau peste-al broaștelor neam pe toate zilele mele.
«Tată îmi e **Noroilă** și mamă a **Apei-regină**,
«Ce se uniră 'n iubire pe a Eridanului maluri.
«Iar pe tine te văd mai frumos și mai tare ca alții.
«Sceptru socot că porți și că ești luptător în războaie.
«Spune dar, mare viteaz și numele tău și a ta spiță.»

Fură-fărâme răspunde atunci și astfel grăește ;
— «Ce mai întrebi de spița-mi, iubite? Lumea o știe,
«Oameni și zei o cunosc, ba chiar și cerești sburătoare.
«**Fură-fărâme** mă chem la ai mei și sunt o odraslă
«A inimosului **Ronțae coajă**. Maică îmi este
Curăță-râșniț' a regelui **Șuncă-zdrelește** copilă.
«Intr'o colibă lumina văzut-am și mă 'nțarcară
«Numai cu nuci și smochine și alte dulceți felurite
«Cum deveni-vom prieteni, de loc înrudiți prin natură ?
«Ție ți-i dată viața în ape; eu, dimpotrivă,
«Hrana mi-o caut la oameni și nici că îmi scapă vreodată
«Coșul rotund cu pâine de grâu măcinat la trei pietre,
«Nici vre-o plăcintă 'nfoiată, cn bobi de susan presărată.
«Nici bucățele de șuncă, ficații cu prăpure albe,
«Nici de curând închegatul caș din laptele dulce,

- «Nici trufandalele ce jinduesc chiar mulți cu parale
- «Și 'ntr'un cuvânt tot ce bucătarii fac pentru cină
- «Oalele împodobind cu feluri de mirodenii.
- «Nici vreodată fugit-am de sgomotul strașnic de arme
- «Drept înainte am mers, luptând în rândul de frunte.
- «Omul chiar nu mă 'nspăimântă, cu tot trupul lui mare.
- «Noaptea în patu-i mă urc și îl mușc de vârful de deget.
- «Dela călcâiu îl încep și când durere el simte
- «Somnul molatic îndat-a sburat, astfel mușc eu de tare.
- «Însă pe lume mi-e frică și mie de două ființe :
- «Uliul și nevăstuica, ce mari primejdii căsună,
- «Și de vicleanul cuib al morței, crunta capcană.
- «Dar mai ales nevăstuica-i grozavă : ea-i sgrifturoaica
- «Ce scotocește în găuri pe cel ce-acolo scăpase.
- «Nu mănânc varză, ridichi și nici dovlecei de grădină.
- «Nu mă hrănește prazul cel verde, nici pătrunjelul.
- «Aste mâncări doară sunt ale voastre, ale celor din baltă»

Dar **Bulbucan**, zâmbind la aceste, zise ironic :

- «Oaspete, mult mi-te lauzi cu pântecul. Află că și noi,
 - «Multe minuni ți-arătăm în bălți și chiar pe la maluri.
 - «Broaștelor Zeus dăruit-a un trai de pământ și de apă
 - «Ne-a poruncit să sărim pe uscat, să ne-ascundem în baltă,
 - «Vrei acum o dovadă ? Nimic nu-ți este mai lesne :
 - «Urcă-te colea în cărcă și ține-te bine să nu cazi
 - «Ci să ajungi în palatele mele teafăr și vesel».
- Astfel vorbind își întinse spinarea. Repede saltă
Șoarecul sprinten și prinde 'n lăbuțe gâtul cel moale.
La început îi plăcea să privească portul de aproape
Și înnotul cel sigur al lui **Bulbucan** ; când iată deodată
Valuri de purpură blana-i stropesc. Atunci **Fură-fărime**
Se tînguește, 'n zadar se căește și-și smulge și părul,
Labele își ghemuește sub pântec, inima-i bate,
Frică îi este de apă și vrea pe uscat să se 'ntoarcă,
Plânge subțire, 'ngrozit, de spaimă sângele-i înghiață,
Coada-și întinde târînd-o pe apă ca lopăciță,

Rugă ferbinte înalță la zei să-l scape de apă,
Și astfel de pildă grăește, vorbind din botu-i subțire :
— «Nu astfel dus'a în spate pe sarcina dragostei sale
«Taurul, când pe Europa aduse în Creta pe valuri,
«Cum mă poartă spre casa-i plutind cu mine în cârcă,
«Broasca ce iese din valul cel alb cu trupul ei palid»
Dar deodată un șarpe apăru — grozavă vedere
Amândurora — și gâtul pe sus îl ținea peste apă.
Chir **Bulbucan** văzându-l s'afundă și nici că gândește
La părăsitul tovarăș în apă, moi gata să piară,
Fundul bălții atinge, scăpând de neagra peire.
Șoarecul cel părăsit se prăvale în baltă pe spate,
Chițâe și se frământă cu labele una în alta
Când se cufundă în apă de tot, când iarăș apare,
Apa bătând din picioare, dar chip nu găsia ca să scape
Mare povară era pentru el și blana-îmuiată,
Deci în minutul din urmă a zis cam astfel de vorbe :
— «Nu vei scăpa, **Bulbucan** viclean, după fapta acesta,
«Tu ce m'arunci de pe trup să mă 'nec ca de pe o stâncă
»N'ai fi fost mai iscusit pe uscat decât mine, vicleane,
«Fie la cursă, la luptă, pancration ; ci cu momole
«M-ai asvârlit în vâltoare, dar Zeus ce ne vede răsbună :
«Scump vei plăti oștirii de șoareci fapta-ți urâtă»
Astfel zicând își dă duhul în apă, dar îl zărește
Linge-castron ce ședea chiar atunci pe jilavele maluri.
Scoate un țipăt amarnic, cu jalnica veste aleargă,
Șt'rea pe șoareci îndată îi umple de-o cruntă mânie
Și la pristavii lor poruncesc că în zorile zilei
Mare sobor să adune în casa lui **Ronțâe-coajă**,
Indureratul părinte al bravului **Fură-fărâme**,
Care plutia umflat și cu pânticu'n sus peste baltă
Toemâi pe mijlocul ei și la mul nu putea ca să iasă.

Când dar se strânseră îngrabă cu zorile, întâi se ridică
Ronțâe-coajă plin de mânie și astfel grăește :

— «Chiar dacă neamul broștesc mi-a făcut numai mie
[necazul,

«Scumpii mei, pierderea aceasta la toți un doliu vă este.

«Sunt acum nemângâiat căci trei lăstare perdut-am :

«Cel dintâi fu răpit și ucis de o nevăstuică

«Foarte vrășmașe care-l robise ; slobod afară,

«Celui de al doile niște oameni capu-i mângărară

«Prin scornitura cea nouă de lemn : grozava capcană,

«Cum o numesc calăii ce pierderea noastră visează,

«Și pe al treilea ce-l răsfățarăm eu și cu mă-sa

«L-a înecat Bulbucan unde apa îi mai adâncă.

«Haidem dar să ne 'narmăm, să pornim peste broaște
[năvală

«Impodobindu-ne toți cu armură mult măestrită»

Astfel zicând, pe toți să-și ia armele îi hotărăște,

Ares îi înarmează, căci grijile luptelor poartă.

Deci pe al labelor fluer pun jambiere solide

Din tulpinițe de bob sdrumicate și apoi legate,

Ce le trântiseră jos, călcând de cu noapte o ogradă ;

Iar din pielțe ce prind cu rogoz își gâtesc și pieptare

Mult potrivind o piele mai mare de nevăstuică.

Scuturi aveau roțițe cu lampă, iar ca lance

Câte o undrea cu totul de aramă, — arma lui Ares.

Coiful era din coaje de nucă prinsă la tâmple.

Astfel era până în dinți înarmați : când deci îi zăriră

Broaștele, toate ieșiră pe luciul, și apoi laolaltă

Strâns-au cu grabă un sfat, chibzuind de războiul cel
[crâncen.

Cum cercetau cam ce ar însemna răscoala și zarva,

Tocmai atunci sosește un pristav, cu sceptru în mână,

Treeră-oale, fiul viteazului **Caș-prăpădește**,

Vestea cea rea de războiul aducând și astfel grăește :

— «Broaștelor, viu a vă spune că șoarecii ce v'amenință

«Armele cer să luați să ieșiți la o crâncenă luptă,

«Căci pe **Fură-fărâme** văzutu-l-au la dumneavoastră

«**Mort** : **Bulbucan-craiu** ni l-a răpus. Veniți dar la luptă

«Voi ce aveți între broaște o inimă fără prihană».

Astfel de veste rostește în urechile celor de față

Și turburare produce în mintea trufașelor broaște,

Ce orăcăiau spre Bulbucan. Dar acesta se scoală :

— «Scumpii mei, nu eu ucis-am pe șoarece, nici că
[văzut-am

«Cum a murit, ci singur, jucându-se pe lângă baltă,

«Vrut-a să 'nvețe înotul ca noi și-a pierit, iar mișeii

«Șoarecii mă clevetesc fără vină. Haidem, dar planul

«Să-l întocmim spre a pierde pe procleșii șoareci cu totul,

«Dar să vă spun chiar acum un plan nimerit cum îl
[cred eu.

«Corpurile împodobind cu armele sta-vom pe maluri,

«Unde vor fi mai înalte, ca 'n marginea unei prăpăstii.

«Când într'o oarbă năvală, porniți către noi, vor ajunge

«Să ne-atingă, de coif i-om lua câte unul

«Și-apoi în baltă cu dânzii într'o clipă sări-vom

«Și, curmând suflarea acestor terestre ființe,

«Vom ridica un trofeu de învingere a șoricimii».

Astfel grăi **Bulbucan** și cu arme broaștele 'mbracă.

Frunze de nalbă la pulpe sucesc, jambiere solide,

Platoșe 'ndată-și croiesc din foile late de sfeclă,

Verze despoae și pun pe la scuturi drept fățueală,

Lance : la mijloc în scut un stuț de rogoz se înfige.

Coiful din scoici de cele mărunte acopere capul.

Deci înarmată din creștet în tălpi pe a malului creastă

Zăngăne lăncile mult sgomotos mânioasa oștire.

Zeus după ce adunat-a pe zei în cerul cu astre

Le-a arătat și gloata războinică și pe vitejii

Mulți și înalți ce statură în mâni cu lungile sulii

Și, zâmbind senin, ispiti despre cei ce ajută

Broaștelor sau ticățiilor șoarici. Zise Atenei :

— «Fiica mea, nu te vei duce să fii de ajutor pentru șoareci,

«Căci totdeauna ei saltă prin templu-ți, veseli se joacă,

«Se 'mpărtășesc din miros, din mâncările jertfelor tale».

Fiul lui Cronos astfel a zis, dar Atena răspunse ;
— «O tată, nu voi veni nicidecum ticăiților șoareci
«Intr'ajutor, căci mulțime de pagube îmi cășunează,
«Toate coroanele-mi strică și lămpile cu untdelemnul,
«Insă o altă ispravă, zău, inima 'n mine mi-a frânt-o ;
«Stofa cea nouă mi-au ros-o, țesută de mine cu casnă
«Fin depănându-i urzeala, subfîre bătând-o 'n vatale,
«Dar mi-au umplut-o de găuri. M'amenință deci croitorul,
«Nu mă slăbește și de-asta grozav îmi este de ciudă.
«Despăgubire cerându-mi,—lucru nevrednic de o zeiță.
«Insă nici broaștelor nu le voi da vre-o ajutorare,
«Fiindcă nici ele nu sunt de ispravă. Cătă-va vreme-i,
«Mă întorceam din răsboiu, eram frântă de osteneală.
«Somn îmi era, dar nu mi-au lăsat cu jurata lor lavră
«Nici un minut s'ațipesc, zăcut-am astfel deșteaptă,
«Capul durându-mă 'ntr'una pân'ce cântă și cocoșul.
«Să ne abținem, o zei, de a veni între ei ajutoare,
«Nu cumva arma s'atingă rănind pe vre-unul de-ai noștri,
«Nici să împungă în trupul cuiva vre-o lance, vr'o spadă,
«Căci ei se luptă de-aproape și când un zeu e la mijloc,
«Sta-vom mai bine aici, privind la încingerea luptei».
Astfel vorbi și convinse pe zei cari acum împreună
Toți se apropie încet, se strâng pe loc la olaltă,
Și mai veniră pristavi vestind că-s semne de luptă
Și apoi deodată țințarii din trâmbițe lunge
Sgomot grozav de război s'vonesc, în timp ce din ceruri,
Joe, fiul lui Cronos, tunând, vesti luptă cumplită.

Primul **Orăcăe-mult** pe **Lingilă** a rănit cu a sa lance,
Din luptătorii dintâi, nimerind în pântec ficatul,
Cade rănitul în pulbere, părul moale mănjindu-și.
El duduî căzând, și armele lui clincăniră.
Vântură-găuri pe **Noroilă-l** insulitează.
Lancea puternică 'n piept înfingându-i; iar pe căzutul
Moartea cea neagră-l cuprinde și sufletul sboară din
[trupu-i.

Sfecle-misdrește în inim'a 'mpuns pe **Cutreră-oale**
Cu rogozul : **Busuioc**eanul atunci se prăvale.
Roade-pâine pe **Orăcăe-mult** în pântec isbește.
Fața-i s'abate 'nainte și sufletu-i sboară din membre.
Iar **Place-baltă** când vede pe **Orăcăe-mult** că se pierde
Svârle în **Vântură-găuri** luându-i pe dată lumina vieții,
Talere-linge pe el năvăli cu lancea lui mare
Și îl isbi fără greș la ficat. Când dar îl zărește
Ciugule-varză, în ballă sărind, de pe mal se avântă,
Inșă nici astfel nu scapă de lancea care-l isbește
Și îl răpune luându-i lumina; balta în sânge
Se colorează, iar el se întinde țeapăn de-apururi.
Atârnându-i din pântec îi ies mățigușele grase.
Caș-prăpădește pe creastă de mal își dă viață și arme.
Șunci-rotunjește când vede lancea lui **Păpureanu**.
Fuge la baltă de grabă sărind, aruncându-și și scutul.
Apă-iubește ucise pe craiul **Roade-coltuce**,
C'o piatră picnindu-l tocmai în creștet; creeru 'ndată
Picuri îi iese pe nări și pământul de sânge se moae.
Borborocete ucis e de **Linge-castron**, renumitul,
Care-l atacă cu lancea, luându-i lumina vieții,
Praz-morfolește pe **Aleargă-miros** de picior îl târăște
Și-l năbușește în baltă, cu laba de ceață ținându-l;
Fură-fărăme se luptă viteaz pentru ucișii tovarăși,
Svârle în **Praz-morfolește** ce nu se suise din apă,
Cade acesta 'nainte și sufletu'n iad i se duce.
Calcă 'nnămol dă 'n **Fură-fărăme** cu o mână de tină
Și lipindu-l în frunte, — puțin de nu-l și orbește.
Deci se mânie și-acela și ia cu o mână vânjoasă
Piatră grozav de grea — povoară țărnei ce-o ține.
Subt genunchi isbește pe **Calcă 'nnămol** și îi frânge
Fluerul drept și cade de-adura sârmanul pe spate.
Dar **Orăcău** se arată la rându-i, spre el se repede
Și-l lovește la pântec, în mijloc; întreg îi implântă
Ascuțitul rogoz; pe pământ măruntaele-i varsă
Toate, trăgând cu mâna vânjoasă lancea la dânsul.

Mișună-grâu, cum îl zărește din malul de apă,
Fuge din luptă piciorul târând cu grea tânguire,
Sare în șanțul adânc să scape de cruda peire.
Iar **Bulbucan** fu lovit în picior de **Roadе-fărâme**.
Prăzulian, cum îl vede căzând între moarte și viață,
Din luptătorii de frunte rogozul țepos îi aruncă,
Scutul nu i-l străbate dar lancea cu vârful s'acață.
Origanion divinul ce pildă avea chiar pe Ares
Singur lupta în gloata broscanilor cu vitejie,
Deci năvălesc în spre dânsul, iar el cum îi vede n'a-
[șteaptă

Pe cei puternici eroi, ci 'n fundul bălții s'ascunde.
Dar între șoareci era un puiantru mai brav decât alții
Un luptător, fiu scump al viteazului **Gând-rău-la-pâine**,
Prinț după chipul lui Ares : Voinicul **Furbucățelea**,
Stă, deci acesta fălos lângă baltă, de ceilalți departe
Și amenință războinicul neam de broaște să-l piardă
Și 'nadevăr i-ar fi și nimicit, cu puterea lui mare
De nu-l vedea bunul tată de zei și de oameni.
S'a 'nduioșat de primejdia broaștelor fiul lui Cronos
Și clătînând din cap, a zis cam astfel de vorbe :

— « O zei ceeace văd cu ochii nu-i lucru de șagă !

« **Furbucățelea** m'a pus în uimite, cum amenință

« Până în baltă a pierde pe broaște ; cât mai de grabă

« Să trimetem pe Pallas, ce strigă 'n război, sau pe Ares,

« Ei dela luptă-l vor ține de și puternic e foarte.

Astfel zis-a Cronid, iar Ares atunci îi răspunde :

— « Nu, o Cronid, puterea Atenii, nici a lui Ares

« Nu va înlătura dela broaște cruda peire.

« Toți să sărim între ei, iar tu, grozava ta armă,

« Moartea Titanilor, celor cu mult mai bravi decât alții,

« Arma de care a pierit Capaneu, cel cu atâta curaj,

« Când pe Encelad în lanțuri ai pus și Giganții sălbatici,

« Svârle-o ! Plecase-va astfel cel mai de frunte. »

Astfel a zis. Iar Zeus arunc' arzătorul său trăsnet.

Tună întâi. Se clătește Olimpul cât este de mare.

Trăsnet aruncă apoi, fioroasa arm' a lui Zeus.
Ce se sucește în sbor, pornind din a regelui mână.
«Svârle și spaima o vără în șoarecii toți și în broaște.
Însă armata de șoareci nici astfel nu conținește,
Mult nu avea să distrugă războinica spiță de broaște,
Dacă fiul lui Cronos de ele nu avea milă.
El eare-atunci pe dat' a trimis la broaște ajutoare.
Fără de veste sosesc ciudați spat-ilăi, ghiare-strâmbe,
Calcă-pieziși, sucili, gură-foarfeci, pieile scoicii,
Oașe-născuți, spate-largi, privind cu ochii din piepturi
Opt-piciorongi, două capete, mâna nu-i ține, — se cheamă
Raci — cu foarfeca lor retează coada la șoareci,
Mâini și picioare le tae — iar lancea întrânșii se frânge.
Spaima cuprinde pe șoareci, și bieții nu pot să rămână
Ci se pornesc pe fugă 'napoi, când și soarele apune...
Astfel s'a săvârșit o zi de crâncenă luptă...

1914.

VII

Homer travestit.

Autoparodia ne dă libertăți față de modelele, altfel intangibile, ale literaturii clasice. După o lectură a cântului VIII al *Odiseei* i-am continuat, așa dar, jocul instructiv sub forma următorului :

HOMER TRAVESTIT

SCENA I

În cârciuma „*La Bacus cel vesel*“, Vulcan singur bea la o masă; la o altă masă, în dosul unui stâlp, Helios, fără să fie văzut, citește „*Curierul Olimpului*“, trăgând însă cu urechea la cuvintele lui Vulcan.

Vulcan. Ei, Pinostes, cârciumar nemernic, vânzător de vin prefăcut, pentruce nu te grăbești să-mi umpli pocalul rotund ?

Pinostes (sosind cu amfora plină). Nu pierde răbdarea, Vulcan ; iată amfora plină cu un vin mai parfumat și mai puternic decât cel al lui Euryal, al

lui Proles, al lui Ocyal, al lui Amphial și care îți încălzește sângele și te învăluie într'o aromă plăcută oamenilor și zeilor... (cu melancolie). Vasul e însă pe sfârșite. Ei, Vulcan, harnic zeu al focului, meșter dibaciu în lucrarea metalelor, tu, căruia i se închină Lemnosul și Samotrace. prin grele timpuri trecem... O jivinie nelegiuită, blestem al zeilor nemuritori, a căzut asupra butucilor de viță și le roade frunza. Pe unde trece nu rămâne decât pustiul; strugurii nu se mai fac. Vinul se scumpește deci, iar mușteriii nu vor să ne plătească toți.

Vulcan (înfuriat). Lacom agonisitor de oboli, nu știi ce mă oprește să nu te sdrobesc. Pentru ce mă înfrunți? Ia-ți amfora și toarnă-mi din vinul nevrednic de gătlejul zeilor nemuritori... Ce-mi vorbești de plată? Când Vulcan îți face cinstea să-ți bea din vin, pentru ce te gândești la plată?

Pinostes (turnând un pahar). Privește-l ce limpede e!... E un vin vechi de Cipru, moștenit de tatăl meu Sostenes dela tatăl său Kalistenes... Lumina zilei nu-i vede fața decât când îl scot pentru mușteriii divini. Bacus îi dă, de altfel, târcoale și l'a băut pe jumătate. Pentru a se urca apoi în caru-i tras de pantere, trebuie să-l ajut cu toți băeții din prăvălie. (Trist). Uită însă să-mi plătească; treburile merg rău. În zadar am înjunghiat o juncă neagră în cinstea lui Mercur; zeul nu m'a ascultat.

Vulcan (din ce în ce mai încălzit). Zeilor puțin le

pasă de grijile muritorilor. Dar iată și pe frumoasa Kritia : ce mers măreț ! ce privire mândră ! Pe Styx, Pinostes, pentruce mai stai înfipt lângă mine ? Vinul s'a isprăvit și setea nu mi-s'a stâmpărat încă. Aleargă în fundul negru al pivniții și adă vinul din burduful neatins. Pleacă !

Pinostes (la urechea Kritiei). Prinde-l în farmecele tale, Kritio, și nu-l lăsa să plece fără să fi plătit.

Kritia. Fii fără grijă.

Vulcan. Nu-ți coborî ochii rușinoși, Kritio ; privește-mă în față. Nu căta că sunt zeu nemuritor. Înaintea frumuseții și zeii sunt slabi. Mărimosul Hercul a tors, astfel, caerul robiei la picioarele Omfalei.

Kritia. Nu te pot privi în față, pentrucă mă arde căldura privirii tale.

Vulcan. Armonia glasului tău, Kritio, e armonia foilor, ce suflă în focul năpraznic.

Kritia. Iscusitele tale laude mă fac să roșesc.

Vulcan (cu îngâmfare). Sunt, totuși, zei ce mă cred numai meșter în aur și în fer, cași cum n'ași putea străluci și prin meșteșugul cuvântului.

Kritia. Nu știu ce vorbesc.

Vulcan. Cât despre Apollo... nu voesc să-mi bârfesc rudele, dar crede-mă, Kritio, că n'ar fi putut lucra armura lui Achile.

Kritia (așezându-se la masă). Eu, dealtfel, nu dau nici un obol găurit pe laude. Unui bărbat i se șade mai bine să se facă cunoscut prin isprăvi

vitejești ori prin lucrări minunate de aur, de argint sau de arama roșcată, ca tine.

Vulcan (suspînând). Pentru ce nu gîndesc toate femeile așa ci să lasă ademenite de șoapte mincinoase de dragoste !

Kritia (sentențios). Bărbații se pun la încercare prin fapte și nu prin vorbe.

Vulcan. Vorbești ca Minerva... Și, totuși, sunt femei ce fug după cîntăreți din flaut sau după poeți.

Kritia. (Deslăcîndu-și mîna, Vulcan își arată inelele). Ce văd, zeule puternic, rubine, topaze, smaralde... și ce artă în tăierea lor ! ce iscusință în încrustarea lor în aur ! ce sculpturi bogate ! Deși le cîntă mereu, mă prind că, în viața lor, poeții n'au văzut atâtea pietre cîte sclipesc pe un singur deget al tău.

Vulcan. Ești înțeleaptă, Kritio, și știi prețui ceea ce merită să fie prețuit.

Kritia. Ce folos că nu m'au făcut zii frumoasă...

Vulcan. Ce cuvinte ți-au ieșit de pe buzele de carmin, dintre dinții tăi de mărgean, de pe limba ta de... de... ? Nu găsesc o comparație potrivită. Crede-mă însă că ești frumoasă, cu gâtul alb ca marmora de Pentelic, cu ochii negri ca apele Cocytului, cu părul des ca brazii de pe culmea muntelui Olimp... (scurtînd). Spune, Kritie, n'ași putea fi și eu poet ?

Kritia. Ești mai poet decât toți poeții, — dar, vai, poeții ne măgulesc numai deșărtăciunea.

Vulcan. Mă jur pe cea mai mare nicovală din făurăria mea că ești frumoasă.

Kritia. Cuvinte, cuvinte, Vulcan. Ce poți găsi la mine, când tu ai în culcușul tău pe cea mai frumoasă dintre nemuritoare ?

Vulcan. Vorbești de Venus... da... da... e drăguță, nu zic nu. Chiar trumușică și curățică. Dar, nu se poate asemana cu tine. E bălae ca spicul și cu ochii albaștri ca apa cerului. Mie îmi plac însă brunele ; și când te văd pe tine, cu ochii negri ca undele Cocytului și cu părul ca brazii de pe culmea Olimpului, simt toate șuvoaele pasiunii curgându-mi prin vine... (vrea s'o sărute).

Kritia. Fii cuminte, căci te-ar putea vedea Venus și atunci ar fi vai de mine, nenorocita. Venus ți-e atât de credincioasă !

Vulcan. Nu zic nu. Mi s'a urit însă să mă culc în fiecare seară cu aceiași femeie. Și pe urmă, după cum ți-am spus, pentru ce-i blondă ?

Kritia. „Blondul“ se poartă, totuș, anul acesta. Toate femeile se oxigenează.

Vulcan. Dacă mie nu-mi place ! Și apoi prea mă iubește. Nu zic să nu mă iubească, dar ar trebui să pună mai multă măsură ; îmi face ochi dulci în toate colțurile. Nu mă lasă să lucrez liniștit la cuptorul meu ; intră în atelier pe furiș și mă cuprinde pe la spate cu degetele ei de roze. Vrând, nevrând, trebuie să părăsesc lucrul, ca s'o

țin pe genunchi... E prea mult ! Urăște, de altfel, pe ceilalți bărbați ; face viață amară ucenicilor mei, se teme ca nu cumva să-mi placă vreo femeie, le pizmuește pe toate. Sunt sătul de jugul acesta (strângând-o în brațe). Te iubesc numai pe tine, Kritio, și-o jur pe Styx, pe Cerberul cu trei capete, te iubesc ca pe muntele Etna sau ca pe insula Lemnos... (o sărută).

Kritia (căzându-i în brațe). Zeule puternic, fă din mine ce voești. Focul tău mă dogorește ; patima mă învoburează de mă topesc.

Vulcan. Dă mâna încoace, frumoasă Kritio ! Strânge ! Ne-am înțeles — nu-i așa ?

Kritia. Sunt roaba ta. (Luându-i mâna). Ce frumoase inele ! (desfăcându-i himationul). Dar ce înseamnă hainele astea ?

Vulcan. M'am îmbrăcat în haine de sărbătoare pentru că mă duc la socru-meu Jupiter, adunătorul norilor și stăpânitorul fulgerelor ; ne-a chemat la un ospăț în palatul lui. După miezul nopții, va fi și primire în sala tronului, la care vor veni toate nimfele, toți semizeii și toți eroii, ce nu pot sta cu noi la masa zeilor nemuritori. Se va juca Pyrrhica în sunetul unei muzici conduse de însuși Apollo. Eu însă după masă voi dispărea din mulțime fără ca să mi-se bage de seamă lipsa. Voi veni la tine, frumoasă Kritie, și voi bate în geam. Uite o băutură adormitoare ; dă-i-o lui Pinostes înainte de culcare. După ce va fi ațipit, așteaptă-mă.

Kritia. Voi face cum poruncești, zeule.

(Helios care ascultase cu nerăbdare toată convorbirea dintre Vulcan și Kritia. Aruncă ziarul, iese de după colană și se apropie de masă cu mâinile în șolduri).

Helios. (Furios). Pe Jupiter, o Vulcan, mare neghiob mai ești! — Iar tu, Kritio, femeie nevrednică, îți vei lua pedeapsa înșelăciunii tale! Aceste sunt jurămintele, pe cari mi le făceai? Aceasta ți-e credința! A fost deajuns să vezi câteva inele frumoase pe niște degete înegrite de fum, pentru a-ți uita jurămintele pe zeii nemuritori și pe cei infernali! Rușinea sexului tău, cum ai putut să te lași ademenită de cel mai urât și mai înșelat, dintre zei. Da, da, Vulcane, râde Olimpul de tine...

Vulcan. Pe Styx, pe Cerber, pe Hades, pe Hecate, cine ești tu, îndrăsnețule? Vorbește, nu aștepta să cunoști muncile focului și loviturile barosului!...

Helios. Liniștește-te, Vulcan, și eu sunt zeu; mânia ți-e deci zadarnică. Eu sunt cel ce știe toate. Nimic din ce e pe lume nu-mi scapă. Privirea mea pătrunde întunericul fundului mării.

Vulcan. Spune-mi repede cine ești?

Helios. Sunt Helios și în loc să umbli după femeile altora, păzește-ți mai de grabă nevasta.

Vulcan. De n'ai fi zeu nemuritor și de n'ai fi a toate știutor, te-ași fi sdrobit ca pe un nerușinat mincinos. Să fie adevărat că mă înșală Venera?

Helios. Abia pleci la lucru și ea se și aruncă în brațele lui Marte.

Vulcan. O să-mi-o plătească scump, cânele! Ași fi înțeles să mă înșele cu Apollo, cântărețul din

liră, dar cu Marte nu mi-ași fi închipuit-o niciodată. Cum de-i poate plăcea unei zeițe atât de blânde, un zeu atât de fioros, care nu-și scoate niciodată tunică de oțel de pe trup ! (Agitat). Nu, Helios, Venus nu mă poate înșela cu Marte !

Helios. Toate femeile se îndrăgostesc de rășboinici. Lor le place uniforma strălucitoare, casca de bronz cu coada de cal în vânt, sabia lată, piteni de argint ; le place să fii aspru cu dânsese, să le înspăimânți cu privirea fioroasă.

Vulcan. Nu te cred, totuși, de nu-mi dai o dovadă.

Helios. E foarte lesne.

Vulcan. Vorbește, pe Styx !

Helios. Astăseară înainte de a te duce la ospățul lui Jupiter, adunătorul de nouri, spune-i Venerii că o veste grabnică te chiamă la Lemnos. Roag-o să meargă singură la petrecere, iar tu așteaptă până la miezul nopții, când, furișându-se cu Marte, ea te va înșela în propriu-ți pat.

Vulcan. Opopoi, opopoi!... Mă voi răsbuna și răsbunarea mea va sluji de pildă tuturor celor ce umblă după femeile altora.

Helios. Liniștește-te, zeule vânjos. Cum îi voi vedea ieșind din sala ospățului, voi veni și eu cu Mercur în dosul palatului tău. (Sie-și). Trebuie să-l păzim. Nebunul e primejdios.

Vulcan. Acum, slăvite zeu, să plecăm. Ard de nerăbdare să mă răsbun ; opopoi, opopoi ! (se îndreaptă amândoi spre ușă).

Pinostes, (intrând cu o amforă de vin). Ei, Vulcan,

eheu !... Iată vinul de Cipru ! Unde te duci ? Stai !
Ai uitat să plătești ! (Vulcan și Helios sunt departe.
Către Kritia). Nu, pe Hecate, pe Cerber și pe Cocyt,
zeii ăștia sunt niște hoți ! Incă unul care nu mi-a
plătit ! N'o să-i mai primesc în prăvălie. O să-i
dau afară ! Și cine-i de vină ? (Luînd-o la bătae).
Numai tu, pentrucă nu știi să le furi mințile !

SCENA II

În palatul lui Vulcan. Venus, ajutată de însoțitoarele ei,
se pregătește pentru serbarea lui Jupiter. Cupidon își face
și el de lucru.

Cupidon. Frumoasă Anadiomene, o Venus, pri-
mește acest dar dela mine,

Venus. Ce e, șagalnice copile ?

Cupidon. O fărâma de negreală, o musculiță de
dragoste, care va țintui ochii tuturor zeilor pe
albeața sânelui tău.

Venus, (punându-și musculița pe sân). Kallimene,
nimfă cu ochi negri, ce zici tu ?

Kallimene. Inima unui zeu, îndeosebi, se va în-
fiora astăseară, văzându-te atât de frumoasă.

Venus. Tăcere, Kallimene. Cum mă găsiți, în-
soțitoare credincioase ?

Insoțitoarele (în cor). Ești frumoasă, împărțitoare
a dragostei oamenilor și zeilor.

Venus (visătoare). O împart tuturor și nu știu
de o voi găsi-o pentru mine. Ce zici, Cupidon, îi
voi plăcea astăseară ?

Cupidon (capabil). Intoarce-te puțin, așa, așa, (ți îndreaptă câteva cute). De partea asta, bălae zeiță, vine bine; întoarce-te și de cealaltă. Hm! peplorul nu cade drept. Fă un pas înainte... încă unul... Așa, acum nu e rău.

Venus. Copile, crezi tu că-i voi plăcea?

Insoțitoarele (în cor). Li vei plăcea, zeiță a dragostei.

Venus. Nu vă întreb pe voi. Răspunde, Cupidon,

Cupidon (cu bunăvoință). Ca să-i placi, trebuie să te ții mai dreaptă, mai mândră; nu te legăna în mers. Invață apoi arta prefacerii; nu te arăta umilită.

Venus. Cum să mă arăt altfel când tremur în fața lui?

(Se aude sgomot afară).

Kallimene. Se aud pași în sală!

Insoțitoarele. Se aud pași grei în sală,

Venus. Cine-i?

Cupidon. Sunt pașii stăpânului nostru.

Insoțitoarele. E mărinimosul Vulcan.

(Vulcan intră încruntat).

Insoțitoarele. Slavă ție, cel mai fericit dintre soți!

Cupidon. Slavă ție, Vulcan, soțul celei mai credincioase dintre zeițe.

Vulcan (luând de o aripă pe Cupidon). Nu-te temi c'o să-ți frâng aripa, copil nebunatic?

Cupidon (fuge, scâncind). Opopoi, opopoi!

Vulcan (crunt). Ieșiți!

(Insoțitoarele și Cupidon se închină ieșind).

Venus (cu lacrimi în ochi). Ce ți-au făcut, *Vulcan*, aceste frumoase nimfe, ce ți-a făcut *Cupidon*, ca să te răstești așa ?

Vulcan (privind-o pe sub gene). Ești frumoasă, bălae *Veneră* ; ești gătită, și pentru cine ți-ai pus plosul de purpură ?

Venus. Știi bine că pentru tine.

Vulcan. Atunci te ai gătit de prisos,

Venus. Pentruce, slăvite soț ?

Vulcan. Sunt silit să plec departe.

Venus. Unde pleci ?

Vulcan. Mi-au luat foc cuptoarele din insula *Lemnos* și, de nu mă voi duce să ajut la stingere, vor arde până în temelii. Trebuie să plec, deci, chiar acum.

Venus (stăpânindu-și bucuria). Voești doar să scapi de mine ; nu mă mai iubești.

Vulcan. Femeie, îți spun că trebuie să plec.

Venus. Ce va zice adunătorul de nouri, când va vedea că lipsești dela simposion. Gândește-te la supărarea lui, gândește-te la bârfirea celorlalți zei... *Olimpul* întreg știe, dealtfel, că nu mă, mai iubești și că voești să scapi de mine.

Vulcan. Spune-i *Adunătorului* de nouri să mă ierte: treburi grabnice mă chiamă la *Lemnos* ; și acum zorește (privește la *clepsydra*). Nouă și jumătate ; la zece nemuritorii se pun la masă.

Venus. Cum o să mă duc singură fără tine ? (ii cuprinde grumazui), Vino cu mine. Lasă cuptoarele din *Lemnos* în grija ucenicilor tăi și vino !

Vulcan. Nu se poate, du-te singură ; așează-ți trandafirii în părul bălai și fii cea mai frumoasă dintre nemuritoare, o Anadiomene, cu sânii mici. (Deschizând ușa iatacului). Intrați însoțitoare, vino și tu, istețele Cupidon.

(Insoțitoarele și Cupidon intră).

Vulcan. Nimfe, pregătiți carul slăvitei Anadiomene; puneți-i pe umăr himationul de purpură brodat cu stele de aur, iar tu, Cupidon, cu arcul pe spate, ține-i coada himationului.

(Insoțitoarele îi pun himationul).

Venus. O, tu cel mai iubit dintre zei, străbate văzduhul cu grabă, spintecă unda amară a mării, stinge focul din insula Lemnos, și te întoarce apoi în brațele părăsitei Venere pentru a stinge un foc mai mare... Iar eu mă duc acum, zeule vânjos, cu mâhnirea în inimă. Nu mă voi atinge de dulcea ambrozie, nici de divinul nectar.

Vulcan. Nu te întrista, frumoasă zeiță, în câteva zile voi fi îndărăt și-mi voi face colan în jurul gâtului din brațele tale de crin.

Insoțitoarele. Slavă zeiței dragostei, cu ochii de peruzea.

Kallimene (intrând). Carul împodobit cu trandafiri te așteaptă, stăpână a iubirii.

Venus. Păstrează-mi, Vulcane, credința jurată la altarul Nefelegheritului. Nu te lăsa ademenit de ochii frumoși ai muritoarelor:

Vulcan. Du-te cu bine, împărțitoare a dragostei.

Venus (ieșind). Adio, puternice zeu.

Vulcan. Adio, frumoasă zeiță.

(*Vulcan* rămâne singur, ocolește patul nupțial).

Vulcan. Zei mărinimoși, și, în deosebi, tu, *Jupiter* pancrator, spuneți-mi de mă înșeală bălaia *Veneră*? Fost-a oare patul acesta locul necinstei mele? *Opopoi!* *Opopoi!* De-i adevărat, zei, fiți martorii dreptei mele răsbunări!... (cu capul între mâini). Nu se poate. S'a purtat cu mine atât de drăgostos! M'a rugat cu atâtea lacrimi să nu plec la *Lemnos*.

O voce din văzduh: *Femina* dum plorat decipere laborat.

Vulcan (privește aiurit fără să înțeleagă).

Vocea. Când plânge, femeia caută un nou mijloc de înșelăciune; când e drăgostoasă, a păcătuit sau are de gând să păcătuiască.

Vulcan. Nenorocire ei, de spui adevărul!

(Scoate o pânză de sârmă nevăzută, pe care o întinde în jurul patului).

Vulcan. Nenorocire ție, *Veneră*, de mă înșeli... Acest laț de oțel te va strânge în plasa lui și nimeni altul decât mine nu-l va putea desface. *Opopoi!* *Opopoi!* (Pleacă).

SCENA III

(În miezul unei nopți întunecoase; în fața palatului lui *Vulcan*).

Vulcan (în mantie neagră se plimbă în umbra palatului). Miezul nopții! Grăbiți-vă, stelelor; alun-

gați timpul mai repede. (Două umbre se arată și se apropie. Vulcan se ascunde lângă zid).

Marte. Ce întuneric năprasnic!

Venus. Intunericul ne e prielnic, stăpâne adorat.

Marte. Spune-mi, bălaia mea iubită, cum de-ai rămas singură astă noapte?

Venus. Pocitul de Vulcan a plecat să-și stângă cuptoarele din Lemnos.

Vulcan (în umbră). Nelegiuit-o, îmi vei plăti-o scump!

Marte. N'ai auzit un glas?

Venus. Fii fără grijă.

Marte. Cum de-ai putut însă ieși nezărită din palatul lui Jupiter? Unde 'ți sunt însoțitoarele? unde e Cupidon?

Venus. I-am spus Adunătorului de nouri că mă doare capul, și i-am cerut voie să mă retrag mai de vreme; însoțitoarele au rămas prin ungherele palatului, în brațele satirilor voluptoși; Cupidon a rămas la bufet.

Marte. O să-și strice dinții; îi plac prea mult dulciurile.

Venus. Așa sunt toți copiii.

Marte (lovind în poarta palatului.) Deschide-te poartă fermecată a iubirii.

Venus. Zeule vânjos, ia-mă în brațe și du-mă pe sus (intră amândoi izbînd poarta).

Vulcan (fierbînd de mânie). Femeie nerușinată, cea mai necredincioasă dintre soții, asta ți-e dragostea ce-mi arătai? astea ți-s jurămintele de

credință? Zei nemuritori, fi-ți marturii răsbunării mele. Opopoi! Opopoi!

(Helios și Mercur se arată de departe).

Mercur. De ce m'ai chemat, Helios, din mijlocul ospățului? Nu puteai să mai aștepți?

Vulcan (din depărtare). Opopoi, opopoi, nenorocire ție soție necredincioasă!

Helios. Ascultă, zeule cu aripi la picioare, mânia lui Vulcan. Venera și Marte plecând împreună dela banchetul lui Jupiter, Vulcan i-a pândit și se pregătește acum de răzbunare.

Mercur (râzând). Venus ce părea atât de rușinoasă! Nu se poate.

Helios. De ce nu se poate?

Mercur. I-am dat și eu în zădar târcoale. Nu înțeleg ce putea găsi la Marte.

Vulcan (apropiindu-se). Opopoi, nelegiuitorilor, în curând veți cunoaște puterea lui Vulcan.

Helios. Ai auzit? Să nu-l lăsăm să facă zgomot.

Mercur. Să mergem la dânsul.

Helios (tare). Ei! ei! cine-i acolo?

Vulcan. Dar voi?

Mercur. Prieteni. Helios și cu Mercur.

Vulcan. Vai, zeule a toate văzător, nu m'ai mințit. Mă înșeală, zei puternici, mă înșeală necredincioasa Veneră. Dar cumplit mă voi răsbuna.

Helios. Potolește-te, Vulcan.

Vulcan. Mânia mă încinge cum îmi încing foile focul în cuptoare. Va curge șivoae de sânge

din trupul moale și cald al Venerii și din coapsele viguroase ale lui Marte.

Helios. Vulcane, nu ești în toate mințile.

Vulcan. Pentru ce ?

Helios. Uیți că suntem nemuritori și că nu ni-e dat să pierdem o picătură de sânge ?

Vulcan. Voi implora Moirele, voi implora pe Nefelegheritul să rupă destinul zeilor.

Helios. Ce vorbești de Moire și de Jupiter ? Ni-mănu-i nu-i stă în putință să ne răpească destinul.

Vulcan. Ce-mi rămâne atunci de făcut ?

Helios. S'o alungi din culcușul tău.

Mercur (sie-și). Dragostea cu femeile divorțate merge mai ușor (tare). Da, zeule puternic, înșelăciunea Venerii merită să fie pedepsită ; cum n'o poți trimete în Hades, desparte-te de dânsa ; prin mărturia noastră, toate cheltuelile divorțului vor cădea asupra necredincioasei soții.

Vulcan. Nu-i de ajuns ; o să-i las ferecați patruzeci de zile și patruzeci de nopți ca să fie batjocura zeilor.

Helios. Gândește-te că au mai pățit-o și alții, de oarece mai toate femeile își înșală barbații.

Vulcan. Opopoi ! Să mergem acum în camera de culcare, unde îi vom găsi în pânza nevăzută de oțel. Iar voi slujiți-mi de martori.

Mercur. Pentruca dovada să fie legală, să trecem și pe la astynomie ¹⁾.

1. Astynomie = comisariat.

Helios. Astynomia e colo unde licăresc ochii de python ai celor două felinare.

Vulcan (gemând). Opopoi! opopoi!

Helios (bătând în uşă). Hei! Hei! Astynome!

Astynomul (dinăuntru). Cine bate?

Mercur. Oameni buni, astynome, deschide!

Astynomul (ieşind). Ce s'a întâmplat? Pentru ce faceţi atâta sgomot!

Helios. Te căutăm pentru o constatare de adulter!

Astynomul. Pentru atâta lucru, atâta larmă!

Helios. Grăbeşte-te, o astynome (pornesc cu toţii).

Astynomul (se opreşte deodată). Trebuie să mă întorc îndărăt. Mi-am uitat ceva.

Helios. Ce?

Mercur. Ce?

Astynomul. Mi-am uitat brâul tricolor fără de care n'am calitate legală intră în astynomie, în-cinge tricolorul şi pleacă apoi cu toţii).

SCENA IV

(In odaia de culcare a Venerei. Venus în pat).

Venus. Zeu al războalelor crâncene, îmi vei asculta oare rugămintea?

Marte (pe marginea patului). Vorbeşte, zeiţă slăvită în Pathmos şi în Cythera.

Venus. Mi-o făgăduieşti pe stelele nemuritoare?

Marte. Ţi-o făgăduesc.

Venus. Ași dori ca lângă mine să nu mai fii zeul războiului: să uiți de alte lupte decât luptele dragostei; să nu mai cunoști decât câmpul de bătaie al patului moale. Ași voi să te simt mai aproape de sânu-mi cald... (se oprește).

Marte. Vorbește, Cytheree.

Venus. Pentru ce nu-ți scoți platoșa de zale? pentru ce pui întotdeauna între noi un zid de fier!

Marte (întunecându-se). Anadiomene, cuvintele tale mă dor.

Venus. Scoate-ți platoșa și vino mai aproape de inima mea.

Marte. Cere-mi orice, dar nu și această jertfă. Zeul războiului trebuie să fie pururi pregătit de luptă.

Venus. Scoate-ți tunica, pentru că mi-ai zdrobit sânul fraged.

Marte (culcându-se în pat). Cu neputință, bălae zeiță.

Venus. Niciodată?

Marte. Niciodată!

Venus (se întoarce spre părete). Noapte bună, crudele zeu.

Marte (întorcându-se și el pe cealaltă parte). Noapte bună, capricioasa mea zeiță.

(O lungă tăcere)

Venus (incet). Ai adormit, Marte?

Marte. Nu. Dar tu?

Venus. Nici eu

Marte. Ești supărată ?

Venus. Simt c'o să-mi treacă.

Marte. Nu trebuie să ceri ceeace nu se poate.

Venus. De ași cere ceeace e lesne de făcut, ce jertfă ar mai fi ?

Marte. Mă ierți ?

Venus. Față de tine nu pot fi mult supărată, zeule adorat.

Marte. Voești să ne împăcăm ?

Venus. Să ne împăcăm.

Marte. O sărutare, dulce Veneră !

Venus. Ia-o de pe gura mea.

Marte. Iat-o (voește să se întoarcă și nu poate). Pe Styx, ce înseamnă asta ?

Venus (amoroasă). O aștept și nu vine. Nu te grăbești, zeule rășboinic.

Marte. Pe Styx, pe Hades, ce înseamnă asta ?

Venus (lăcrămând). Nu mă mai iubești.

Marte. Opopoi, pe zeii infernali !

Venus. Ce e ? (voește să se întoarcă și nu poate). Pe Hecate, nu știu ce mă ține pe loc.

Marte. O putere mă înlănțue.

Venus. Ceva nevăzut mi-a ferecat corpul.

Marte. Nu simt nimic pe piept din pricina platoșei, dar picioarele îmi sângerează.

Venus. Trupul mi-se curmă.

Marte. Opopoi ! opopoi !

Venus. Ce putere tăinuită mă sfarămă ?

Marte. Cine m'a adus în acest pat fermecat ?

(după un timp). Tu m'ai ademenit în cursă; voiai încă să-mi scot și platoșa.

Venus. Ce nerușinare!

Marte. Așteaptă că o să-ți arăt eu ție, (voește să se întoarcă și nu poate). Opopoi! opopoi!

Venus. Fiară îmbătată de sânge, nu visezi de cât prăpăd. Știi cum te poreclesc zeii?

Marte. Nu-mi aprinde focul din suflet.

Venus. Te poreclesc măcelarul.

Marte. Nenorocire ție, căci n-o să-mi scapi din mâni, Zei nemuritori, o Jupiter, adunătorul de nouri, risipiți farmecele aduse asupra capului meu de această blăstămată femeie!

(Se aud pași afară).

Venus. Se aud pași.

Marte (ascultând). Sunt tovarășii tăi.

Venus (tremurând). Jupiter, tată iubit, apară-mă de mânia lui Vulcan.

Marte. Crezi că e Vulcan?

Venus. Cine te-a pus să vii la mine astă-seară?

Marte. Tu m'ai chemat.

Venus. Ba tu ai venit singur; n'o să pretinzi acum că mă țin după tine.

O voce de afară. Deschideți!

Marte. Ai auzit?

Venus. Ai auzit?

Marte. Pst, nu sufla!

Venus. Sunt moartă de frică.

Vocea. În numele marelui Jupiter, stăpânitorul

oamenilor și al zeilor, deschideți : sunt astynomul circumscipției.

Vulcan. O astynome, nu mai lovi în zădar. Nelegiuții sunt legați în pat în lațuri nevăzute.

(Lovește cu pumnul în ușă. Vulcan, Mercur, Helios și Astynomul intră).

Vulcan. Opopoi! Iată-vă în sfârșit! Imi veți plăti scump trădarea. Cățea ¹⁾ nerușinată, astea ți-au fost desmierdările? O să cunoașteți pedeapsa ciocanelor mele.

Venus și Marte. Opopoi!

Helios (lui Mercur). Fiu al Maei, nu-l lăsa să facă gălăgie.

Mercur. Liniștește-te, zeu al barosului, o să te audă zeii dela simposionul lui Jupiter.

Vulcan. Nu-mi pasă nici de zei, nici de oameni : voesc doar să mă răsbun.

Helios. Astynome, fă-ți datoria. Incheie, conform legii, procesul-verbal.

Astynomul (scoate tocul și scrie citind): „Eu, astynomul circumscipției Olimpului...”

Vulcan. Am să te dau afară din casa mea, femeie nerușinată. Să te duci la tată-tău, la Jupiter, dar să-mi dai îndărăt darurile de nuntă.

Venus. Iertare, mărinimosule Vulcan!

Vulcan. Deocamdată o să vă las astfel legați patruzeci de zile și patruzeci de nopți spre batjocura zeilor nemuritori.

Mercur (învârtindu-se pe lângă Venus, încet). Cre-

1. Expresia e în Homer.

de-mă că te compătimesc, dulce Venus... te sfătuiesc să te desparți de uriciosul Vulcan ca să poți gusta netulburată din toate plăcerile oprite până azi.

Venus. Piei, nerușinat fiu al Maei.

Vulcan... Patruzeci de zile am să vă țin astfel, nemâncăți și legați. Opopoi! opopoi!

(Câțiva zei intră însoțind pe bătrânul Neptun).

Neptun (patriarhal). Ce înseamnă acest sgomot, nepoților? Am părăsit palatul slăvitului Jupiter pentru a cerceta pricina țipetelor.

Vulcan. Opopoi! Privește, Neptun, trădarea Venerii, necredincioasa mea soție.

Neptun. Ptiu! O vād. Și ce ai de gând să faci acum, Vulcane?

Vulcan. Să-i țin astfel legați patruzeci de zile și patruzeci de nopți, și apoi să-o trimet îndărăt acasă pe Venus.

Neptun. Au nu ai pe suflet, Vulcane, demnitatea zeilor? nu vezi că evlavia piere pe fiecare zi. Pentru a mai avea credincioși, trebuie să ne arătăm cu adevărat zei, și să nu dăm pilde urâte oamenilor, de voim ca fumul jertfelor să se mai ridice spre noi. Au nu te gândești la sgomotul ce vor face ziarele când vor afla de scandalul acesta? *Curierul Olimpului* va răspândi în toate părțile rușinea ta ce e și rușinea noastră, a zeilor.

Zei (în cor). Cuvintele tale sunt înțelepte, slăvite Neptun.

Neptun. Drept aceia, înainte de a se prinde de veste, desfă-i din lațurile nevăzute.

Vulcan. Nu-i voi desface !

Zei (în cor). Ascultă povața slăvitului zeu ; desleagă-i din lațuri.

Vulcan (după multă răsgândire). O fac pentru tine, Neptun, fiindcă te-am cinstit întotdeauna ca pe un tată.

(*Vulcan risipește lațurile. Marte svâcnește deodată pe ușe*).

Helios, Hei ! Marte, ți-ai uitat coiful și sabia.

Mercur (râzând). S'a făcut nevăzut.

Neptun. Prin ascultarea ta, Vulcane, ai arătat mai multă înțelepciune decât mine care te-am povățuit, căci e mai greu să ascuți decât să povățuești. Acum îți mai dau încă un sfat.

Vulcan. Vorbește, slăvite zeu.

Neptun. Inainte de a te despărți de scumpa mea nepoată, închide-te cu ea în palatul tău trei zile și trei nopți. Și de nu va isbuti să te înduplece s'o ierți în acest răstimp, trimete-o îndărăt la Jupiter.

Toți zeii (afară de Mercur). Ascultă-i povața înțeleaptă, puternice zeu.

Vulcan (după ce se cumpănește). Te voi asculta, Neptun.

Venus (căzându-i în brațe). Soțul meu iubit, îți cer ca răstimp numai până ce aurora cu degetele de trandafiri va bate în geamurile palatului... De nu

mă vei ierta până atunci, să mă alungi din culcușul tău.

Neptun. Acum, zeilor, nu ne rămâne decât să ne ducem, strigând: noapte bună, Vulcane și Venus!

Zei (ieșind). Noapte bună, fericiți soți.

Mercur (sie-și). Am scăpat-o și de data asta din mână!

Un reporter (ce stătuse pitit într'un colț). Și acum repede la redacția *Curierului Olimpului*: mâine dimineață toată lumea va cunoaște adulterul din Olimp în ediție specială.

IX

1. La o reprezentație a *Perșilor* lui Eschil pe scena teatrului lui Dionisos din Atena. 2. Considerații asupra teatrului grec. 3. La centenarul reprezentării *Ecubei*.

1. După mai bine de două mii de ani, pe scena teatrului lui Dionisos se desfășoară reprezentația tragediei *Perșilor* a lui Eschil, jucată întâiași dată în timpul arhontelui Menon, opt ani după biruințele dela Salamina, Platea și Mycale. Piesa e un măreț-îmn patriotic, crescut prin suggestia cadrului : în față, Salamina amintea spectatorilor de victoria Atenei ; se vedea și dealul, de pe care Xerxes supraveghiase desfășurarea luptei... În acest peisagiu nemuritor și sub protecția *Athenei poliade* de pe Acropole, a evocat Eschil singura pagină războinică a Greciei, care nu pare o pulbere de aur peste un text sărac... Apoteoza Atenei iese, de altfel, din dezastrul inamicului : acțiunea nu se petrece în sgomotele de bucurie ale învingătorilor, ci la Suza în jalea învinșilor întorși în palatul plin de bocetele corului și ale venerabilei Atossa, mama lui Xerxes... Numai acolo imaginația lui Eschil se putea desfășura în nobile și

dramatice litanii, din care gloria Atenei avea să iasă mai pură... E, negreșit, la mijloc o mare di-băcie teatrală de a te înalța din durerea altuia, de a scoate dintr'o tragedie apoteoza patriei tale. „O cetăți ale Asiei! strigă *Vestitorul* sosit de pe câmpul de luptă în jalnicul palat din Suza, o Persie, odinioară locaș al bogăției! O singură lovitură a nimicit atâta glorie! Floarea Perșilor a căzut sub seceră! Vai! ce durere pentru mine de a vesti astfel de nenorociri! Aflați, Perșilor, că întreaga noastră armată e distrusă.

Corul. — O prăpăd neauzit, groaznic! ce veste! Plângeți, Perșilor.

Vestitorul.— Țărmurile Salaminei și toate locurile din vecinătate sunt acoperite cu cadavrele soldaților noștri cari au murit mișelește... Săgețile noastre nu ne-au slujit la nimic. Intreaga oaste a pierit... O Salamină! o nume pe care îl urăsc! o Atenă, câte femei îți vor cere soții și fii!“.

Și după ce vestitorul isprăvește povestea luptei de la Salamina, din care reiese bărbăția Atenei, corul se răspândește în plângeri sfâșietoare.

„O Zevs! tu ai nimicit mândra și numeroasa oștire a Perșilor; tu arunci Suza și Ecbatana în jale. Câte femei, mute de durere, cu fața stropită de lacrimi, își vor sfâșia vâlul cu mâinele lor slabe, — soții gingașe care, silite de acum la un plâns nesecat, vor cere culcușului moale pe bărbații lor tineri... Asia întreagă, depopulată, geme: Xerxes i-a luat copiii... Xerxes i-a pierdut... La ce

ne slujește astăzi că Darius a domnit peste noi, slăvit în Suza, și pururi neînvins! Pedestrașii și corăbierii vai! au fost luați de negre vase înaripate... Vasele i-au pierdut... Vasele i-au trădat! Ah zei! și prin mâna Ionienilor! Abia regele nostru a scapat peste câmpiile înghețate ale Traciei! Victime ale morții, vai... părăsite... oh zei!... pe țărmurile Ciliciei! Plângi, Asie, sfășie-ți sânul! strigătul durerii tale să se înalțe până la cer; ridică trista ta voce, strigătele tale jalnice... Jucării ale valurilor, vai! ei sunt hrana mușilor copii ai undelor amare...”

*

De pretutindeni apoteoza Atenei în gura dușmanilor :

„Unde-i așezată Atena?” întreabă bătrâna Atossa pe Vestitor.

Corul.— Departe de aici, la apusul soarelui pe care îl adorăm.

Atossa.— Așa dar oastea Atenienilor e foarte numeroasă?

Corul.— Atât cât e, a făcut totuși mii de rele Mezilor.

Atossa.— Se luptă ei cu săgețile și cu arcul?

Corul.— Nu. Ei se luptă piept la piept cu lancea și cu scuturi.

Atossa.— Cine-i conduce? Cine e stăpânul oștirii lor?

Corul.— Nu sunt nici sclavi, nici supuși.

Atossa.— Și cum au îndrăznit ei să-și aștepte dușmanii năvăliți asupra lor ?

Corul.— Cum au așteptat și pe cea mai frumoasă armată a lui Darius, pe care au doborât-o“.

Sau, în alt loc, Vestitorul :

— „Atena e nepieritoare. Atât cât va trăi un singur cetățean, întăriturile ei vor rămâne neclintite“.

Sau chiar în gura lui Xerxes :

— „Ionianul e războinic... Am văzut-o...“

Ce sărbătoare trebuie să fi fost pentru luptătorii de la Salamina ziua reprezentăției tragediei lui Eschil ! După opt ani, ei ascultau de pe treptele teatrului lui Dionisos apoteoza propriei lor vitejii și a cetății lor nemuritoare, ieșită din imnul funerar al inamicului secular zdrobit...

1903.

2. Produs aparent al romantismului modern, melodrama se găsește totuși și în teatrul grec : „Oedip-Rege“ utilizează cele mai specifice combinațiuni pentru a forța lacrimile spectatorilor. Părăsit pe muntele Citheron, în loc să-l ucidă, păstorul ce-l adusese îl predă pe Oedip unui alt păstor. Ajungând astfel la curtea lui Polyb, crește ca și cum ar fi fost fiul regelui, în ignoranța naș-

terii sale. Imprejurările îl duc la Teba, unde, fără să se întrebe de asasinii regelui, ocupă tronul lui Laios. Abia după mulți ani se pune să-i descopere: descoperire tragică, de oarece asasinul era chiar el. Urmează celelalte descoperiri făcute încetul cu încetul, prin arta gradată a lui Sofocle: un sol îi vestește moartea lui Polyb; solul e *tocmai* păstorul ce-l luase de pe muntele Citheron; un sclav îi mărturisește că e fiul lui Laios și nu al lui Polyb: e *tocmai* sclavul în sarcina căruia îl dăduse Laios ca să-l ucidă. Desnodământul este tot atât de forțat: ucigaș al tatălui, bărbat al mamei și tată al fraților săi, Oedip își scoate ochii iar Jocasta se spânzură.

Omul se luptă astfel cu fatalitatea; un oracol îi prezisese nenorocirea că va ucide pe tată-său și se va căsători cu mama sa. Lupta cu destinul trezește, negreșit, compătimirea, dar numai atât. Modernii voiesc alceva. Fatalismul e imoral: cu ce-i vinovat Oedip de crimele lui? Pentru ce-l pedepsește fatalitatea? Numai o legătură cauzală între acțiune și consecințe poate legitima sancțiunea. Nu cerem o intenție morală: pedepsirea greșelii și a vițiului, răsplata faptei bune și a virtuții; voluntară, intenția e supărătoare. Fără a urmări însă un scop moralizator, arta poate da și frumusețea etică a acțiunilor noastre, care stă în *liberul arbitru*. De nu pornește din sloboda voință a omului, din deliberarea conștientă a tu-

turor posibilităților, ci este dictată de o fatalitate superioară oricărei morale, eroismul nu are prestigiul etic.

La adăpostul teoriilor lui Taine, fatalismul a reapărut, de altfel, și în literatura modernă sub forma naturalismului exagerat. Inlăturând liberul arbitru din concepția lui mecanică asupra sufletului, omul nu mai e decât un automat; faptele lui pot fi bune, meritul numai e însă al lui. Pro-duse naturale ca oțetul sau alcoolul, virtutea și viciul nu mai au nici o calificăție morală: frumusețea acțiunilor iese din libertatea de a le săvârși sau nu. Plecând dela un determinism psihologic, naturalismul a micșorat demnitatea personalității umane; sufletul e privit ca ceva neschimbător; mecanismul lui delicat și variat e redus la un automatism rudimentar și la o unitate inexistentă, pe care neprevăzutul nu o activează. E biruința logicei, a legii și a spiritului științific — nu însă și a poeziei.

Fatalismul tragediei grecești ca și determinismul modern știrbesc deci din valoarea morală a emoțiilor noastre estetice.

1909.

3. De câte ori pășesc sub frumosul peristil al

Teatrului Național, leu culcat pe labe, de câte ori intru în sala lui scânteietoare de luminile policandrelor, mă gândesc la începuturile modeste ale teatrului nostru, dela care a trecut numai un veac. Oamenii de azi nu și-le mai amintesc ; oamenii de mâine nu le vor mai cunoaște poate. Mergem înainte, cu privirea îndreptată numai spre drumurile noi. Câte un contemplativ doar își mai aruncă ochii îndărăt, spre cărările străbătute cu atâta trudă. Nu pot trece, deci, sub etichete de leu ale peristilului Teatrului Național, fără să nu mă gândesc că, înainte de a se culca stăpânitor pe cea mai frumoasă piață din București, leul se pitia între scândurile unei șandramale dela *Cișmeaua roșie*, care, după multe prefaceri, abia avea o lungime de 18 stânjeni pe o lățime de 9. Când intru în în sala strălucitoare mă gândesc la sofaua de cațifea roșie a lui Vodă și la cele 14 rânduri de bănci de lemn, îmbrăcate cu postav roșu ; când privesc la policandru, îmi aduc aminte de sfeșnicele de tinichea cu lumânări de seu, ce-și picurau lăcrămile pe dușumeaua nelustruită, îmi amintesc și de cei doi țigani ce, printre acte, tăiau mucul lumânărilor. Pe podul Mogoșoaiei sgomot ; se aud lovituri de bice, de arapnice ; din calește se pogoară jupânițele învelite în blănuri scumpe. Sala se umple. Infrigurarea cuprinde deodată mulțimea. Ridicându-se, Selam-Ciaușul vestește sosirea lui Vodă-Caragea. Sar țiganii numai decât de înlocuesc lumânările de seu cu lumânări

de ceară ; lumea se scoală în picioare la intrarea Domnului venit să-și vadă fata, pe domnița Ralu, prefăcută în Muză tragică.

Actorii jucau încă în grecește. N'avea să treacă însă mult și, în același an, în 1819, se dădea prima reprezentație românească. *Ecuba*, în traducerea lui Nănescu, a avut cinstea de a face să răsune pentru întâiași dată limba națională pe scena din București, prin glasul lui Ion Eliade Rădulescu, interpretul bătrânei bocitoare și, în răs-timpuri, și sufler. Înainte, un actor rosti un prolog al poetului Ion Văcărescu, închipuind pe *Saturn*, zeul timpului, cu „ceasornicul de nisip și secera, în poziție de sosire vestitoare“ și grăind astfel către public :

*V'am dat teatru, vi-l păziți
Ca un lăcaș de muze
Cu el curând veți fi vestiți,
Prin vești departe duse.
In el năravuri îndreptați
Dați ascuțiri la minte :
Podoabe limbii voastre dați
Cu românești cuvinte.*

Din fund se cobora *Astrea* (zeița Dreptății) „cu cornul îmbelșugării în mână, din care se revărsa toate fericirile asupra binevoitorilor patrioți români“.

A trecut un veac de atunci ; unde mai e șandramaua de scânduri cu băncile de lemn și cu

greul miros al lumânărilor de seu? Unde sunt sfioșii copii din școala Măgureanului, cei dintâi actori români? Și unde ești tu, o Marghioliță Bogdănească, tu, prima femeie ce te-ai rostit în românește pe scena unui Teatru? Astăzi leul culcat pe labe de pe Calea Victoriei își aprinde lampadarele ochilor de foc în fiecare seară; astăzi artiști mari rotunjesc o limbă, pe care o mie de ani n'au rostit-o decât guri țărănești pentru umilele nevoi zilnice.

În multe direcții ale activității noastre ni se poate tăgădui progresul; nu cred însă că ni s'ar putea tăgădui și în teatru, când, trecând pe sub labele stăpânitoare ale leului, ți-aduci aminte de modestele începuturi de acum un veac, de mucurile de lumânare, de Ion Eliade Rădulescu în Ecuba, de băeții de școală făcând pe actorii și de Ion Văcărescu scriind prologuri...

1912.

X

1. În fața insulei Tenedos. 2. În țara Feacienilor. 3. Pe un mormânt din Ceramic, cimitirul vechei Atene. 4. Tatoi. 5. Regele Constantin. 6. Rugăciunea pe Acropole.

1. O telegramă ne vestește că vasul-spital „*Portugal*“ a fost scufundat în apele Mărei Negre de o torpilă turcească. Scăpați o clipă de moarte de atâtea mâni de femei devotate, bieții răniți au întâlnit-o din nou. Inseilând o lungă dără de spumă, o șerpuitoare ghiulea i-a căutat din depărtare spre a-i prăvăli în undele mării sărate.

Vasul „*Portugal*“ înseamnă pentru mine o noapte de visare dinaintea insulei Tenedos. Neuitată noapte: în față, umbrele gracile ale celor șapte mori de vânt înălțate pe stâncile insulei, aripi de liliaci vâslind în aerul limpede; din spate, fâșiile de lumini ale proiectoarelor de pe crucișetoarele engleze, puse de strajă în preajma strămtorilor; sus, cerul spuzit de stele al nopților Orientului; jos, freamătul surd al valurilor egeice.

Tenedos, Tenedos, insulă vicleană! Dealungul stâncelor tale s'au strecurat în noaptea opacă tri-

remele Acheilor lui Agamemnon, pentru a face pe Troieni să creadă că au părăsit asediul; de pe țărmul tău au pornit cei doi șerpi, străbătând ca o panglică de spume valurile sinelii ale mării pentru a încolăci într'o supremă îmbrățișare pe Laocoon și pe fiii săi, moment unic de spaimă fixat în nemuritoarele versuri ale lui Virgiliu: „Laocoon, preotul lui Neptun, jertfia pe altar un taur. Pornind din Tenedos, doi șerpi străbat deodată marea în rostogoliri uriașe și se îndreaptă spre țărm. Piepturile lor își fac drum prin valuri, iar crestele sângeroase ies afară din apă. Marea freamătă, spumegând; iată-i pe țărm. Cu ochii aprinși de sânge și foc, gurele lor șueră. Speriați, noi fugim. Ei se îndreaptă însă în mers sigur spre Laocoon, încolăcind mai întâi trupurile plâpânde ale copiilor, mușcându-le, și apoi înfășcându-l pe însuși Laocoon sosit în ajutor cu o armă. De două ori îi înconjoară mijlocul, de două ori trupul lor se învârtește în jurul gâtului. Numai grumazul și capul li se înalță deasupra. Laocoon încearcă să smulgă cu mâna nodurile, stropind panglicele sfinte cu sânge și venin și îndreptând spre cer strigăte grozave...” Sub ploaia luminoasă a stelelor se limpezește întregul țărm dardanic; în jocul răzelor apar pâlcurile viteazului Hector pe porțile cetății, iar, în față, se înalță corturile albe ale Acheilor în preajma trimelilor repezi și a mării sărate. Peisagiu homeric... lupte mărunte devenite mărețe în versurile ma-

relui poet ; antichitate aurită de pulberea timpului și a rapsozilor, în care pâraele secate devin fluvii tumultoase iar încăerările răzlețe războaie epice, nisip moale a Scamandrului pe deasupra căruia joacă încă odată umbrele eroilor greci și troeni în sgomotoasa lor luptă de zece ani, senzații neuitate ale trecutului clasic, pe toate v'am trăit sub lumina lunii și a proiectoarelor engleze, pe bordul vasului „Portugal“, pe care o șerpuitoare torpilă l'a culcat pe vecie în marea sărată a lui Ulise !...

August 1914.

2. În scăpătarea serii molcome nobila Nausicaa înălță un cântec în mijlocul nimfelor, care, des-hămându-și măgărușii, îi lăsară slobozi pe țărnul fluviului de argint. După ce și-au spălat rufele în valurile râului, Nausicaa și tovarășele ei se scăldară, împrăștiind pe pielea lor albă undelem-nul parfumat ; mâncară, apoi, așteptând ca soarele pieziș să le usuce... Nu departe Ulise dormia într'un stufiș. Trezindu-se la chiotele nimfelor, se simți încolțit de îndoeli. „Nefericitul de mine. își zicea el, unde sunt oare ? în mijlocul cărui popor am căzut ? e sălbatic și fără de lege ? cinstește oare pe zei și datinele ospetiei ? Ce glasuri se aud în preajma mea ? E oare viersul

zinelor ce locuesc piscurile munților sau izvoarele fluviilor sau pajiștele verzi? E oare adevărat că am auzit un glas omenesc? Trebuie să mă luminez cu orice preț“. Rupând o ramură puternică și plină de frunze, el își făcu o cingătoare, cu care, ca un leu viguros, ieși din vizuină; ochii îi scăpărau în chinul foamei, tot ce i-ar fi ieșit în cale i-ar fi devenit pradă. Astfel apăru și Ulise gol în fața tinerelor Feaciene. La vederea omului plin de nisipul mărilor, cuprinse de spaimă, ele fugiră să se ascundă pe înălțimile din jurul fluviului; singură fiica lui Alkinous rămase nemișcată, deoarece Pallas Athene îi însuflase o bărbăție divină...

O imagini senine ale celui mai senin dintre poeți! În înserarea albastră și molcomă a unei zile de August v'am văzut pe toate: am văzut feciorelnica siluetă a frumoasei Nausicaa, scoborându-se în unda rece a fluviului; am văzut nișele goale în jurul ei; am văzut virila apariție a lui Ulise sperind roiul de fete... O, Corfu, Corfu! floare a Ioniei, în acea seară m'am adâncit în peisagiul tău homeric și am trăit o clipă neuitată de seninătate și de clasicism... Alături, un cântăreț rătăcitor picura de pe o chitară romanțele de dragoste ale acestor insule fericite. În față, în prelungirea mării, se înălța sumbrul vierziș ai chiparoșilor unei mici mănăstiri aruncate în apa

glaucă'; peisagiu romantic, immortalizat de penelul lui Boecklin în „*Insula morților*“ ...

O, Corfu, Corfu, floare a antichității homerice !
Te-am văzut numai prin poezia marelui străbun;
abia s'a mai adăugat și viziunea romantică a lui
Boecklin ; o clipă numai și umbra unei împără-
tese îndoliate a apărut prin grădinile pustii ale
Achilleionului... Atât. Războiul te-a încununat
și cu altă glorie. Pe locul unde apăruse odi-
nioară Ulise cu cingătoarea lui de frunze fru-
moaselor Feaciene speriate, a apărut și lungul
convoi al unui popor desculț și despuiat, rămă-
șiță glorioasă a unor lupte epice ; și după cum
Ulise a plecat de pe pământul tău, îmbărbătat
și refăcut prin stăruința mărinimosului Alkinous
spre patria mult dorită, tot astfel oștile Serbiei
s'au refăcut la sânul tău, plecând cu puteri noi
în căutarea patriei pierdute... O, Corfu, Corfu,
peisagiului tău homeric i-s'a adăugat un alt pei-
sagiu modern de o mult mai înaltă valoare
umană !...

1915.

3. Pe un mormânt, un tânăr de marmoră, zeul
Thanatos, acopere cu mânele amfora tainelor
morții de privirile indiscrete ale celor vii. Amfora

nu reprezintă numai grija naturii de a ascunde misterul morții ci reprezintă și simbolul însuși al vieții noastre sufletești. Ne trebuie o viață înterioară, un port de refugiu; cum nu putem ieși din noi înșine, să ne căutăm în noi și, ca să ne bucurăm când ne găsim, să ne cultivăm grădinile lăuntrice. Cu toată necesitatea solidarității umane, să ne păstrăm și rezerve ferite de privirile altora; într'o existență promiscuă, e o suavă fericire de a avea ceva numai al tău. Cum ceiace a pornit nu se mai întoarce niciodată, să fim avari cu noi înșine; cele două mâni încleștate ale lui Thanatos să ne păzească amfora sufletului.

1909.

4. În valurile de căldură ale lui August abătute asupra Atenei, albă de marmoră și de pulbere fină, am nimerit și în dumbrava dela Colonos plină de svonurile plângerilor lui Oedip; am nimerit și la Falerul dominat încă de amințirea lui Pericle și a lui Demetrios Poliorketul; am nimerit însă și în pădurile castelului dela Tatoi, în care tăceau amintirile și vorbea numai prezentul. Era după întâlnirea dela Abazzia a Regelui Carol cu Regele Gheorghe, care determinase o apropiere între cele două regate. Tovarășul meu, un bătrân negustor, avea ca

orice Grec vederile sale asupra politicei Europei. Întâlnirea dela Abazzia îl bucura ca punct de plecare al unei noi orientări spre tripla alianță.

— Asta e politica ce ne trebuie. Dar vor voi oare s'o înțeleagă ?

Și zicând aceste vorbe, tovarășul meu îmi arătă cu aer de conspirator castelul alb din mijlocul pădurii...

— El poate. Dar, ea ?

Bătrânul tăcu misterios ; dupăce suspină adânc, reluă...

— Olga e din familia Romanovilor, inima i-a rămas în Rusia, și la curtea noastră regală femeia își impune voința.

Acum când palatul dela Tatoi a ars, mi-am adus aminte de cuvintele tovarășului meu ; de câte ori nu se va fi întors spre acest palat pumnul patrioților îndurerați ?

— El, poate. Dar, ea ?... Sofia e sora Kaizerului. Inima i-a rămas în Germania.

Căci astfel a voit soarta : în țara, în care Elena a tulburat timp de zece ani liniștea tuturor cetăților grecești și Clitemnestra a pregătit baia sângeroasă a lui Agamemnon, au apărut și cele trei regine voluntare, Amalia, Olga și Sofia, care i-au hotărît destinele...

5. In grasa și rodnică Tesalie, străjuită la sud de amintirea „celor trei sute“ dela Termopile; în Tesalia, în care activitatea eroică a lui Hercul a răsturnat muntele Ossa peste Pelion; în Tesalia centaurilor și a Lapiților regelui Piritous: în Tesalia, în care valea Tempe își răsfire umbra pinilor; în Tesalia în care, la Farsala, s'au hotărît destinele lumii romane; în Tesalia străjuită de umbra sacră a Olimpului; în această Tesalie de glorie, de poezie și de bogăție se împrăștia în goană, la 1897, o armată bătută și un general mai grăbit ca Achile cel iute la picior; în Tesalia, în care „cei trei sute dela Termopile“ *au stat pe loc* în fața Perșilor lui Xerxes, diadohul Constantinos alerga ca într'un stadion olimpic.

In Grecia individualismului exagerat, care ne-a dat mari artiști, dar a împedicat formarea unui stat puternic și coerent; în Grecia ostracismului antic; în Grecia pismeii și a politicianismului; în Grecia generalilor oratori de întruniri publice; în această Grecie tulburată de otrava competiției era acum câți-va ani un om de prisos. O puternică ligă militară se înjghebase împotriva diadohului din pricina incapacității lui și a zelului de a-și crea partizani în sânul oștirii... Liga n'a putut fi împăcată până ce n'a fost scos din armată omul de prisos: astfel a cunoscut drumul exilului diadohul Constantinos, generalul fugar dela Domokos și dela Larissa.

Din cartea destinului se întoarce însă o foaie.

Prin iscusința lui Venizelos, rătăcitorul diadoch e rechemat în patrie; prin iscusința aceluiaș bărbat de stat războiul balcanic dela 1912 dă roade strălucite pentru Grecia; diadohul Constantinos intră în lanina trădată și în Salonicul gol. O mână asasină îi grăbește apoi urcarea pe tron, în aclamarea întregii Grecii uitătoare și mobile.

*

Din această clipă fugarul și exilatul de odinioară pentru incapacitate și intrigă devine un mare general. Scena se petrece acum la curtea dela Berlin, unde cumnatul său îi oferă cu mare solemnitate bastonul de mareșal. Vasilevsul Constantinos se scoală cu modestie:

— Victoriile câștigate, spune el, le datoresc metodelor învățate la școala de război din Berlin a Maiestății Voastre, căreia îi păstrez o eternă recunoștință.

Aceleași metode îl împinsese, totuși, altădată la dezastrul dela Domokos și Larissa; mulțumită aceluiași metode, diadohul fusese alungat ca incapabil. În schimb, nimic despre activitatea diplomatică a lui Venizelos, nimic de acțiunea regeneratoare a generalului Eydoux și a misiunii franceze... Numai metoadele cumnatului său dela Berlin; vasilevsul avea de pe atunci simțul familiei și al modestiei.

li lipseau însă bani : dela Berlin trebuia deci să treacă și pe la Parisul indignat împotriva ingrătitudinii acestui erou de operetă. Vasilevsul a fost silit, așadar, la scuze și la încurcate explicații, prin care căuta să reconcilieze „metodele“ dela Berlin cu legitimele străduinți ale misiunii franceze. Ce a urmat se știe : se cunosc șovăirile de doi ani ale Vasilevsului între voința națiunii și telegramele cumnatului dela Berlin. Oșteanul care fugise la Domokos după „metodele dela Berlin“ oșteanul, pe care liga militară îl scosese din cadre, pentru a-l trimete peste graniță ca incapabil, acest oștean a devenit „un mare general“ și idolul armatei...

1916.

6. Athena poliadă de fildeș și de aur a lui Fidias ce privia din creștetul Acropolei spre marea glaucă ; Athena, pe care o zăreau de departe corăbierii și spre care își ridicau brațele nu mai există. Topind-o, barbarii i-au închis ochii ce îmbrățișau splendorile cetății apropiate și ale mării îndepărtate... In micul muzeu de pe clina Acropolei se află însă o altă Athenă, nu de fildeș și de aur și neieșită din dalta lui Fidias, ci un idol primitiv, din vremea zeilor tineri și viguroși, din vremea când credința sclupta și zugrăvia

cu mai multă convingere decât arta marilor maestri; fără ochi de pietre prețioase, dar cu putere de fascinare în globurile goale; ce farmec se împrăștie și din gura înflorită de un zâmbet enigmatic! Pe bucle se văd și acum urmele policromiei; e încă nemișcată; sub „peplos“ bănuiești însă prima mișcare: gestul copilului ce învâța să meargă...

În fața acestei Atene primitive, fără cască, fără lance, fără capul Gorgonei atârnat pe piept, dar de o inteligență evidentă, se simte nevoia unei noi „rugăciuni pe Acropole“.

Elada e în primejdie: n'o amenință galerele lui Xerxes și soldații Persiei și ai Bactrianei, împotriva cărora nu era posibil decât atitudinea curajului inspirat de frîca morții; Grecia nu putea decât să birue sau să moară; a biruit prin istețimea lui Temistocle și prin bărbăția rasei amenințate; a scăpat civilizația lumii de o lungă epocă de dominație persană. De ar fi fost învinsă, soarta Europei ar fi fost schimbată; evul mediu n'ar fi așteptat barbaria germană; barbaria persană ni l-ar fi dat cu o mie de ani înainte. În războiul de acum însă, destinele lumii nu mai sunt legate de destinele Greciei, dar soarta elenismului se joacă pe câmpurile de bătălie ale Apusului. Gândul tuturor patrioților trebuie deci să meargă, spre enigmaticul idol al Atenei de pe Acropole, zeița

aerului limpede și a inteligenții, pentruca, după
ce a luminat drumul strămoșilor, să-l lumineze
și pe al strănepoților.

1916.

TABLA DE MATERIE

	<u>Pag.</u>
PREFAȚA	3
I. CRITICA IMPRESIONISTĂ.	
I	
Impresionismul ca metodă critică	7
II	
1. M. Eminescu : pagini inedite asupra romanului său „ <i>Geniu pustiu</i> “. 2. Precizări asupra „filozofiei“ lui Eminescu.	9
III	
1. Caragiale : Considerațiuni asupra <i>Momentelor</i> lui.	
2. Considerațiuni asupra actualității literaturii lui.	16
III	
I. A. Bassarabescu , aspectele literaturii lui	25
IV	
Un triptic poetic : I. Minulescu , 2. Elena Farago .	
3. P. Cerna	31

VI

E. Lovinescu. — Critica și literatura lui. 41

VII

1. **Contesa de Noailles**, caracterizarea poeziei sale.
2. Proza: *La domination*. 3. *La nouvelle espérance*. 4.
Le visage émerveillé. 5. Concluzii. 45

VIII

1. **D. Anghel**: colaborația lui D. Anghel cu St. O.
Iosif n'a produs un poet nou ci a continuat pe Anghel.
2. *Legenda funigeilor*. 3. *Cometa*. 4. *Caleidoscopul lui*
A. Mirea. 5. Ultima activitate a lui D. Anghel și moar-
tea lui. 54

IX

Știință și poezie. 65

X

Critic și poet. 72

XI

Pe Câmpiile Elizee. 75

XII

Concepția apolonică a criticei. 80

XIII

Artistul. 87

XIV

Idealul. 90

XV

Paraleipomena. 92

I. PE DRUMURILE ELADEI..

I

1. Planul acestui studiu. 2. *Itinerarul* lui Chateaubriand reprezintă punctul de plecare al genului nou al literaturii pitorești. 3. Traseul călătoriei lui Chateaubriand. 4. *Itinerarul* punct de plecare al filenismului. 5. O replică a *Itinerarului: Souvenirs d'Orient* ale vicontelui de Marcellus. 101

II

1. Luptele pentru independență. 2. Călătoriile din această epocă: Edgard Quinet, *De la Grèce et de ses rapports avec l'antiquité*. 3. Lamartine, *Voyage en Orient, souvenirs, impressions, pensées et paysages*. 111

III

1. Grecia pe timpul regelui Othon. 2. Buchon: *La Grèce continentale et la Morée*; elementul pitoresc. 3. Natura investigației lui Buchon. 4. Ed. About, *La Grèce contemporaine*, 1854: caracterul de reacțiune miselenică. 5. Observațiile lui About asupra caracterului rasei. 6. Nesiuranța vieții publice. 7. Dreptatea în Grecia. 8. Curtea regală, clasele de sus, clasele de jos. 121

VERIFICAT
2017

IV

1. Călătorii din epoca regelui Gheorghe: Gaston Deschamps, *La Grèce d'aujourd'hui*; pitoresc, observație amabilă, problema limbii. 2. Situația politică: Tricupis și Delyanis. 3. Sărăcia și vânătoreea matrimonială. 4. Mauricc Barrès: *Voyage de Sparte*. 134

V

1. Posibilitatea de a clasa impresiile de călătorie după epoci. 2. Veacul XVII și XVIII. 3. Filelenismul. 4. Reacțiunea miselenică. 5. Epoca modernă de cercetare obiectivă. 141

VI

1. Pe o zi de vară la Atena — o vizită la Plutarc Sarfidis. 149

VII

Idealizare și realitatea.: *Botracomiomahia*. 156

VIII

Homer travestit. 167

IX

1. La o reprezentație a *Perșilor* lui Eschil pe scena teatrului lui Dionisos din Atena. 2. Considerații asupra teatrului grec. 3. La centenarul reprezentării *Ecubei*. 191

X

1. In fața insulei Tenedos. 2. In țara Feacienilor. 3. Pe un mormânt din Ceramic, cimitirul vechei Atene. 4. Tatoi. 5. Regele Constantin. 6. Rugăciunea pe Acropole. 200

1987
VERIFICAT

BIBLIOTECA
CENTRALĂ
UNIVERSITĂRĂ "CAROL I"

VERIFICAT
1987

VERIFICAT
2007

E. LOVINESCU

VOL. I. — Ed. definitivă: **Istoria mișcării Sămănătorului** (N. Iorga, M. Sadoveanu, Oct. Goga, St. O. Iosif, Em. Gârleanu, Corneliu Moldovanu, I. Agârbiceanu, Sandu Aldea etc.). Ed. Ancora. **LEI 45.—**

VOL. II. — Ed. definitivă: **Metoda impresionistă** (M. Eminescu, Caragiale, D. Anghel, I. Minulescu, P. Cerna. Elena Farago, Contesa de Noailles, I. A. Bassarabescu, Pe drumurile Eladei). Ed. Ancora. **LEI 50.—**

VOL. III. — Ed. Alcalay & Co. (Epuizat).

VOL. IV. — **Revizuri literare**: Caragiale, T. Maiorescu, C. Dobrogeanu-Gherea, N. Iorga, I. Al. Brătescu-Voinești, Al. Vlahuță, Poezia populară, Literatura «Sămănătorului», etc. Ed. Alcalay & Co. **LEI 20.—**

VOL. V. — L. Rebreanu, Duiliu Zamfirescu, Elena Farago, T. Maiorescu, Chendi, Carmen Sylva, Vissarion, Rotică, Literatura Ardealului, Shakespeare, Ibsen, Eschil, Euripid, etc. Ed. Alcalay & Co. **LEI 20.—**

VOL. VI. — Al. Macedonski, Hortensia Papadat-Bengescu, Gala Galaction, Oct. Goga, N. Iorga, Mihail Dragomirescu, T. Arghezi, D. D. Pătrășcanu, C. Stere, G. Lazăr, Anticipații literare, etc. Ed. Ancora. **LEI 40.—**

VOL. VII. — Al. Odobescu, B. P. Hasdeu, Al. Davila, I. Minulescu, Lucian Blaga, Hortensia Papadat-Bengescu, Caton Theodorian, Delavrancea, Alfred Moșoiu, Bacovia, T. Arghezi, Victor Eftimiu, F. Aderca, B. Fundoianu, Em. Bucuță, Literatura și viața, Anticipații literare, Literatura și războiul etc. etc. Ed. Ancora. **LEI 40.—**

VOL. VIII. — Douăzeci de ani de critică, G. Brăescu, C. Hogaș, M. Dragomirescu, S. Mehedinți, Ovid Densusianu, H. Sanielevici, Al. Davila, Cervantes, Gorki, etc. Ed. Ancora. **LEI 40.—**

VOL. IX. — Poezia nouă. Ed. Ancora. **LEI 40.—**

VOL. X. — Istoria civilizației române, vol. I. Ed. Ancora. **LEI 50.—**

VOL. XI. — Istoria civilizației române, vol. II. Ed. Ancora. **LEI 50.—**

VOL. XII. — Istoria civilizației române, vol. III. Ed. Ancora. **LEI 50.—**